

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje

Baigiamasis magistro studijų projektas

Gintarė Jancevičiūtė

Projekto autorė

Doc. dr. Edita Štuopytė

Vadovė

Kaunas, 2024

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje

Baigiamasis magistro studijų projektas

Edukologija (6211MX020)

Gintarė Jancevičiūtė

Projekto autorė

Doc. dr. Edita Štuopytė

Vadovė

Asist. dr. Milda Ratkevičienė

Recenzentė

Kaunas, 2024

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Gintarė Jancevičiūtė

Mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje

Akademinio sąžiningumo deklaracija

Patvirtinu, kad:

1. baigiamąjį projektą parengiau savarankiškai ir sąžiningai, nepažeisdama(s) kitų asmenų autoriaus ar kitų teisių, laikydamasi(s) Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų, Kauno technologijos universiteto (toliau – Universitetas) intelektinės nuosavybės valdymo ir perdavimo nuostatų bei Universiteto akademinės etikos kodekse nustatytų etikos reikalavimų;
2. baigiamajame projekte visi pateikti duomenys ir tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti teisėtai, nei viena šio projekto dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar elektroninių šaltinių, visos baigiamojo projekto tekste pateiktos citatos ir nuorodos yra nurodytos literatūros sąrašė;
3. įstatymų nenumatytų piniginių sumų už baigiamąjį projektą ar jo dalis niekam nesu mokėjęs (-usi);
4. suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo ar kitų asmenų teisių pažeidimo faktui, man bus taikomos akademinės nuobaudos pagal Universitete galiojančią tvarką ir būsiu pašalinta(s) iš Universiteto, o baigiamasis projektas gali būti pateiktas Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybai nagrinėjant galimą akademinės etikos pažeidimą.

Gintarė Jancevičiūtė

Patvirtinta elektroniniu būdu

Jancevičiūtė, Gintarė. Mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje. Magistro studijų baigiamasis projektas / vadovė doc. dr. Edita Štuopytė; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas.

Studijų kryptis ir sritis (studijų krypčių grupė): Ugdymo mokslai (M02).

Reikšminiai žodžiai: įtraukusis ugdymas, mokymosi pagalba, autizmo spektro sutrikimas, pradinė mokykla.

Kaunas, 2024. 59 p.

Santrauka

Pasaulyje juntamas spartus autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų skaičius. Šie rodikliai didėja jau du dešimtmečius. Šį sutrikimą turintys mokiniai susiduria su įvairiais iššūkiais, sąlygojamais emocinių, kognityvinių, sensorinių, pažintinių nukrypimų. Autizmo spektro sutrikimus turintys vaikai taip pat susiduria su integracijos sunkumais mokymosi įstaigose, įskaitant ir pradinę mokyklą. Pradinėse mokyklose, autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams yra būtina papildoma išorinė pagalba, todėl tampa svarbus įtraukiojo ugdymo užtikrinimas tam, kad kiekvienas specialiuosius ugdymo poreikius turintis vaikas būtų priimtas į artimiausią ugdymo įstaigą bei gautų kokybiškas švietimo paslaugas.

Darbe nagrinėjamas mokymosi pagalbos teikimas pradinėje mokykloje autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams. Darbu siekiama atskleisti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumus. Teorinėje dalyje nagrinėjamos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokykloje teorinės prielaidos, analizuojami autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų mokymosi pradinėje mokyklose ypatumai, pagalbos pradinėje mokykloje teikimo metodikos. Remiantis teorinės analizės rezultatais sudarytas mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teorinis modelis.

Kokybinio tyrimo rezultatais nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai pasižymi įvairiomis savybėmis, kurios gali sąlygoti sudėtingesnę mokymosi pagalbos teikimo procesą. Šiems mokiniams teikiama pagalba turi apimti tiek akademinį, tiek ir integracinį kontekstą. Teikiant mokymosi pagalbą svarbiausiais subjektais tampa specialistai, pedagogai, pedagogų padėjėjai, tėvai ar globėjai. Mokymosi pagalbos teikimo efektyvumui didelę įtaką daro akademinės aplinkos formavimas, kurį apima struktūrizavimas, tinkamos priemonės, aktyvi mokyklos bendruomenė, jos įtrauktis bei palaikymas. Tikslinga mokymosi pagalba turi apimti tinkamas pagalbos teikimo formas, metodus bei priemones. Itin svarbu, jog teikiamos mokymosi pagalbos rezultatai būtų nuolatos stebimi ir vertinami. Iki šiol susiduriama su įvairiais sunkumais, apribojančiais teikiamos mokymosi pagalbos efektyvumą. Šie sunkumai susiję su aplinka, vaiko ypatybėmis bei pedagogų asmeniniais veiksniais.

Jancevičiūtė, Gintarė. Learning Support for Children with Autism Spectrum Disorders in Primary School. Master's Final Degree Project / supervisor assoc. prof. dr. Edita Štuopytė; Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Study field and area (study field group): Educational sciences (M02).

Keywords: inclusive education, learning support, autism spectrum disorder, primary school.

Kaunas, 2024. 59 p.

Summary

There is a rapid increase in the number of children with autism spectrum disorders in the world. These indicators have been increasing for two decades. Students with this disorder face various challenges caused by emotional, cognitive, sensory and cognitive deviations. Children with autism spectrum disorders also face integration difficulties in educational institutions, including primary schools. In elementary schools, children with autism spectrum disorders need additional external help, so it becomes important to ensure inclusive education so that every child with special educational needs is admitted to the nearest educational institution and receives quality educational services.

The work examines the provision of learning support in elementary school for children with autism spectrum disorders. The work aims to reveal the features of learning support for children with autism spectrum disorders in elementary school. The theoretical part examines the theoretical assumptions of learning support for children with autism spectrum disorders at school, analyzes the peculiarities of learning of children with autism spectrum disorders in primary schools, and the methods of providing support in primary schools. Based on the results of the theoretical analysis, a theoretical model of learning support for children with autism spectrum disorders was created.

Based on the results of the qualitative research, it was determined that students with autism spectrum disorders have various characteristics that can lead to a more complicated process of providing learning support. Support for these students must include both an academic and an integrative context. Specialists, teachers, teaching assistants, parents or guardians become the most important entities in providing learning support. The effectiveness of providing learning support is greatly influenced by the formation of the academic environment, which includes structuring, appropriate tools, an active school community, its inclusion and support. Targeted learning support must include appropriate forms, methods and means of providing support. It is extremely important that the results of the learning support provided are constantly monitored and evaluated. To date, there are various difficulties that limit the effectiveness of the learning support provided. These difficulties are related to the environment, the characteristics of the child and the personal factors of the educators.

Turinys

Lentelių sąrašas	7
Paveikslų sąrašas	8
Santrumpų sąrašas	9
Įvadas.....	10
1. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokykloje teorinės prielaidos	13
1.1. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų mokymosi ypatumai pradinėje mokykloje	13
1.2. Pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams metodikos pradinėje mokykloje.....	18
1.3. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teorinis modelis.....	26
2. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje tyrimo metodologija	30
2.1. Tyrimo strategijos ir metodų pagrindimas	30
2.2. Tyrimo organizavimas ir eiga.....	31
3. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams tyrimo rezultatai.....	34
3.1. Iš dalies struktūruoto interviu rezultatų analizė.....	34
3.2. Diskusija	49
Išvados	52
Rekomendacijos.....	53
Literatūros sąrašas	54
Informacijos šaltinių sąrašas	59
Priedai.....	60
1 priedas. Iš dalies struktūruoto interviu gairės	60
2 priedas. Autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinių klasių mokinių savybes apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos.....	61
3 priedas. Teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinė klasių mokiniams mokymosi kontekste svarbą apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos.....	63
4 priedas. Svarbiausių subjektų vaidmenis, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems pradinių klasių mokiniams, apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos	64
5 priedas. Akademinės aplinkos veiksniai teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams apibūdinančios subkategorijos.....	66
6 priedas. Tikslingos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems pradinių klasių mokiniams prielaidas apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos	67
7 priedas. Pagrindinius mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pagrindinius iššūkius apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos	69

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Informantų charakteristikos	31
2 lentelė. Iš dalies struktūruoto interviu instrumentas	32

Paveikslų sąrašas

1 pav. Mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, ugdymo veiksniai.....	25
2 pav. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje teorinis modelis	27
3 pav. Tyrimo loginė seka	31
4 pav. Autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinių klasių mokinių savybes apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos.....	34
5 pav. Teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams mokymosi kontekste svarbą apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos.....	38
6 pav. Svarbiausių subjektų vaidmenis, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems mokiniams, apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos	39
7 pav. Akademinės aplinkos veiksniai teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams apibūdinančios subkategorijos.....	42
8 pav. Tikslingos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimu turintiems pradinių klasių mokiniams prielaidas apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos	43
9 pav. Pagrindinius mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams iššūkius apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos	47

Santrumpų sąrašas

Santrumpos:

ABA (*angl. Applied Behavior Analysis – ABA*) – taikomosios elgesio analizės metodika;

DIR (*angl. Developmental, Individual-differences, Relationship-based*) – vystymusi, individualiais skirtumais ir santykiniais pagrįsta metodika;

DTT (*angl. Discrete Trial Training*) - atskirų bandymų mokymo metodika;

PECS (*angl. Picture Exchange Communication Systems*) - pagalbinės komunikacijos metodika;

SS (*angl. Social Stories*) - socialinių istorijų metodika;

TEACCH (*angl. Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children*) – autizmo ir su juo susijusių bendravimo sutrikimų turinčių vaikų gydymo bei švietimo metodika.

Įvadas

Temos aktualumas. Pasaulyje sparčiai daugėja vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimus. Autizmo rodikliai labai didėja jau daugiau nei du dešimtmečius. Remiantis statistiniais duomenimis, 2020 m. autizmo spektro sutrikimas buvo nustatytas 1 iš 36 vaikų visame pasaulyje, (kai 2000 metais buvo nustatytas 1 iš 150 vaikų) (Centre for Disease Control and Prevention, 2024). Autizmo spektro sutrikimas yra neurologinio vystymosi sutrikimas, kuris paprastai veikia žmogaus gebėjimą komunikuoti ir sąveikauti su kitais, gali paveikti asmens pažinimo gebėjimus ir pasireiškia skirtingu sudėtingumo laipsniu. Tiksliai autizmo spektro sutrikimo priežastis nėra aiški, tačiau tam tikri veiksniai didina sutrikimo riziką (Murray, 2015).

Autizmo spektro sutrikimai, pasireiškiantys kognityviniais, emociniais, pažintiniais, sensoriniais nukrypimais, sunkina mokyklinio amžiaus vaikų integraciją ugdymosi įstaigoje, nes reikalauja taikyti specialius, į tokių vaikų poreikius orientuotus, ugdymo metodus, skatinančius vaikus būti ne pasyviais, bet aktyviais ugdymo proceso dalyviais, siekiančiais geresnių pasiekimų (Indrašienė, Kairelytė-Sauliūnienė, 2018). Vaikams su autizmo spektro sutrikimu yra sunku bendrauti bei veiksmingai socialiai sąveikauti su kitais bendraamžiais. Nustatyta, jog maždaug 30–50 proc. vaikų, pradėjusių lankyti mokyklą, komunikuoja ir sąveikauja itin minimaliai. Dauguma vaikų patiria imlumo ir ekspresyvaus bendravimo sutrikimų, tad susiduria su įvairiais sunkumais. Tokie mokiniai dažnai yra atstumiami, tampa erzinių ir patyčių aukomis, dėl to yra tiesiogiai veikiama vaiko emocinė savijauta. Autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai dažnai jaučia didesnę nerimą ir depresiją dėl savo socialinės nekompetencijos (Murray, 2015). Tai suponuoja, jog autizmo spektro sutrikimų turinčių mokyklinio amžiaus vaikų pasiekimams gerinti yra svarbu sukurti veiksmingesnę ugdymo sistemą.

Pastaraisiais metais daugėja mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendrojo lavinimo klasėse, todėl teikiant pagalbą turi būti orientuojamasi į socialines, elgesio ir akademinės strategijas (Murray, 2015). Lietuvoje kiekvienas specialius ugdymo poreikius turintis vaikas turi būti priimtas į artimiausią bendrojo ugdymo mokyklą. Akcentuotina, jog autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų sėkmingas ugdymas yra sąlygojamas ne vietos (*kur*), o proceso (*kaip*), kuriame vaikas yra ugdomas. Teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokyklose yra svarbūs įvairūs ugdymo organizavimo principai: struktūruota ir aiški ugdymo aplinka, nuoseklus bei sistemingas strategijų taikymas, individualizuota pagalba, į mokinio stiprybes orientuotas ugdymo turinys, padedantis įveikti sunkumus, probleminio elgesio keitimo pozityvūs būdai, ugdymo procese dalyvaujančių šalių bendradarbiavimas (Jokubaitienė ir Ališauskas, 2019). Vadinasi, ugdydami autizmo sutrikimą turinčius vaikus, pedagogai ir specialistai turi tikslingai planuoti ugdymo procesą, nuolatos gilintis į esamų ir papildomų intervencijų bei strategijų taikymo galimybes. Tik tokiu būdu mokyklose teikiama pagalba gali reikšmingai prisidėti prie vaikų ugdymo, gyvenimo kokybės gerinimo bei sėkmingos vaikų integracijos į visuomenę. Sukuriant edukacinę aplinką, atitinkančią autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių poreikius, galima padėti jiems sėkmingai įgyti socialinių, elgesio ir akademinų įgūdžių, kurie turės įtakos jų dabartiniam ir būsimam gyvenimui (Murray, 2015). Tai suponuoja, jog autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams ugdymo įstaigose turi būti sudarytos tinkamos sąlygos, galinčios gerinti vaikų pasiekimus, didinti integracijos į mokyklą galimybes.

Tyrimo problemos pagrindimas. Užsienio mokslininkų darbuose šis klausimas analizuojamas ne vienerius metus, o Lietuvoje mokslininkų darbų, skirtų šių vaikų ugdymosi poreikiams gerinti, vis

dar stokojama. Vis tik ir užsienio tyrėjų darbų analizė parodė, kad yra darbų, nagrinėjančių mokinių, turinčių šį sutrikimą, poreikių patenkinimą mokymo įstaigose. Murray'us (2015) nagrinėjo autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų mokymo strategijas ir atskleidė, kad šį sutrikimą turinčių vaikų skaičius smarkiai didėja, o švietimo sistemoje vis dar nėra patenkinami šių vaikų poreikiai. Busby'is et al. (2012), Gunn'as ir Delafield-Butt'as (2016) nagrinėjo pradinį klasių mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, ugdymo gerinimą pradinio ugdymo įstaigoje. Arroyo'as (2019) nagrinėjo turinčių autizmo spektro sutrikimą vaikų veiksmingus įtraukaus ugdymo būdus fizinio ugdymo aplinkoje. Majoko'as (2017) nuosekliai domėjosi vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, įtraukimo į pagrindinio ugdymo klases galimybes bei mokytojų patirtis. Almutlaq'as et al. (2018) nagrinėjo pradinį klasių mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, ugdymą panaudojant išmaniąsias technologijas.

Indrašienė ir Kairelytė-Sauliūnienė (2018) nagrinėjo autizmo spektro sutrikimą turinčių ugdytinių probleminio elgesio keitimo aspektus, naudojant konkrečias metodikas. Jokubaitienė ir Ališauskas (2019) analizavo turinčių autizmo spektro sutrikimą vaikų ugdymo sėkmingumui įtakos turinčius veiksnius. Diržytė, Mikulėnaitė ir Kalvaitis (2016) analizavo autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų situaciją bei įtraukties į švietimo sistemą galimybes. Raudeliūnaitė, Gudžinskienė (2022; 2022b) nagrinėjo autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų pasirengimą pradinei mokyklai bei joje esančias sėkmingas ugdymo prielaidas, remiantis tėvų patirtimi. Juršaitė (2022) analizavo autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių ugdymosi individualizmą. Tomėnienė ir Kovienė (2022) tyrė autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų ugdymo patirtį, remiantis būsimųjų mokytojų požiūriu. Tyrimų gausa rodo, jog tema yra itin aktuali ir reikalinga, tačiau vis dar stinga mokslinių tyrimų, kuriuose nagrinėjama pradinio ugdymo įstaigose teikiam mokymosi pagalbos autizmo spektrą turintiems vaikams.

Tyrimo problema. Analizuojant mokslinius šaltinius išryškėjo, kad stokojama naujų mokslinių tyrimų, analizuojančių pradinio ugdymo įstaigoje teikiamos mokymosi pagalbos galimybes, nors remiantis minėta statistika, pagalbos poreikis yra akivaizdus. Šiame kontekste keliami šie probleminiai klausimai: Kokios yra mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje galimybės? Kokios pagrindinės problemos bei iššūkiai kyla mokytojui, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pamokoje?

Tyrimo objektas – mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams pradinėje mokykloje.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. pagrįsti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokykloje teorines prielaidas;
2. pagrįsti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje tyrimo metodologiją;
3. nustatyti mokymosi pagalbos teikimo galimybes bei iššūkius autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje.

Tyrimo metodai:

1. mokslinės literatūros analizė, skirta pagrįsti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokykloje teorines prielaidas;
2. dokumentų analizė, skirta nustatyti autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų pradinėje mokykloje ugdymo aspektus bei esamą situaciją Lietuvoje;
3. iš dalies struktūruotas interviu, skirtas atskleisti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumus;
4. kokybinė turinio analizė, skirta kokybinio tyrimo duomenims analizuoti.

Konceptualios nuostatos. Baigiamajame darbe remiamasi su įtraukiuoju ugdymu sietinomis nuostatomis, nes darbe nagrinėjamas pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams teikimas pradinėje mokykloje. Įtraukiojo ugdymo pagrindą sudaro trys pagrindinės teorijos (grįstos biheviorizmu, kognityvizmu ir konstruktyvizmu), kurių nuostatomis vadovaujantis pedagogai galėtų sėkmingai priimti kiekvieno mokinio ugdymui reikalingus sprendimus (Al-Shammari, Faulkner & Forlin, 2019):

- Biheviorizmas arba elgesio mokymosi teorija švietime yra apibrėžiama psichologijos šaka, orientuota į tai, kaip žmonės mokosi sąveikaudami su aplinka. Ši teorija yra pagrįsta idėja, kad visas elgesys yra įgyjamas dėl pasekmių: paskatų ar bausmių proceso (Qi, Gao & Liang, 2021). Ši teorija itin svarbi, nes mokymas taip pat apima elgesio būdus, pasireiškiančius elgesiu ir elgsena. Teigiant pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems mokiniams pradinėje mokykloje yra būtini metodai, sąlygojantys tikslingą mokinių elgesio pokytį.
- Kognityvizmas orientuojasi į mąstymo, atminties, savirefleksijos bei mokymosi motyvacijos požymius. Remiantis šia teorija, mokymas yra sutelkiamas į besimokančiojo psichinę veiklą, turinčią įtakos grįžtamajam ryšiui (atsakui), todėl čia pabrėžiamas žinių įprasminimas bei pagalba besimokantiejiems būti labiau organizuotiems, gebantiems susieti naują informaciją su turimomis žiniomis (Al-Shammari, Faulkner & Forlin, 2019). Ši teorija taip pat itin svarbi, nes autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai pasižymi išskirtiniais ypatumais, sąlygojančiais įvairius sunkumus (įskaitant mokymąsi, kitus gebėjimus). Todėl pradinėje mokykloje autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra būtina išorinė pagalba, pasižyminti įtraukumu, tikslingumu ir efektyvumu.
- Konstruktyvizmas yra mokymosi teorija, pagrįsta psichologija, kuri paaiškina, kaip žmonės gali įgyti žinių ir mokytis. Ši teorija taip pat atskleidžia kaip žinių kūrimas yra vykdomas klasėje, o mokytojas yra laikomas mentoriumi bei pagalbos teikėju, kuris turi išlaikyti pusiausvyrą tarp ankstesnės ir naujos bei dar nepažintos mokinio patirties (tiek individualios, tiek socialinės) (Jamero, 2019). Šios nuostatos darbe itin reikalingos, nes įtraukios klasės pasižymi ypatingomis mokinių skirtybėmis.

Darbo apimtis. Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys (teorinė, metodologinė, empirinė), išvados, literatūros ir informacijos šaltinių sąrašas, 2 lentelės, 9 paveikslai, 7 priedai. Darbo apimtis be priedų – 59 psl.

1. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokykloje teorinės prielaidos

Šiame skyriuje analizuojami autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų pradinėje mokykloje mokymosi ypatumai, nagrinėjamos pagalbos metodikos, taikomos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje, pateikiamas teorinės analizės rezultatais suformuotas mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teorinis modelis, kuriuo remiantis toliau rengiama tyrimo metodika ir atliekamas empirinis tyrimas.

1.1. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų mokymosi ypatumai pradinėje mokykloje

Nors įtraukusis ugdymas yra skirtingai įgyvendinamas kiekvienoje valstybėje, Lietuvoje tam skiriamas vis didesnis dėmesys. Įtraukusis ugdymas yra apibūdinamas kaip švietimo paslauga, kuri specialiųjų poreikių turintiems vaikams suteikia galimybę lankyti įprastas mokyklas su savo bendraamžiais. Įtraukumas reiškia švietimą visiems, todėl šia idėja yra panaikinami apribojimai gauti kokybišką išsilavinimą specialiuosius poreikius turintiems vaikams (Ediyanto, Ramadhani, Fitrasari, Kenila, Sunandar, Hastuti & Suhendri, 2023). Tai reiškia, kad įtraukumas yra visų mokinių poreikių tenkinimo procesas, didinant jų dalyvavimą mokymesi, keičiant mokymo strategijas bei turinį tam, kad būtų efektyviai mokiniams pritaikyti (Triviño-Amigo, Mendoza-Muñoz, Mayordomo-Pinilla, Barrios-Fernández, Contreras-Barraza, Gil-Marín, Castillo, Galán-Arroyo, Rojo-Ramos, 2022). Įtraukusis ugdymas apibrėžiamas mokymo įstaiga, kurioje mokosi visi vaikai, įskaitant ir specialiuosius poreikius turinčius vaikus. Šis ugdymas reikalauja, kad visų specialiuosius poreikius turinčių vaikų mokymosi poreikiai būtų patenkinti artimiausioje mokykloje (Ediyanto et al., 2023). Įtraukusis ugdymas taip pat apibrėžiamas kaip švietimo sistema, užtikrinanti, kad visi mokiniai turėtų vienodas galimybes aktyviai dalyvauti mokyklos veikloje, nepaisant jų gebėjimų, ekonominės padėties bei kultūros. Įtraukiuoju ugdymu yra siekiama sumažinti atskirties riziką, pilnai įgyvendinant ugdymo tikslus specialiuosius poreikius turintiems mokiniams (Triviño-Amigo et al., 2022).

Įtraukiam ugdymui yra svarbios nuostatos, susijusios su biheviorizmu, kognityvizmu ir konstruktyvizmu (Al-Shammari, Faulkner & Forlin, 2019). Biheviorizmas yra laikomas elgesio mokymosi teorija, kuri švietimo kontekste yra suprantama psichologijos kryptimi, kuri yra orientuota į žmonių mokymąsi sąveikaujant su aplinka. Elgesio mokymosi teorija grindžiama idėjomis, kad visas žmogaus elgesys yra įgyjamas bei sąlygojamas pasekmių – tiek teigiamų (paskatinimų ir kt.), tiek neigiamų (bausmių ir pan.) (Qi, Gao & Liang, 2021). Kognityvizmo teorijoje dėmesys koncentruojamas į atminties, savirefleksijos, mąstymo bei mokymosi motyvacijos požymius. Šioje teorijoje mokymosi procesas yra sutelkiamas į besimokančio asmens psichinę veiklą, kuri sąlygoja atsaką arba grįžtamąjį ryšį. Dėl minėtos išvalgos, kognityvizme akcentuojamas žinių įprasminimas, teikiant pagalbą besimokantiesiems tam, kad jie gebėtų susieti naują informaciją jau su turimomis žiniomis bei būtų labiau organizuoti (Al-Shammari et al., 2019). Konstruktyvizmo mokymosi teorija yra grindžiama psichologija, aiškinančia, kaip žmonės gali mokytis bei įgyti žinių. Ši teorija išaiškina, kaip klasėje yra vykdomas žinių kūrimas. Šiame kontekste pedagogas mokymosi procese tampa pagalbos teikėju bei mentoriumi, turinčiu padėti mokiniams išlaikyti pusiausvyrą tarp jau turimos ir naujos individualios bei socialinės patirties (Jamero, 2019). Tai rodo, kad įtraukusis ugdymas yra orientuotas į lygių galimybių sukūrimą visiems mokiniams, siekiantiems mokytis bei gauti kokybiškas švietimo paslaugas.

Įtraukaus ugdymo pradinėse mokyklose formavimas yra būtina, tačiau tuo pačiu sudėtinga užduotis (Ediyantoet al., 2023). Akcentuotina, kad įtraukumas apima pokyčius, todėl įtraukusis ugdymas apima tęstinį visų mokinių mokymo ir dalyvavimo didinimo procesą. Įtraukiojo ugdymo koncepcija apima įvairius **elementus** (Booth & Ainscow, 2002):

- Vienodą visų mokinių bei mokyklos darbuotojų vertinimą.
- Mokinių dalyvavimo vietinių mokyklų kultūroje, mokymo programose bei bendruomenėse didinimą ir atskirties mažinimą.
- Mokyklų kultūros, politikos ir praktikos pertvarką, siekiant atitikti mokinių įvairovės poreikius.
- Dalyvavimo bei mokymosi kliūčių mokiniams, įskaitant ir specialiuosius poreikius turinčius mokinius, mažinimas.
- Mokymąsi iš klaidų, siekiant didesnių galimybių pokyčiams mokyklose.
- Mokinių skirtumų įvertinimą, suvokiant tai ne kaip problemą, kurią reikia įveikti, bet mokymosi išteklių.
- Mokinių teisės į mokslą konkrečioje vietovėje pripažinimą.
- Nuolatinį mokyklų tobulinimą, siekiant atitikti darbuotojų ir mokinių poreikius.
- Mokyklų vaidmens, kuriant bendruomeniškumą, ugdant vertybes bei didinant pasiekimus akcentavimą.
- Abipusio bendradarbiavimo tarp mokyklų ir bendruomenių puoselėjimą.
- Įtraukiojo švietimo, kaip vieno pagrindinių įtraukios visuomenės elementų, pripažinimą (Booth & Ainscow, 2002).

Pateiktos išvalgos rodo, kad įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas pradinėse mokyklose yra kompleksiškas, sudėtingas ir nenutrūkstantis procesas. Įgyvendinant įtraukujį ugdymą pradinėse mokyklose iki šiol yra susiduriama su įvairiais vidiniais bei išoriniais iššūkiais. Šie iššūkiai gali kilti dėl įvairių aspektų: mokytojo supratimo bei gebėjimų stokos, nepakankamai pritaikytų mokymo patalpų ir infrastruktūros, mokinių požiūrio į specialiuosius poreikius turinčius mokinius, tėvų vaidmens, mokymosi įgyvendinimo, ugdymo turinio rengimo tikslingumo stokos, nepakankamų išteklių, trūkstamo suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimo. Vykdamas įtraukujį ugdymą, minėti aspektai tampa itin svarbūs bei prasmingi, siekiant teikti švietimo paslaugas specialiuosius poreikius turintiems mokiniams (Ediyantoet al., 2023). Tai rodo, kad įtraukiam ugdymui pradinėse mokyklose turi būti skiriamas išskirtinis dėmesys planuojant, rengiant įtraukiojo ugdymo paslaugas tam, kad specialiuosius poreikius turintys mokiniai pradinėse mokyklose turėtų visas galimybes kokybiškoms švietimo paslaugoms gauti.

Kaip teigia Ališauskienė ir Miltenienė (2018), Lietuva, kaip ir kitos Europos šalys, įsipareigojo formuoti bei įgyvendinti įtraukiojo ugdymo sistemą, ją grįsdama bendrosiomis tarptautinėmis politinėmis, etinėmis švietimo nuostatomis, padedančiomis užtikrinti visiems prieinamą bei socialiai teisingą kokybišką ugdymą. Šis įsipareigojimas sąlygojo ugdymo bei švietimo tradicijų, sąvokų ir vertybių kaitą, o ši transformacija prasidėjo nuo įtraukaus ugdymo nuostatų, skiriančių dėmesį vaikų,

turinčių specialiųjų poreikių, integravimui į bendrojo ugdymo programas. Šios išvalgos leidžia teigti, kad Lietuva bendradarbiauja su Europos šalimis, tobulindama mokymo bei švietimo sritis tam, kad įtraukusis ugdymas taptų prioritetine švietimo sritimi.

Ducarre'as (2023) akcentuoja, kad autizmo sutrikimų turinčių vaikų teisė į mokslą yra numatyta įvairiose sutartyse Europos Sąjungos ir pasaulio lygmeniu: *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, Vaiko teisių konvencijoje, Neįgaliųjų teisių konvencijoje* ir kt. Šiuose dokumentuose išdėstytos nuostatos suteikia autizmo sutrikimų turintiems vaikams teisę gauti kokybišką ir įtraukų išsilavinimą. Ši nurodyta teisė suponuoja tai, kad valstybės turi paversti švietimą pasiekiamu visiems vaikams, formuojant reikalingą infrastruktūros, mokymo medžiagos ir mokytojų aprūpinimą. Pasiekiamumas reiškia galimybę naudotis šiomis nacionalinėmis švietimo galimybėmis be diskriminacijos, įskaitant ir vaikų negalią. Nors dokumentuose išskiriami įvairūs ugdymo tikslai, du iš jų yra ypač svarbūs autizmo sutrikimus turintiems vaikams: individualūs (sutelkti į vaiko asmenybės, savigarbos ir įgūdžių ugdymą) ir tapatybės (apimantys vaiko tapatybės, kultūros ir vertybių apsaugą) tikslai. Beghin'as (2021) pažymi, kad teisinė sistema siekia ir privalo užtikrinti vaikų, turinčių autizmo sutrikimų, teisę būti įtraukiose klasėse. Dėl minėtos priežasties, šiuo metu akcentuojama įtraukaus ugdymo svarba. Dėl įtraukaus mokymo, autizmo sutrikimus turintys mokiniai ne tik mokosi iš savo bendraamžių, tačiau tuo pat metu moko savo bendraamžius apie autizmą, kartu mažindami stigmą, kuriančią pozityvesnę požiūrį ir santykius autizmo ir įtraukties atžvilgiu. Tiek autizmo spektro sutrikimus turintiems, tiek ir jų neturintiems mokiniams yra būtina bendrauti su savo bendraamžiais tam, kad būtų diegiamos žinios apie autizmą, kuriama teigiama visų mokinių tarpusavio sąveika. Todėl autizmo spektro sutrikimus turintys vaikai turi teisę būti įtraukioje mokymosi aplinkoje bendrosiose klasėse tam, kad mūsų mažinama autizmo stigma bei didinamos autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų mokymosi ir integracijos į bendruomenę galimybės.

Samprata. Autizmo spektro sutrikimas yra įvardijamas kaip vystymosi negalia, kuri apibrėžiama diagnostiniais kriterijais, apimančiais socialinio bendravimo, socialinės sąveikos trūkumus bei ribotų, pasikartojančių elgesio, interesų ar veiklos modelių, kurie gali išlikti visą gyvenimą, buvimą (Sakarneh, Sabayleh & Alramamneh, 2019). Pirmą kartą autizmas buvo pristatytas 1943 m., tačiau dabar jis įvardijamas kaip sutrikimų spektras, pasireiškiantis įvairiais lygiais. Į autizmo sutrikimų spektrą įtrauktas pervazinis raidos sutrikimas ir Aspergerio sindromas. Nors kiekvienas iš šių sutrikimų turi kai kuriuos identiškus simptomus, tokie požymiai kaip pažinimo funkcija ir kalbos vystymosi vėlavimas gali skirtis. Autizmo sutrikimas paprastai apima sunkiausius sutrikimo lygius, o paplitimas yra keturis ar penkis kartus didesnis vyrams nei moterims. Tipiškos autizmo spektro sutrikimui būdingos charakteristikos yra nenormali socialinė sąveika ir bendravimas, stereotipinis ar pasikartojantis elgesys, komunikacijos delsimas, protinis atsilikimas arba proto negalia (Howel, 2010).

Autizmo spektro sutrikimas pasireiškia neurologiniu išplitimu įvairiuose smegenų regionuose, o tai sąlygoja kiekvieno vaiko unikalios simptomatikos modelį. Autizmo sutrikimą turintys vaikai pasižymi sunkiu reagavimu į išgyvenimus, kurie nukreipia smegenis į hiper-preferenciją, sąlygojančią pernelyg didelį selektyvumą. Tokios būsenos stiprėja su kiekviena nauja patirtimi ir tampa ekstremalios emociškai sudėtingų išgyvenimų ir traumų metu (Synman, Van Eeden & Heyens, 2023). Vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimą, dažnai susiduria su sunkumais planuodami užduotis ir keisdami savo mąstymą. Taip pat jie yra linkę izoliuotis aplinkoje, kuri reikalauja didelio pažinimo lankstumo ir plačios socializacijos (Hortal-Quesada & Sachis-Sanchis, 2022). Autizmo

spektro sutrikimas vaikuose pasireiškia individualiu funkcionavimu, todėl jiems reikia didelės išorinės paramos ir pagalbos (Synman, Van Eeden & Heyens, 2023).

Kaip ir buvo minėta, autizmo spektro sutrikimas yra neurologinio vystymosi būklė, kuri išlieka visą žmogaus gyvenimą. Asmens amžius diagnozuojant autizmo spektro sutrikimą gali labai skirtis, diagnozė dažniausiai pastebima ankstyvaisiais metais (0–2 m. amžiaus vaikams), kai išryškėja, kad vaikų vystymosi etapai yra atsiliekantys. Vaikų, jaunuolių bei suaugusiųjų poreikiai yra skirtingi. Pavyzdžiui, socialinių įgūdžių, bendravimo ir elgesio gerinimas vaikystėje yra pagrindinė poreikių sritis. Paauglystėje mokinių poreikiai orientuoti į socialinę ir emocinę gerovę, todėl reikalingos įvairios intervencijos, kurios palaiko ir tenkina jų poreikius, siekiant ilgalaikės naudos ateityje (O'Connor, Quach, Goldfeld, Gold, Aston, Beatson & Hopkins, 2015).

Svarbu pabrėžti, kad autizmo spektro sutrikimas kasdien diagnozuojamas daugeliui vaikų visame pasaulyje. Pastaraisiais dešimtmečiais itin padidėjo pradinių klasių mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, skaičius. Mokymosi procese pradinių klasių mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, yra paveikti kalbos, socializacijos ir bendravimo gebėjimų. Dėl darbinės atminties trūkumo yra paveiktos šių mokinių veiklos, susijusios su vykdomo funkcijomis, ypač sudėtingas elgesio planavimas. Be to, vaikų, ir paauglių, turinčių autizmo spektro sutrikimų, fizinis aktyvumas dažnai būna ribotas, pasižymintis motorinių gebėjimų ir fizinio pasirengimo įgijimu ir vystymusi (Hortal-Quesada & Sachis-Sanchis, 2022).

Autizmo sutrikimą turintys mokiniai patiria sunkumus bendraudami su savo bendraamžiais ir mokytojais. Šiems mokiniams kyla įvairios socialinės ir emocinės problemos, kurios pablogina jų akademinis rezultatus. Autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams reikia didesnės pagalbos mokykloje, nes jiems yra sunku suprasti taisykles ir jų laikytis, atlikti kasdienes mokyklines užduotis. Visos šios įvardintos problemos leidžia teigti, kad autizmo sutrikimas tampa dideliu iššūkiu mokiniams ir mokytojams, kai kalbama apie mokinių akademinis pasiekimus (Al-Kalaf, 2013). Šios išvalgos leidžia teigti, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių vaikams turi būti sudarytos visos mokymosi sąlygos, jog vaikams būtų užtikrintos akademinio ugdymo ir integracijos į mokyklą bei visuomenę galimybės.

Mokytojo vaidmuo. Autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai turi lygias teises, todėl yra įtraukiami į bendrojo lavinimo klases bei jose dalyvauja. Dėl minėtos priežasties mokytojo vaidmuo tampa itin svarbus (Murray, 2015). Mokytojas mokinių akademinis ir kitiems pasiekimams pradinėje mokykloje yra itin svarbus ir įvairialypis. Mokytojas atlieka pagalbos specialisto, išteklių, mokymosi pagalbos, paramos teikėjo, teisėjo, grupės vadovo, draugo, filosofo, moralinio palaikytojo, įkvepėjo, motyvuotojo, iniciatoriaus, reformatoriaus ir kitus vaidmenis, todėl ši profesija yra sudėtinga ir įvairiapusė (Kohle & Pawar, 2011).

Mokytojams tenka papildomos pareigos patenkinti mokinių socialinius, elgesio ir akademinis poreikius. Teikiant mokymosi pagalbą mokytojas turi žinoti, kaip autizmo spektro sutrikimas gali paveikti mokinių rezultatus, gebėti atpažinti šį sutrikimą turinčių mokinių akademinis profilius įvairiose turinio srityse bei gebėti nustatyti ir taikyti intervencijas, kurios būtų sėkmingos, gerinant tokių mokinių akademinis rezultatus (Murray, 2015). Mokytojai turi būti mokomi, kad įgytų žinių ir supratimo, kaip užtikrinti, jog autizmo spektro sutrikimą turintis mokinys būtų sėkmingos įtraukiosios klasės dalis.

Pradinėse mokyklose dirbantys mokytojai turi užtikrinti autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams teigiamas mokymo(si) patirtis, teikti įvairialypę pagalbą, kurti pozityvią aplinką, gerinti bendrą mokinių požiūrį į autizmą bei įtraukti (Beghin, 2021). Minėtos išvalgos leidžia teigti, kad tinkamai teikiama mokymosi pagalba pagerina ne tik akademinį mokymą, tačiau ir vaikų funkcinę kalbą, socializaciją, prisitaikymo gebėjimus bei bendravimą. Dėl minėtos priežasties, autizmo spektro sutrikimus turintys mokiniai gali produktyviau savo gebėjimus panaudoti kasdienėje rutinoje (Murray, 2015). Be jau minėto mokytojo vaidmens, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams, yra svarbūs mokyklos ir namų santykiai. Yra būtina plėtoti mokyklos ir tėvų partnerystę. Nors teigiama, jog mokyklos yra atskaitingos tėvams ir platesnei bendruomenei, o mokytojai turi profesionalią atskaitomybės poziciją, vertinant bendravimą su tėvais, turi būti kuriamas abipusis tėvų ir mokytojų bendradarbiavimo ryšys, apimantis ne tik mokytojo dedamas pastangas, tačiau ir tėvų indėlį į vaikų mokymąsi (Stanley, Beamish & Bryer, 2005). Tokiu būdu yra formuojama tikslinga ir veiksminga švietimo sistema, kurioje integruojami autizmo spektro sutrikimų turintys vaikai, gerinami jų akademiniai ir kiti pasiekimai, kuriama pozityvi bendruomenės tarpusavio sąveika.

Vis dėlto, pažymima, kad autizmo spektro sutrikimų turinčių mokinių elgesys tampa dideliu iššūkiu mokytojams, siekiantiems kokybiškai atlikti savo pareigas bei mokant vaikus ir autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus toje pačioje klasėje. Kaip teigia Al-Kalaf'as (2013) šiame procese gali būti patiriamas dvipusis neigiamas poveikis: tiek mokiniams, tiek ir mokytojams. Autizmo spektro sutrikimus turintys mokiniai pasižymi sudėtingumu, gali nereaguoti arba reaguoti netinkamai į įprastas situacijas, kuomet mokytojas nori įtraukti vaikus į klasės veiklą. Kiti mokiniai taip pat gali būti sunerimę, atrodyti agresyvūs ir pasižymėti pasikartojančiais judesiais. Atsižvelgiant į situacijos sudėtingumą, ne visada teikiama mokytojų pagalba užtikrina autizmo sutrikimą turinčių mokinių poreikių patenkinimą. Mokytojai dažnai nėra tinkamai informuoti bei negali atlikti sėkmingų intervencijų dėl įvairių priežasčių (dėl mažo informuotumo, didelio krūvio ir nepakankamų kompetencijų ir kt.). Jei mokytojai negeba teikti tikslingą mokymosi pagalbą, tai didina autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų atskirtį bei atitolina juos nuo mokymosi veiklos (Murray, 2015). Tad nepakankamos mokytojo kompetencijos gali sąlygoti jo susirūpinimą ir sutrikimą, nežinant, kokių veiksmų turėtų būti imtasi (Al-Kalaf, 2013). Pasak Jokubaitienės ir Ališausko (2019), mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimus, ugdymas tiek įtraukiame, tiek ir specialiajame kontekste yra itin sudėtingas, nes nėra universaliai taikomų ugdymo strategijų bei būdų. Ugdymo unikalumas yra sąlygojamas autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų heterogeniškumo, taikomų ugdymo metodų, strategijų gausos bei įvairovės. Galima teigti, jog mokytojui yra būtina nuolatos gilintis į autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų ypatumus ugdymo(si) kontekste, siekiant gerinti mokymosi pagalbos efektyvumą pradinėse mokyklose.

Apibendrinant galima teigti, kad autizmo spektro sutrikimai yra neurologinio vystymosi sąlygojami sutrikimai, paveikiantys žmogų visą jo gyvenimą. Šie sutrikimai pasireiškia įvairiais lygiais, kuriems yra būdinga sudėtinga socialinė sąveika, bendravimas, komunikacijos delsimas, protinis atsilikimas, pasikartojantis elgesys ir pan. Turintys autizmo sutrikimus vaikai patiria įvairius sunkumus atliekant kasdienes veiklas, pablogėja jų akademiniai pasiekimai, fizinė ir psichinė sveikata. Svarbu akcentuoti, jog šiuos sutrikimus turinčių vaikų skaičius didėja kiekvienais metais visame pasaulyje, Lietuva nėra išimtis. Dėl minėtos priežasties, didėja teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams švietime poreikis. Kiekvienas vaikas turi teisę į mokslą, tai pabrėžia įvairūs pasauliniai ir nacionaliniai dokumentai. Šiuo metu skiriamas itin didelis dėmesys įtraukiam ugdymui

tam, kad specialiuosius mokymosi poreikius turintys vaikai galėtų integruotis į bendrojo lavinimo klases. Tokios įtraukios klasės gali itin pagerinti ne tik autizmo spektro sutrikimus turinčių mokinių akademinius pasiekimus, socialinį vystymąsi, tačiau taip pat kurti pozityvų aplinkinių požiūrį, formuoti teigiamą tarpusavio sąveiką. Vis dėlto, iki šiol įtraukaus ugdymo potencialas nėra išnaudojamas dėl įvairių priežasčių, todėl yra būtina nuolatos gilintis į mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams galimybes, tikslus, formas bei metodus, kad mokymosi pagalba būtų teikiama tikslingai ir efektyviai.

1.2. Pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams metodikos pradinėje mokykloje

Vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimą, yra tarsi unikalus iššūkis pedagogams, bandantiems sukurti ir įgyvendinti veiksmingas mokymo strategijas. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų mokymo tendencijos nuolat vystosi ir tobulėja. Visame pasaulyje yra vystomi įvairūs mokymosi pagalbos metodai ir priemonės, nuolatos skatinama įgyvendinti įrodymais pagrįstą gerąją praktiką, tam, jog autizmo sutrikimą turintys vaikais būtų kokybiškai ugdomi mokyklose, įskaitant ir pradinį ugdymą (Mujkanovic, Mujkanovic, Pasalic, Biscevic & Memisevic, 2017). Galima teigti, kad iki šiol jau yra sukurta įvairių pagalbos teikimo formų bei metodų, į kuriuos reikia įsigilinti, teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje. Rogers'as, Dawson'as ir Vismara (2012) akcentuoja JAV nacionalinės tyrimų tarnybos suformuotas rekomendacijas, kuriomis vadovaujantis turi būti parinktos ugdymo **programos** tam, jog būtų pasiektas kuo didesnis efektyvumas:

- Kuo ankstesnis intervencijų vykdymas (*tai reiškia, jog teikiama pagalba autizmo spektro sutrikimą turinčiam vaikui turi būti pradėti kaip galima greičiau*).
- Individualus intervencijos pritaikomumas (*tai reiškia, jog teikiama pagalba turi atitikti individualius vaiko poreikius, atsižvelgiant į jo stiprybes, silpnybes bei unikalias savybes*).
- Kvalifikuotų ir profesionalių specialistų dalyvavimas (*tai reiškia, jog mokymosi pagalba turi būti teikiama bendradarbiaujančių kompetentingų specialistų*).
- Tikslingas intervencijos turinys (*tai reiškia, jog pagalbos turinys turi būti orientuotas į konkrečias vaiko, turinčio autizmo spektro sutrikimą, problemines sritis*).
- Pažangos stebėjimas (*tai reiškia, jog turi būti renkami duomenys, padedantys stebėti vaiko pažangą bei ją fiksuoti*).
- Intervencijos taikymas ne mažiau nei 25 valandas per savaitę (*tai reiškia, jog teikiant pagalbą, vaikas turi užsiimti nustatytomis veiklomis*).
- Tėvų įsitraukimas (*tai reiškia, jog tėvai turi bendradarbiauti su mokymo įstaigomis, specialistais bei taikyti įgyvendinti intervencijos strategijas namuose*).

Mardiyanti (2016) akcentuoja, jog šiuo metu mokyklose yra taikomos įvairios mokymo strategijos vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą. Mazzer'is (2015) pabrėžia, kad taikant mokymo strategijas įtraukiose klasėse klasės draugai turi būti vertingiausias šaltinis, todėl turi būti ugdoma mokinių empatija ir prosocialus elgesys. Šiam tikslui pasiekti turi būti naudojamos labiau dalyvaujamojo mokymo bei mokymosi strategijos, kurios gali sustiprinti grupės priklausymo jausmą ir sumažinti konkurencingumo lygį:

- *Mokymas tarp bendraamžių*, apima metodą, kurio metu mokiniai moko kitus mokinius. Ši strategija yra abipusiai naudinga, kadangi mokytojai gali geriau suprasti dalyką, o mokiniai – jausti lengviau mokydami su bendraamžiais. Naudojant šią strategiją gali būti sustiprinta mokinių savigarba, didinamas domėjimasis sudėtingomis užduotimis, gerinami mokslo pasiekimai, skatinamas prosocialus elgesys.
- *Metakognityvinės strategijos*, nurodo metodus, naudojamus padėti mokiniams suprasti kaip jie mokosi bei mąsto. Suvokdami savo mokymąsi mokiniai naudoja įdiegtus procesus tam, kad turima informacija būtų panaudota pasmingai naujai informacijai įsisavinti. Šiam uždaviniui įgyvendinti gali būti taikomos metakognityvinės strategijos: aktualios informacijos teikimas, organizavimas (pvz., konceptualus žemėlapis), turinio kūrimas (naujo turinio susiejimas su turimomis žiniomis, informacijos kartojimas ir kt.
- *Mokymasis bendradarbiaujant*, nurodo metodą, kurio metu įvairių gebėjimų mokiniai suskirstomi į grupes bei apdovanojami pagal pasiektus rezultatus. Kiekvienam mokiniui priskiriamas konkretus vaidmuo bei aiški užduotis, kurią mokiniai turi atlikti. Ši strategija padeda formuoti teigiamą tarpusavio ryšį, kadangi kiekvienas grupės narys suvokia, jog darbas kartu yra individualus ir kolektyvinis, o sėkmė priklauso nuo visų grupės narių įsitraukimo. Bendradarbiaujant mokiniai mokosi ne tik tam tikro dalyko, tačiau įgyja gebėjimus dirbti komandoje, tobulina savęs pasitenkinimo jausmą, tarpasmeninius įgūdžius (bendravimo, konfliktų valdymo, lyderystės ir kt.) (Mazzer, 2016).

Kaip teigia Kasari ir Smith'as (2013), švietimo pagalbos teikimas mokykloje gali vykti daugelyje vietų: specialiojo ugdymo arba įtraukiose klasėse, žaidimų aikštelėse arba popamokinių programų veikloje. Tad šios pagalbos teikimas gali būti vykdomas ir pradinėje mokykloje. Šios teikiamos pagalbos tikslas yra padėti vaikui integruotis mokymosi aplinkoje bei suteikti kokybišką ugdymą. Tam, jog pradinėje mokykloje pagalba būtų teikiama veiksmingai, yra akcentuojama ne tik specialistų, tačiau ir tėvų įtrauktis. Finch'as, Watson'as ir MacGregor'as (2013) teigia, jog siekiant minėto užsibrėžto tikslo, yra suformuota ne viena strategija, padedanti mokytojams tinkamai ugdyti vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimą. Vienos iš labiausiai paplitusių ir moksliskai pagrįstų strategijų yra *ABA*, *DIR*, *DTT*, *PECS*, *TEACCH*, *Socialinės istorijos*. Minėtieji autoriai teigia, jog kiekviena iš šių metodikų yra veiksminga, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams, tad svarbu į jas labiau įsigilinti.

ABA (angl. *Applied Behavior Analysis – ABA*) **metodika** reiškia metodus, kurie sistemingai diegiami vadovaujantis taikomosios elgesio analizės principais. Mokykloje ši metodika yra pagrįsta mokytojo ir mokinio sąveika, visapusiškumu, individualizuota pagalba, orientuota į daugybės gebėjimų ugdymą (elgesio, socialinių, bendravimo, mokymosi) bei tėvų įtraukimą (Barnett, Zucker & More, 2021). Šioje metodikoje yra naudojamos skirtingos strategijos bei metodai tam, kad autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai išmokytų naujų gebėjimų bei būtų pagerintas jų elgesys. Čia mokymas gali vykti įvairiai: *tiesioginis mokymas* yra intensyvus, struktūruotas ir tiesiogiai naudojamas metodas, apimantis konkrečią intervenciją ir autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams būdingų situacijų mokymąsi. Šioje metodikoje taikomi ankstyvojo elgesio intervencijos metodai (susidarantys iš ABA principų ir procedūrų), *diskretus bandomasis mokymas* (įprasta technika, integruota į daugelį ankstyvos ir intensyvos elgesio intervencijos programų), *natūralios aplinkos mokymas* (edukacinė programa, pagrįsta verbalinio elgesio principais, siekiant gerinti mokymą) ir kt. (Meçer & Sherifi, 2022).

Ogletree ir Oren'as (2001) 7 pagrindinius ABA principus, kuriais pedagogas turi vadovautis, taikant šią metodiką autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams: *stimulo* (apimanti įvykių ar veiklos aplinkoje seką arba prielaidą, turinčių ryšį su mokinio elgesiu. Tokiu būdu stimulus sukelia mokinio atsaką, sąlygojamą tam tikro elgesio), *atsako* (kuris apibūdinamas kaip po stimulo atliekami išmatuojami veiksmai, kuriuos pedagogas turi stebėti), *pasekmių* (kurios yra apibūdinamos kaip bet kokie atsitiktiniai po tam tikro atsako atsirandantys dirgikliai), *teigiamo stiprinimo* (apibūdinančio funkcinį ryšį tarp dviejų aplinkos įvykių: elgesio ir pasekmių. Šis principas demonstruojamas, kai po elgesio atsiranda pasekmė, padidinanti elgesio pasireiškimo dažnį), *neigiamo sustiprinimo* (apibūdinančio ryšį tarp įvykių, kai tam tikras mokinio elgesio pasireiškimo dažnis padidėja po dažniausiai mokinį neigiamai veikiančių aplinkos sąlygų pašalinimo arba sumažinimo), *bausmės* (apibūdinančios santykį, kai po mokinio elgesio atsiranda pasekmė, sumažinanti tokio elgesio dažnį ateityje) ir *slopinimas* (kuris apibūdina reiškinį, kai anksčiau pasireiškiančio neigiamo mokinio elgesio atsiradimo dažnis sumažėja) (Ogletree & Oren, 2001). Akcentuojama, kad pedagogai, taikydami ABA metodiką, turi laikytis šių principų tam, kad metodikos poveikis autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams būtų reikšmingas. Taikant ABA autizmo sutrikimą turintiems mokiniams didesnis dėmesys yra skiriamas ne pažinimui, tačiau elgesio keitimui. ABA taikoma siekiant sumažinti per daug pasyvų arba hiperaktyvų elgesį, kuris yra būdingas autizmo sutrikimą turintiems mokiniams. Taikant ABA svarbu vadovautis aplinkos įvykių modifikavimu. Tai reiškia, kad pedagogas stebi bei analizuoja įvykius. Remiantis stebėjimo išvadomis, pedagogas nustato mokinio elgesį veikiančius kintamuosius ir juos modifikuoja ta kryptimi, kuria turėtų būti koreguojamas mokinio elgesys. ABA paremta strategija turi būti taikoma bent 2 metus, siekiant didžiausio teigimo poveikio, o efektyviausi strategijoje taikomi elgesio keitimo būdai yra vaizdo modeliavimas (*angl. video modeling*), vizualinės strategijos (*angl. visual strategies*), užduočių analizė (*angl. task analysis*) ir socialinio scenarijaus blukimas (*angl. social script fading*) (Meçe & Sherifi, 2022).

DIR (*angl. Developmental, Individual-differences, Relationship-based*) **metodika** plačiai taikoma tiek tėvų, tiek pedagogų tam, jog sužinotų apie vaiko stiprybes bei apribojimus, nustatant veiksmingus pagalbos teikimo būdus, skirtus vaiko emociniam ir socialiniam vystymuisi. Ši metodika orientuojasi į emocinį vaiko vystymąsi, skiriant dėmesį vaiko jausmams, santykiams ir sąveikai. Šioje metodikoje plačiai taikoma *Floortime* technika, kuri padidina socialinį ir emocinį funkcionavimą bei informacijos įsisavinimą (Finch et al., 2013). DIR metodika grindžiama holistine sistema, ji yra sukurta siekiant skatinti raidos sutrikimus turinčių vaikų socialinį-emocinį ir intelektualinį vystymąsi. Įrodyta, jog taikant šią metodiką pradinėje mokykloje, yra padedama tėvams/globėjams bei mokytojams sukurti emociškai prasmingą mokymą, skatinantį vaikų funkcinį emocinį vystymąsi bei kalbinius gebėjimus (Kasemkosin, Howteerakul, Suwannapong, Tipayamongkholgul & Pajareya, 2020).

Pedagogai, taikydami DIR metodiką, turi orientuotis į žaidybines veiklas, iš kurių kiekvienoje mokiniai turi būti paskatinami lyderiauti. Autizmo sutrikimą turintiems mokiniams turi būti suteikiamos galimybės rinktis veiklas (žaidybines, sportines ir pan.) tam, kad būtų didinama jų motyvacija dalyvauti. Tokiu būdu yra gerinamas mokinio vystymosi procesas, formuojama pozityvi tarpusavio sąveika tarp mokinio ir aplinkos. Aktyvi ir emociškai įtrauki vaiko ir aplinkos (įskaitant tėvus, mokytojus ir kitus mokyklos narius) sąveika skatina autizmo spektro sutrikimą turinčius mokinius kūrybiškai ir prasmingai išreikšti savo emocijas ir poreikius (Sinyanyuri, Supena & Bintoro, 2024). Į žaidybines veiklas orientuota DIR metodika yra paremta tuo, kad žaidimas yra laikomas pagrindiniu vaikų gyvenimo būdu, galinčiu reikšmingai pakeisti vaikų bendravimą, emocinį

funkcionavimą ir prisitaikymo gebėjimus. Taikant DIR metodiką, pedagogai kiekvieną dieną vykdo įvairias žaidybines veiklas, kurios pagerina autizmo sutrikimą turinčių vaikų supratimą apie tvarką, problemų sprendimą, tikrove pagrįstus racionalius pokalbius bei apmąstymus. Tai, jog DIR metodika yra paremta *Floortime* technika, suponuoja, kad tai yra žaidimų terapija, padedanti vaikams formuoti emocinius ir bendravimo gebėjimus. Šiuo atveju pedagogas atlieka tarpininko vaidmenį tarp autizmo sutrikimą turinčių vaikų, tėvų ir kitų specialistų (Divya, Begum, John & Francis, 2023).

DTT (*angl. Discrete Trial Training*) arba **atskirų bandymų mokymo metodikos** etosas slypi eksperimentinėje elgesio analizėje. Šios metodikos negalima painioti su ABA disciplina. DTT yra įprasta mokymo technika, kuri buvo daugelio ankstyvųjų intensyvių elgesio intervencijų programų, skirtų vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, dalis. Įrodyta, jog DTT itin padeda gerinti vaikų pasiekimus ir yra vienas iš svarbiausių vaikų mokymo metodų, įskaitant bendravimo, socialinių ir akademinį gebėjimų gerinimą (Booth & Keenan, 2018). DTT gali būti taikomas lavinant daugelį kalbinių gebėjimų, įskaitant balso ir motorikos imitaciją, paprastą ir sąlyginę diskriminaciją, atsakymus į klausimus ir t.t. (Geiger, Carr, LeBlanc, Hanney, Polick & Heinicke, 2012).

Taikydamas DTT pedagogas turi remtis bihevioristine teorija, kurioje pedagogas duoda mokiniui nurodymus, o vaikas reaguoja. Už tinkamą vaiko reagavimą, pedagogas turi greitai suteikti teigiamą grįžtamąjį ryšį (atlygį, pagyrimą ir kt.). Tokiu būdu yra didinamas mokinio pageidaujamo elgesio atsiradimas, eliminuojant nepageidaujamą. Ši metodika apima elgseną, kuriai yra reikalinga smulkioji, stambioji motorika, poilsio, rūpinimosi savimi, pažinimo ir akademiniai gebėjimai. DTT gali būti naudojama mokyti įvairių imitavimo įgūdžių, tiek fizinių, tiek ir žodinių. Pavyzdžiui, širdies plakimo mėgdžiojimas arba A raidės rašymas yra elgesio, kurį galima išmokyti, pavyzdžiai. Mokinys taip pat gali būti išmokytas reaguoti į stimulus bei žodinius nurodymus: atsistoti, liesti, laikyti skaičių, parodyti tam tikrą daiktą. Kalbos įgūdžiai gali būti mokomi naudojant kito formato žodinius nurodymus, leidžiančius atpažinti objektus (nosį, knygą, spalvą ir pan.). DTT metodika leidžia mokyti akademinį (sujungiant, atimant komponentus ir kt.) ar savarankiškumo (naudojimosi telefonu, apsirengti ir pan.) įgūdžių (Anwar, Sutadi & Miranda, 2022).

Taikant DTT pradinių klasių mokiniams yra orientuojamasi į šių sričių rezultatus: elgesio, socialinio, bendravimo, bendro dėmesio, prisitaikymo ir akademinis. DTT metodikos įgyvendinimas susideda iš **pagrindinių etapų**: *planavimo, atlikimo ir stebėsenos*. Planavimo etape atskleidžiami pradiniai svarstymai, sietini su pedagogo pasirengimu naudoti DTT. Kiekvienu individualiu atveju, pedagogas turi numatyti kiekvieno atskiro elgesio pradžią, vidurį bei pabaigą tam, kad pedagogas galėtų vertinti mokinio gebėjimus (silpnesnius, mokytinus ir pan.). Pedagogas turi pasiruošti stebėti bei fiksuoti mokinio atliekamas užduotis, pasirinkti tinkamą vietą pamokai, pasirūpinti motyvacinėmis priemonėmis ir mokomąja medžiaga. DTT atlikimo etape pedagogas turi pasirūpinti kuo natūralesniu ir įdomesniu mokinio įtraukimu į mokymo vietą tam, jog būtų atkreiptas mokinio dėmesys. Atliekant veiklą, pedagogas gali leisti mokiniui pasirinkti norimas užduotis bei duoti su jomis susijusius nurodymus. Pasibaigus mokinio elgesiui pagal nurodymus, pedagogas turi suteikti grįžtamąjį ryšį, sąlygojantį pasekmes už atliktą elgesį (esant neteisingam elgesiui – pataisyti, esant tinkamam – pagirti, paskatinti ir pan.). Paskutiniame etape atliekamas stebėjimas, susidedantis iš kiekvienoje veikloje fiksuotų duomenų, siekiant nustatyti mokinio pažangą. Jeigu pažanga nėra pakankama, DTT metodikos gairės gali būti koreguojamos tam, kad atitiktų besimokančiojo poreikius. Ši metodika turi būti taikoma tol, kol reikalingus gebėjimus mokinys geba pritaikyti savo natūralioje aplinkoje. Pažymėtina, kad ši metodika yra itin naudinga ikimokyklinio bei pradinių klasių vaikams (National Professional Development Center on ASD, 2016).

PECS (*angl. Picture Exchange Communication Systems*) **metodika** yra taip pat viena iš populiariausių taikomų mokymo metodikų autizmo sutrikimą turintiems vaikams. Ši metodika gali būti apibūdinama kaip nuotraukų mainų komunikacijos sistema, susidedanti iš šešių fazių struktūruoto mokymo protokolo, kuris palaiko funkcinės komunikacijos įgijimą, pagrįstą elgesio ir vystymosi principais. PECS yra populiarūs papildomi ir alternatyvi komunikacijos strategija (McCoy & McNaughton, 2019). Ši metodika gali būti taikoma tiek namuose, tiek ir klasėje. Mokyklose ši metodika yra pasirenkama dėl teigiamo poveikio autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų bendravimui, socializacijai ir emociniam vystymuisi klasėje, skatinant efektyvų mokymą (Liu, Stephens, Abdoulgadir & Loizides, 2023).

PECS yra viena dažniausiai pasirenkamų naudojamų komunikacijos metodikų autizmo sutrikimą turintiems vaikams. Taikant šią metodiką, pedagogai naudoja figūras bei nuotraukas, kurias parenka pagal kiekvieno mokinio leksines ypatybes, skatindami mokinius išreikšti poreikius bei lūkesčius. PECS atliekama pagal *šešias fazes*. Pirmoje fazėje naudojami fiziniai mainai, kada vaikas skatinamas naudoti korteles tam, kad paprašytų ar parodytų norą turėti tam tikrą objektą. Antroje fazėje tikrinamas atstumas ir atkaklumas, kada vaikas turi suvokti kortelių naudojimo svarbą bei atkakliai jas pasitelkti bet kurioje bendravimo situacijoje. Vykdamas figūrų diskriminaciją trečioje fazėje, pedagogas mokinį skatina pasirinkti figūrą iš kelių variantų bei duoti bendravimo parteriu tokia, kuri atitinka esamą situaciją. Ketvirtoje fazėje mokoma sandara, kada vaikas mokosi kortelėmis formuoti sakinius naudodamas veiksmažodžius (pvz., noriu) bei objektų atributus (pvz., spalva, dydis). Šioje fazėje yra išplečiamas funkcinis mokinio žodynas. Penktoje fazėje vaikas yra skatinamas atsakyti į klausimą „ko tu nori?“, naudojant paprastas frazes su kortelėmis. Šeštoje fazėje vaikas mokomas komentuoti. Naudodamas paprastas iš kortelių suformuotas frazes mokinys atsako į tokius klausimus kaip „ką tu matai?“, „kas tai yra?“ ar „ko klausaisi?“ (Santos, Bordini, Scattolin, Asevedo, Caetano, Paula, Perissinoto, Tamanaha, 2020). Sėkmingam PECS metodikos įgyvendinimui svarbiausios yra trys pirmosios fazės, nes jos didina mokinio gebėjimus atskirti paveikslėlius, jų reikšmes, tokiu būdu suteikiant didesnę vaiko nepriklausomybę bei savarankiškumą. Sistemingai taikant PECS autizmo sutrikimą turintys vaikai ugdo savo žodinių supratimą, didina verbalinės komunikacijos galimybes (Tamanaha, Olivatti, da Silva, Vieira & Perissinoto, 2023). Tai rodo, kad ši metodikai gali būti puikiai taikoma ir pradinėje mokykloje.

SS (*angl. Social Stories*) arba **socialinių istorijų metodika** taip pat sulaukia vis daugiau dėmesio švietime. Tai yra elgesio korekcijos metodas, skirtas pagerinti vaikų socialinius gebėjimus, derinant vaizdinius ir žodinius dirgiklius. Mokytojai plačiai kuria bei įgyvendina šį metodą, kuris, jų nuomone, yra sėkmingas ir veiksmingas, gerinant vaiko socialinius gebėjimus. Taikant šią metodiką, yra ugdomi atitinkami vaikų gebėjimai: įsitraukimas, sportiškumas, komunikacija, reagavimas ir t.t. (O'Hara, 2010). Ši metodika taip pat taikoma pradinėse klasėse, nes sprendžia vieną opiausių autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų problemų – socialinės sąveikos trūkumą, kuris trukdo integracijai bei akademiniam pasiekimams (Daub & Huber, 2020).

Taikydami SS metodiką, pedagogai naudoja konkretų be lengvai suprantamą tekstą, kurį papildo vizualinė medžiaga, padedanti spręsti su klausos apdorojimų susijusias mokinio problemas. SS metodika turi būti individualizuota bei susidedanti iš keturių pagrindinių sakinių tipų: aprašomojo, direktyvinio, perspektyvinio ir teigiamojo. Aprašomieji sakiniai apibrėžia dalyvius, situacijos vietą, situacijos veiksmą, lūkesčius bei to priežastis. Direktyviniai sakiniai paaiškina mokiniui, ko yra tikimasi ir kaip į situaciją reaguoti, naudojant teiginį su žodžiu „pabandysiu“. Perspektyviniai sakiniai apibūdina tai, ką kiti asmenys gali jausti arba galvoti, o teigiami sakiniai naudojami tam, kad

vaikas geriau apibrėžtų ir prisimintų istoriją. Kiekvienam istorijoje esančiam sakiniui turi būti skiriami papildomi 2-5 sakiniai istorijai pagilinti. Pedagogas turi užtikrinti, kad tekstas ir iliustracijos atspindėtų mokinio skaitymo, dėmesio ir pažintinius gebėjimus. Šiuo atveju, vaiko poreikiai sąlygoja pasakojimo temą, o vaiko perspektyva – istorijos akcentą (Ozdemir, 2010). SS taikymas yra nesudėtingas ir itin reikšmingas autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams. Šios metodikos naudojimas taip pat prisideda prie ramesnės aplinkos klasėje kūrimo, geresnio mokymosi bei integracijos į specialiąsias programas, socialinės mokinių sąveikos, sprendimų priėmimo, savimonės, pykčio protrūkių kontrolės gebėjimų gerinimo ir kt. (Wright, Teige, Watson, Hodgkinson, Marshall, Varley, Allgar, Mandefield, Parrott, Kingley, Hargate, Mitchell, Ali, McMillan, Wang & Hewitt, 2020).

TEACCH (*angl. Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children*) metodika buvo sukurta 1970 metais. Ji nenaudoja specifinės technikos, veikiau išlaisvina mokytojus kurti programas, kurios išnaudotų kiekvieno vaiko individualias stiprybes. TEACCH metodikos pagrindiniu bruožu yra laikomas struktūruotas ugdymas (Suprihatin & Tarjian, 2019). Pradinėse mokyklose ši metodika yra įgyvendinama per planavimo, įgyvendinimo ir vertinimo etapus. Planavimas apima mokytojo mąstymo formavimą, ugdymą, paramos sistemos kūrimą ir nuolatinį vertinimą. Tikslingas šios sistemos taikymas leidžia mokiniams įgyti daugiau socialinių gebėjimų, keičia jų suvokimą apie socialinę aplinką, padeda paveikti vaikų adaptacinį elgesį, padidina socialinį abipusiškumą, sušvelnina psichologinės sveikatos neigiamus padarinius ir t.t. (Sa'adah & Junaidi, 2021).

Šiuo metu yra itin pabrėžiamas struktūruotas mokymas, galintis daryti itin teigiamą poveikį autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams. Anot Suprihatin'as ir Tarjian'as (2019), struktūruotas ugdymas reiškia autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų mokymo sistemą, kurioje yra koncentruojamasi į pagrindinius profesinius, socialinius ir gyvenimo gebėjimus. Struktūruotas mokymas yra metodas, padedantis autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams geriau suprasti savo ekosistemą ir gyventi joje savarankiškiau, skatinant sistemingą ir tikslingą mokymą. Šis mokymas turi du pagrindinius tikslus: tobulinti kiekvieno individo adaptacijos gebėjimus ir pritaikyti aplinką, kad būtų atsižvelgta į individualius autizmo spektro sutrikimų sukeltus trūkumus. Norint geriau pasiekti šiuos tikslus, yra reikalingi formalūs bei neformalūs vertinimai, kurie suteikia galimybę sudaryti individualias mokymo programas, atitinkančias individualių gebėjimų lygį. Pagrindiniai struktūruoto mokymo komponentai yra fizinės aplinkos organizavimas, vizualiniai grafikai, darbo/veiklos sistemos ir užduočių organizavimas/vizualiai struktūruota veikla. Šie elementai yra tiesiogiai susiję su autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ypatybėmis (Suprihatin & Tarjian, 2019).

Tad TEACCH metodikos tikslas yra suprasti *autizmo kultūrą*, modifikuoti ir struktūruoti mokymo aplinką taip, kad ji būtų prisitaikanti prie autizmo spektro sutrikimų sąlygojamų trūkumų. Taikydami šią metodiką, pedagogai turi organizuoti fizinę aplinką taip, kad vizualinėmis kliūtimis būtų sumažintas autizmo sutrikimą turinčių mokinių blaškymasis. Vizualiniais grafikais pedagogas turi siekti, kad mokiniai žinotų apie būsimus įvykius ir mokėtų jų laukti. Pedagogas taip pat turi gebėti diegti darbo sistemas tam, kad mokiniai gebėtų dirbti savarankiškai, išlaikant veiklos seką. Nepaisant minėtų elementų, taikant TEACCH, pasitelkdamas vaizdines instrukcijas bei organizavimą, pedagogas turi tinkamai suformuoti vizualinę veiklos struktūrą, aiškiai parodančią mokiniams žingsnius, kaip atlikti užduotis. Taikant šią metodiką, pedagogai turi atsižvelgti ne tik į vaiko trūkumus, tačiau ir stipriąsias puses, pasitelkdamas vizualinius ir erdvinis gebėjimus, nes autizmo spektro sutrikimų turintys vaikai geriau apdoroja ne garsinę, o vaizdinę informaciją. Taip pat būtina

atsižvelgti į vaiko interesus, kad mokymas taptų funkcionalus ir tikslingas, didinantis vaiko savarankiškumą, gerinantis gebėjimus, užkertantis kelią elgesio problemoms (Sanz-Cevera, Fernández-Andrés, Pastor-Cerezuela & Tárrega-Mínguez, 2018).

Mazzer'is (2015) pabrėžia, kad aukščiau minėtos metodikos gali būti naudingos visiems pradinųjų klasių mokiniams, tačiau yra ypač reikšmingos specialiuosius poreikius turintiems mokiniams. Vis dėlto, svarbu akcentuoti, kad autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių įtraukimo procesui gali būti naudingi tam tikri papildomi specifiniai elementai, kadangi sutrikimą turintys mokiniai pasižymi dideliu atsparumu pokyčiams ir *vienodumo* poreikiu. Tai reiškia, kad naujos nepažįstamos situacijos, nenumatyti įvykiai bei staigūs aplinkos pokyčiai gali sąlygoti mokinio nerimą bei sąlygoti sudėtingo elgesio pasireiškimą. Siekiant išvengti tokių situacijų, yra būtina mokinį pokyčiams parengti tinkamai, naudojant struktūruotą aplinką laiko ir erdvės atžvilgiu:

- Laiko struktūravimas apima tvarkaraščių/grafikų naudojimą, padedantį mokiniui numatyti, kas nutiks toliau, todėl autizmo spektro sutrikimą turintis mokinys yra iš anksto informuojamas apie bet kokį pasikeitimą.
- Erdvės struktūravimas apima tam tikros veiklos susiejimą su konkrečiomis erdvėmis, teikiant užuominas apie erdvės panaudojimo tikslus, pavyzdžiui, nurodant erdvės vietas paskirtį piešiniais, rodyklėmis ir kt. (Mazzer, 2015).

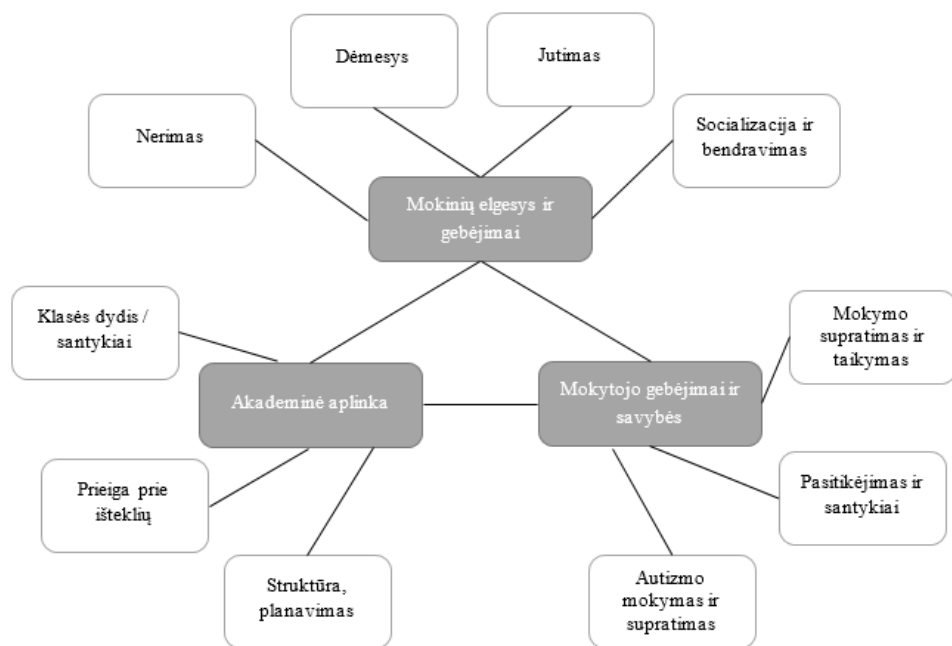
Finch'as et al. (2013) taip pat akcentuoja, jog be specialiųjų metodikų, yra išskiriami populiariausi mokytojų ugdymo praktikos elementai: individualizuota pagalba, sistemingas mokymas, struktūruota ugdymo aplinka, mokymo turinys, funkcinis požiūris į elgesį ir šeimos įtraukimą. Individualizuota pagalba turi būti pritaikyta taip, jog atitiktų unikalius kiekvieno mokinio poreikius bei šeimos ypatybes. Sistemingas mokymas susideda iš mokymo strategijų pritaikymo konkrečioms mokymo rezultatams ir tikslams. Struktūruota mokymo aplinka susideda iš nuspėjamų kasdinių rutinų, kurios padeda autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams tinkamai reaguoti į aplinką bei įvairias veiklas mokymosi metu. Bendravimo poreikiai bei socialinė sąveika pabrėžiama specialiu mokymo programos turiniu, siekiant padėti vaikams kasdienėje sąveikoje. Naudojant funkcinį požiūrį į elgesį, mokytojai gali susikoncentruoti į vaikų gebėjimų ugdymą, o ne į bausmėmis pagrįstus metodus. Galiausiai, mokytojai, siekiantys įtraukti šeimą, kaip autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ugdymo elementą, laikosi tėvų dalyvavimo taisyklių bei skatina bendradarbiavimą (Finch et al., 2013).

Mazzer'is (2015) pabrėžia, kad strategijose turi būti pabrėžtas komandinis darbas, kuris sudaro mokymo procesų gerinimo pagrindą bei palengvina visų mokinių, ypač turinčių specialiuosius poreikius, dalyvavimą. Darbas komandoje reiškia:

- Dalijimąsi žiniomis (*visi mokytojai turi išmokti elgtis su kiekvienu individualiu mokiniu, įgyti bendrų žinių apie įtraukijį ugdymą bei suprasti, kad kiekvienas mokinys yra unikalus, turintis skirtingas savybes ir mokymosi stilius, todėl tėvų įtrauktis tampa labai naudinga, kadangi suteikia informacijos apie savo vaikų stipriąsias bei silpnąsias puses, poreikius, įpročius, bauses bei įgytą patirtį*).
- Bendrą didaktikos planavimą (*mokytojai turi bendrai planuoti bei rengti pamkas, veiklas ir projektus, apimančius visus mokymosi būdus*).

- Bendrą mokymą klasėje (*mokytojai turi dalintis atsakomybe už instruktavimą, vertinimą bei klasės valdymą, paramos teikimą, kad būtų patenkinti visų mokinių poreikiai*) (Mazzer, 2015).

McDougal'o, Riby'aus ir Hanley'aus (2020) teigimu, autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teikiama mokymosi pagalba gali apimti įvairias strategijas, metodus, tačiau svarbiausia yra susikonsultuoti į pagrindinius komponentus, kurie sąlygoja teikiamos pagalbos sėkmingumą. Tampa akivaizdu, jog autizmo sutrikimo spektrą turintiems vaikams teikiamos pagalbos sėkmingumą sąlygoja mokinių elgesys ir gebėjimai, akademinė aplinka, mokytojo gebėjimai bei savybės (žr. 1 pav.). Tai atskleidžia, jog teikiant mokymosi pagalbą vaikui yra svarbu atsižvelgti į skirtingus komponentus, siekiant veiksmingiausių mokymo(si) rezultatų.

1 pav. Mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, ugdymo veiksniai (McDougal, Riby & Hanley, 2020, p. 3)

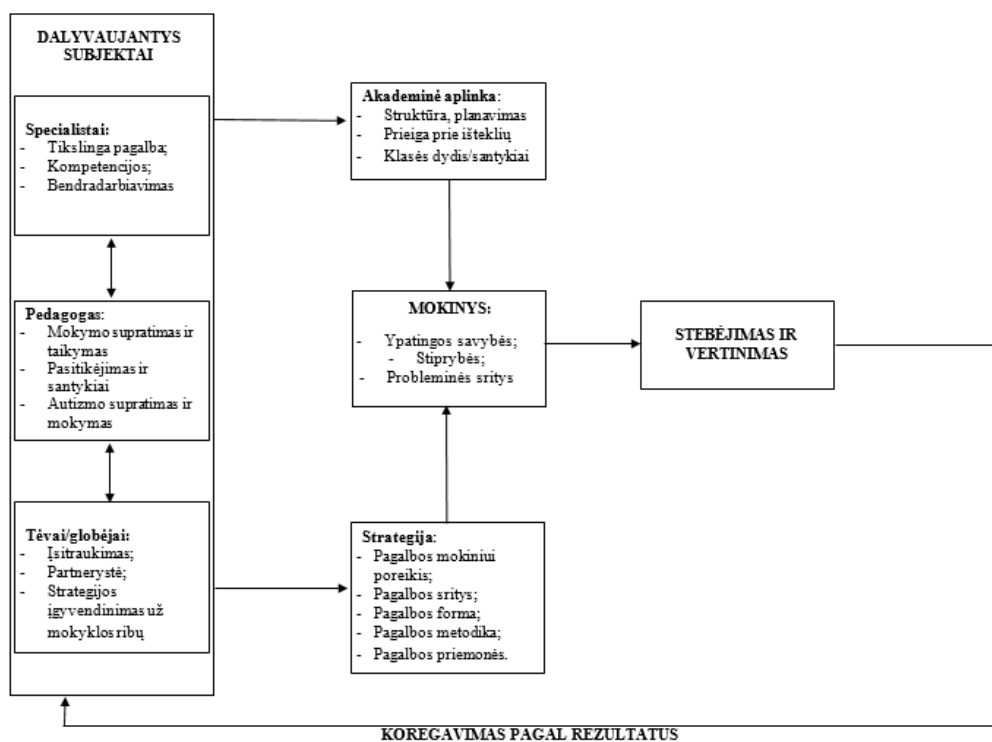
Teikiamos pagalbos vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, svarba akcentuojama ir Pradinio ugdymo bendrojoje programoje (2008), kurios bendrosiose nuostatose nurodoma, jog pradinis ugdymas turi būti grindžiamas „demokratiškumo, humaniškumo, nacionalumo bei atvirumo principais, būti orientuotas į vaiką, integralus, visybiškas, kontekstualus, aktyvus, patrauklus, džiaugsmingas, orientuotas į interpretacinį mokymą, būti *diferencijuotas* bei *individualizuotas* (Pradinio ugdymo bendroji programa, 2008). Būtent pastaroji nuostata atskleidžia, jog vaiko ugdymas turi būti vykdomas, atsižvelgiant į įvairias ypatybes: vaiko socialinius, psichinius, kultūrinius, fizinius ypatumus, mokinio individualias savybes, ugdymosi poreikius. Pagal šias savybes turi būti sudaromos palankios ugdymo sąlygos, individualizuojamas ugdymo turinys, sudėtingumas, pažangos vertinimas. Tai atskleidžia, jog pradinėje mokykloje besimokantiems vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, turi būti teikiama individualizuota pagalba, parenkamos tinkamos pagalbos formos bei metodai. Šiam tikslui įgyvendinti tampa svarbios *Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiujų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui* (2009), kuriose nubrėžiamos mokinių pasiekimų nuostatos, žinios, supratimas bei gebėjimai, pritaikant ugdymo gaires. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų

programų pritaikymo rekomendacijose specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui (2009) išryškėja teikiamos pagalbos būdai: *fiziniai* (padedant fiziškai), *žodiniai* (paskatinant, primenant ir pan.), *pavyzdiniai* (rodant pavyzdį tam tikroje situacijoje ir pan.). Pažymima, jog pedagogas turi gebėti taikyti bei derinti įvairias pagalbos formas, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualias savybes. Visi pasiekimai yra vertinami *ideografiniu* principu, kuriuo remiantis toliau tęsiamos arba koreguojamos vaiko ugdymo strategijos. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimo (2007) rekomendacijose nurodoma, kad planuojant mokymo pagalbos teikimą, pedagogas turi atsižvelgti bei numatyti, kaip ir kas bus daroma tam, jog didėtų mokinio galimybės mokytis, tobulėti, vystytis bei dalyvauti. Tam pedagogas turi parinkti tinkamus metodus, kurie apima naudojamas priemones bei aplinkos pagalbą, padedančią pasiekti mokiniui nustatytus tikslus. Rekomendacijose išryškėja įvairios pagalbos teikimo formos: individualus darbas, grupinis darbas, projektinis mokymas, o metodai ir mokymosi būdai turi būti parenkami pagal mokinio ypatybes, pavyzdžiui, regimąjį, girdimąjį, kinestezinį suvokimą. Tai atskleidžia, jog mokymosi pagalbos teikimas vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, yra itin kompleksinis, įvairialypis ir individualus, apimantis įvairias strategijas, metodus bei priemones, atsižvelgiant į mokinio ypatybes.

Apibendrinant galima teigti, jog teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektrą turintiems vaikams pradinėje mokykloje, gali būti remiamasi įvairiomis mokymo metodikomis, atsižvelgiant į išsikeltus tikslus. Teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams mokykloje, pagalba gali būti individuali arba grupinė, tačiau taikant kiekvieną metodiką orientuojamasi į kiekvieno vaiko individualus poreikius, atsižvelgiama į vaiko unikalias savybes, stiprybes bei problemines sritis. Lietuvoje taip pat yra pradinio mokymo programos, orientuotos į įtraukųjį ugdymą, tačiau nėra akcentuojamas vieningas pagalbos teikimo modelis ar metodai. Parengtose priemonėse rekomenduojamas nuolatinis pedagogų mokymasis ir kompetencijų tobulinimas, siekiant, jog vaikams, turintiems specialiųjų poreikių, būtų taikoma efektyvi individualizuota pagalba, parenkant tikslingas pagalbos teikimo formas, metodus bei priemones.

1.3. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teorinis modelis

Remiantis mokslinės literatūros analizės rezultatais buvo suformuotas mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teorinis modelis (žr. 2 pav.). Modelyje išskirti mokymosi pagalbos teikimo procese dalyvaujantys elementai: subjektai, akademinė aplinka, pagalbos teikimo strategija, stebėjimas ir vertinimas. Visi šie elementai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir yra paremti cikliškumo principu. Tai reiškia, jog procesas yra nuolatinis ir nenutrūkstamas, užtikrinant, jog pagalbos teikimas būtų tikslingas, o esant poreikiui – koreguojamas ir tobulinamas, siekiant užsibrėžtų tikslų.

2 pav. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje teorinis modelis

Dalyvaujantys subjektai. Paaikškėjo, jog teikiant mokymosi pagalbą pradinėje mokykloje vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, yra labai svarbus specialistų, pedagogų bei tėvų / globėjų dalyvavimas. Specialistai (socialiniai pedagogai, psichologai ir kt.) yra itin svarbūs, užtikrinant kompleksinės pagalbos teikimą, todėl turi pasižymėti aukštomis kompetencijomis ir bendradarbiavimu. Kaip teigė Murray'us (2015) specialistai turi itin tikslingai prisidėti prie ugdymo proceso, ieškoti galimybių taikyti papildomus intervencinius metodus, teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimą turinčiam mokiniui. Kasari ir Smith'as (2013) pažymėjo, jog pagalbos teikimas mokykloje yra vykstantis daugelyje vietų, todėl specialistų įtrauktis yra būtinas pagalbos teikimo proceso elementas. Teikiant mokymosi pagalbą turinčiam autizmo sutrikimą vaikui kone svarbiausias asmuo pradinėje mokykloje yra mokytojas, kuris, anot Hohle'as ir Pawar'as (2011) atlieka daug skirtingų vaidmenų. Kaip pažymėjo McDougal'as ir kt. (2020), mokytojas turi turėti kompetencijas tam, jog būtų pakankamas autizmo spektro sutrikimų suvokimo, mokymo supratimo bei taikymo lygis. Tik reikiomis kompetencijomis pasižymintis pedagogas gali sėkmingai taikyti pagalbos teikimo metodikas, įgauti vaiko pasitikėjimą bei užmegzti tvirus tarpusavio santykius, siekiant aukštų rezultatų. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijose specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui (2009) pažymima, jog pedagogas turi gebėti derinti įvairias pagalbos formas bei metodikas, tikslingai jas taikyti, atsižvelgiant į kiekvieną individualų atvejį. Tai patvirtina, kad pedagogo vaidmuo, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turinčiam pradinių klasių mokiniui yra itin svarbi. Mokslinės literatūros analizė, išryškino, jog mokymosi pagalbos teikimo procese yra itin svarbus tėvų / globėjų vaidmuo, kurie turi ištraukti, megzti tvirtą partnerystę su pedagogais bei specialistais, įgyvendinti parengtą vaiko ugdymo strategiją namuose. Stanley ir kt. (2005) akcentavo mokyklos bei tėvų partnerystės plėtojimo svarbą, partnerystei būtinas abipusio mokytojo ir tėvų bendradarbiavimo ryšio kūrimas, apimantis ne tik mokytojo pastangas, tačiau taip pat tėvų pastangas vaiko mokymosi

gerinimui. Svarbu, jog šių trijų subjektų bendradarbiavimas turi būti nuolatinis ir nenutrūkstamas, nes nuo to priklauso tolesni elementai, reikšmingi mokymosi pagalbos teikimo vaikui, turinčiam autizmo spektro sutrikimą, procese.

Mokinys. Ankstesniuose darbo poskyriuose buvo akcentuojamas individualizuotos pagalbos autizmo spektrą turintiems pradinį klasių mokiniams teikimo poreikis, o tai reiškia, jog pagalba turi būti teikiama, atsižvelgiant į kiekvieno autizmo spektro sutrikimą turinčio vaiko ypatybes. Jokubaitienė ir Ališauskas (2019) akcentavo, jog teikiant mokymosi pagalbą mokymo turinys turi būti orientuotas į stipriąsias mokinio puses, tačiau kaip pažymi Rogers ir kt. (2012), pagalba turi būti orientuojama ir į problemines sritis, siekiant jas minimizuoti. Tai reiškia, jog kiekvienas autizmo spektro sutrikimą turintis pradinį klasių mokinys turi būti priimamas kaip individualus, pasižymintis unikaliomis savybėmis, stiprybėmis bei suvokiant jo problemines sritis. Kaip teigė Al-Kalaf'as (2013) autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai pasižymi įvairiomis emocinėmis ir socialinėmis problemomis, kurios neigiamai veikia jų akademinį pasiekimą, todėl kyla didesnis pagalbos mokykloje poreikis. Tai leidžia teigti, kad mokymo pagalba autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams turi būti individualizuota pagal kiekvieno mokinio unikalias savybes, stipriąsias puses bei problemines sritis.

Akademinė aplinka. Nepaisant pagalbos teikimo procese dalyvaujančių subjektų, taip pat svarbi visos mokymo(si) galimybes suteikianti akademinė aplinka, kuri turi pasižymėti tinkama struktūra, ugdymo proceso planavimu, fizine aplinka, joje esančiais dalyvių santykiais bei prieigomis prie reikalingų išteklių (McDougal et al., 2020). Kaip teigė Jokubaitienė ir Ališauskas (2019), autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams turi būti suformuoti aiški bei struktūruota aplinka. Murray (2015) taip pat akcentavo, jog turi būti kuriama tokia edukacinė aplinka, kuri atitiktų autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų poreikius, sudarant visas sąlygas socialinių, elgesio bei akademinų gebėjimų įgijimui. Beghin'as (2021) pritaria minėtam požiūriui teigdamas, kad kiekvienas autizmo spektro sutrikimą turintis vaikas turi teisę mokytis įtraukioje mokymosi aplinkoje bendrosiose klasėse, ne tik tam, jog būtų didinamos vaikų integracijos į bendruomenę bei mokymosi galimybės, tačiau ir tam, jog būtų mažinama plačiai paplitusi autizmo stigma. Vadinasi, akademinė aplinka turi būti formuojama taip, jog mokiniai turėtų pakankamas prieigas prie reikalingų išteklių, mokytis pozityvioje aplinkoje, kurioje būtų gerinamas kitų mokinių požiūris, įsitraukimas bei teikiama įvairialypė pagalba.

Strategija. Kaip ir buvo minėta anksčiau, autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra daug sunkesnė integracija į mokyklos aplinką, nes jie sunkiau suvokia bei laikosi taisyklių, menčiau geba atlikti užduotis, su kuria yra susiduriama akademinėje bei socialinėje rutinoje mokyklos aplinkoje, todėl jiems yra reikalinga papildoma pagalba (Al-Kalaf, 2013). Murray'us (2015) teigė, jog teikiant pagalbą bendrojo lavinimo mokyklose besimokantiems autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra būtina orientotis į socialines, elgesio bei akademinės strategijas. Jokubaitienė ir Ališauskas (2019) akcentavo, jog turi būti taikomos nuoseklios bei sistemingos strategijos, kuriomis būtų užtikrinta individualizuota pagalba, į mokinio stipriąsias puses orientuotas ugdymo turinys, probleminio elgesio keitimo pozityvūs būdais ir suinteresuotų šalių tarpusavio bendradarbiavimas. Svarbu pažymėti, jog nėra vieningos strategijos, kuria vadovaujantis yra teikiama mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje, todėl kiekviena strategija yra formuojama atsižvelgiant į autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų ypatumus, nustatant pagalbos mokiniui poreikį bei reikalingas pagalbos sritis. Kaip ir buvo minėta ankstesniuose skyriuose (žr. 1.1. ir 1.2.). pagalbos formų yra įvairių, nuo individualios iki grupinės pagalbos, kuri gali būti

teikiama tiek klasėje, tiek ir už jos ribų, naudojant įvairias metodikas. Finch'as ir kt. (2013) akcentavo, jog yra itin daug paplitusių ir moksliskai įrodytų efektyvių pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams metodikų, įskaitant ABA, DIR, DTT, PECS, TEACCH, Socialines istorijas ir daugelį kitų. Teikiant mokymosi pagalbą Lietuvos pradinėse mokyklose, yra suformuotos programos bei rekomendacijos, kuriose pateikiamos pagalbos teikimo gairės specialiųjų poreikių turintiems mokiniams. Murray'us (2015), Kohle'as ir Pawar'as, 2011, Rogers'as ir kt. (2012) akcentuoja, jog pagalbos teikimas ir naudojami metodai turi būti formuojami bei taikomikompetentingų specialistų, galinčių įvertinti vaiko ypatybes, todėl pagalba turi būti individualizuota bei struktūruota.

Iššūkiai. Al-Kalaf'as (2013) pažymėjo, jog dėl vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, individualių savybių bei didesnio pagalbos mokykloje poreikio, įvairūs iššūkiai kyla tarp vaikų, mokytojų siekiant akademinį pasiekimą. Kaip teigė Mukanovic'ius ir kt. (2017), autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai yra unikalūs iššūkis išskirtinai pedagogams, kurie bando įgyvendinti bei sukurti veiksmingas ugdymo sistemas, teikti tikslingą mokymosi pagalbą. Kaip ir buvo minėta anksčiau, autizmo sutrikimą turintys vaikai pasižymi sudėtingomis socialinėmis, emocinėmis ir mokymosi gebėjimų probleminėmis sritimis, todėl galima teigti, jog iššūkius gali kelti ir kiekvienas modelyje pažymėtas elementas: nepakankama pedagogų, specialistų, tėvų įtrauktis, bendradarbiavimo stygius, autizmo spektrą turinčio mokinio poreikių neatitinkanti akademinė aplinka bei netinkamai parinkta pagalbos teikimo strategija.

Stebėjimas ir vertinimas. Kaip teigė Murray'us (2015) yra būtina nuolatos gilintis į esamų intervencijų ir strategijų taikymo galimybes tam, jog teikiama pagalba būtų veiksminga, prisidedanti prie vaikų mokymo kokybės gerinimo ir sėkmingos vėlesnės vaikų integracijos visuomenėje. Rogers'as ir kt. (2012) akcentavo, jog teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pažangos stebėjimas yra būtinas. Pradinio ugdymo bendrojoje programoje (2008), Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui (2009), Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimo (2007) rekomendacijose taip pat pažymima mokinio pažangos stebėjimo ir vertinimo svarba. Tik stebėjimu ir vertinimu galima realiai apibrėžti esamos situacijos sudėtingumą, nustatyti taikomos strategijos efektyvumą vaiko pasiektiems rezultatams. Stebėjimo ir vertinimo procesas užtikrina galimybes koreguoti pagalbos teikimą taip, jog vaikas, turintis autizmo spektro sutrikimą, galėtų dar labiau tobulėti, sprendžiant jo problemines sritis bei išnaudojant stipriąsias puses rezultatams siekti.

Apibendrinant, galima teigti, jog atliktos mokslinės literatūros analizės rezultatai leido suformuoti teorinį mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje modelį. Suformuotas modelis pagrindžia, jog mokymosi pagalbos teikimas pradinėse klasių mokiniams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, yra kompleksinis, sudėtingas ir tęstinis procesas, įtraukiantis daugybę elementų ir galintis kelti įvairius iššūkius. Tampa aišku, jog teikiant mokymosi pagalbą pradinėse klasių mokiniams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, yra būtina specialistų, pedagogų, tėvų / globėjų įsitraukimas ir bendradarbiavimas. Tik tokiu būdu gali būti formuojamos tikslingos pagalbos teikimo strategijos, formuojama mokinio poreikius atitinkanti akademinė aplinka. Svarbu pažymėti tai, jog modelis paremtas cikliško principu. Tai reiškia, kad mokymosi pagalbos teikimas turi būti nuolatos stebimas bei tobulinamas, įtraukiant visus modelyje esančius elementus tam, jog autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai turėtų visas kokybiško ugdymo galimybes.

2. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje tyrimo metodologija

Šiame skyriuje pateikiama mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje metodologija. Nagrinėjamos tyrimo strategijos ir metodų pagrindimas: pateikiama tyrimo prieiga, duomenų rinkimo, duomenų analizės metodai. Pristatomas tyrimo organizavimas ir eiga: pateikiama tyrimo loginė seka, pateikiama tyrimo imtis ir atranka, pagrindžiamas tyrimo instrumentas, aprašoma tyrimo procedūra, jos eiga, tyrimo ribotumai bei tyrimo etikos principai, kurių atliekant tyrimą griežtai laikomasi.

2.1. Tyrimo strategijos ir metodų pagrindimas

Renkantis tyrimo strategiją buvo atsižvelgta į tai, kad kaip teigia Salihu (2016), su ugdymu susiję tyrimai yra atliekami dinamiškoje aplinkoje, kurioje aktyviai ir asmeniškai dalyvauja patys mokslininkai su savo tyrimo dalyviais bei tyrimo turiniu. Anot minėto autoriaus, šioje srityje yra naudingesni kokybiniai tyrimo metodai, o esant poreikiui – kiekybiniai, kuriais toliau bandoma pagrįsti kokybiniu būdu išanalizuotus duomenis.

Tyrimo prieiga. Atsižvelgiant į aukščiau pateiktas mokslininkų išvagas, šiame tyrime naudota *kokybinė tyrimo prieiga*. Svarbu pažymėti, jog šio tyrimo tikslas yra atskleisti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumus. Išnagrinėjus kiekybinių bei kokybinių tyrimo strategijų privalumus bei trūkumus, galima teigti, jog tikslas atliepia didesnę kokybinės tyrimo prieigos poreikį, kuri ir buvo pasirinkta šiame tyrime.

Duomenų rinkimo metodas. Šiame tyrime pasirinktas *iš dalies struktūruoto interviu* metodas. Interviu yra duomenų rinkimo metodas, kuriame informacija yra renkama dvipusės komunikacijos principu, aptariant konkrečią problemą (Alamri, 2019). Tad bendraja prasme, interviu yra dviejų ar daugiau žmonių (tyrėjų ir apklausiamųjų) pokalbio ryšys, kai yra užduodami klausimai, siekiant surinkti informaciją (Ruslin et al., 2022). Interviu metodu dažniausiai siekiama gauti tiriamojo perspektyvą, interpretuojant aprašomų reiškinių prasmę. Ši lanksti technika leidžia tyrėjui labiau įsigilinti į temą ir sprendžiamą problemą (Alamri, 2019).

Pasirinktas iš dalies struktūruotas interviu leido tyrėjui interviu metu užduoti papildomus klausimus ir esant reikalui sukeisti jų eiliškumą. Tai reiškia, kad iš dalies struktūruotas interviu suteikė galimybę tyrėjai jį pakoreguoti tyrimo metu, jei yra reikalinga papildoma informacija, tačiau tuo pačiu yra išlaikoma direktyvinė prasmė, nes pagrindinės nagrinėjamos temos yra nustatytos iš anksto. Atsižvelgiant į aukščiau išvardytus argumentus, šiame tyrime pasirinktas iš dalies struktūruotas interviu, nes nagrinėjama tema reikalauja subjektyvaus požiūrio, tiriamųjų požiūrio, vertybių bei nuostatų, paremtų jų sukaupta praktika.

Duomenų analizės metodas. Norint atlikti sėkmingą kokybinį tyrimą, labai svarbu naudoti tinkamą duomenų analizės metodą. Veiksminga kokybinė duomenų analizė atlieka svarbų vaidmenį tyrime, ypač švietimo studijose. Kokybinė duomenų analizė yra pagrįsta natūralistiniu tyrimu, kurio metu nustatomos pagrindinės tyrimo dalyvių temos. Kokybinė analizė apibūdinama kaip būdas klasifikuoti rašytinę ar žodinę medžiagą į nustatytas panašių modelių kategorijas ir gali būti efektyviai naudojama tiriant praktiškai bet kokią komunikacinę medžiagą, įskaitant interviu, stebėjimus, antrinius kokybinius duomenis ir kt. (Shava, Hleza, Shonhiwa & Mathonsi, 2021). Kokybinė turinio analizė yra apibrėžiama kaip tyrimo metodas, skirtas kokybiniams duomenims analizuoti (žodinius,

tekstinius ir pan.). Šiuo metodu galima įvertinti gautą informaciją interviu metu (Azizan, SMith, Cooper & Bakar, 2018). Kokybinė turinio analizė yra itin svarbi kruopščiam duomenų parengimui, kodavimui bei interpretavimui. Naudojant šį duomenų analizės metodą, gauti rezultatai gali padėti spręsti iškeltas problemas, reiškinius, patvirtinti esamas ar kurti naujas teorijas bei modelius (Shava et al., 2021). Atsižvelgiant į tai, jog darbe naudojamas iš dalies struktūruoto interviu metodas, duomenų analizės metodu *pasirinkta kokybinė turinio analizė*, kuri buvo atlikta vadovaujantis Gaižauskienės ir Valavičienės (2016) nurodytais žingsniais:

- **Transkribavimas** (interviu buvo paverčiamas tekstine forma).
- **Duomenų kodavimas** (daugkartinis teksto skaitymas ir sisteminimas).
- **Kategorizavimas** (sudaromos kategorijos ir subkategorijos, pagrindžiant tyrimo dalyvių citatomis).
- **Duomenų interpretavimas** (siejant tyrimo radinius su teorinėje dalyje išryškintais rezultatais).

2.2. Tyrimo organizavimas ir eiga

Tyrimas suskirstytas į tris pagrindinius etapus: tyrimo strategijos konstravimą, pasirengimą tyrimui bei tyrimo atlikimą (žr. 3 pav.). Pirmajame tyrimo strategijos konstravimo etape buvo formuojamas tyrimo tikslas, analizuojamos tyrimo strategijos, metodai bei jų tinkamumas darbo problemos nagrinėjimui. Antrajame tyrimo etape buvo vykdomas pasirengimas tyrimui: formuojamas tyrimo instrumentas (interviu gairės), nustatoma tyrimo imtis bei vykdoma tiriamųjų atranka, apžvelgiami pagrindiniai kokybinio tyrimo etikos principai, siekiant juos tikslingai įgyvendinti. Paskutinis tyrimo etapas apėmė tyrimo atlikimą, kuriame buvo vykdomas interviu su kiekvienu tyrimo dalyviu, apdorojami kokybiniai tyrimo metu surinkti duomenys, atliekama jų analizė bei interpretacija.

Tyrimo strategijos konstravimas	Pasirengimas tyrimui	Tyrimo atlikimas
<ul style="list-style-type: none"> • Tyrimo tikslo formavimas • Tyrimo strategijų analizavimas • Tyrimo metodų pasirinkimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Tyrimo instrumento formavimas • Tyrimo imties nustatymas bei atrankos vykdymas • Tyrimo etikos apžvaga 	<ul style="list-style-type: none"> • Tyrimo duomenų rinkimas • Tyrimo duomenų apdorojimas • Tyrimo duomenų analizė bei interpretacija

3 pav. Tyrimo loginė seka

Tyrimo imtis ir atranka. Kokybinuose tyrimuose yra būtinas tikslingų atvejų atrinkimas, kurie, tyrėjo požiūriu, būtų informatyviai naudingi (Rupšienė, 2007). Skirtingai nei kiekybinuose, kokybinuose tyrimuose nėra siekiama įtraukti kuo didesnio dalyvių skaičiaus, todėl čia nėra taikomos imties nustatymo formulės, būdingos kiekybiniais tyrimams. Interviu vykdymui dažniausiai taikomi kriterijai, kuriuos atitinkantys potencialūs tiriamieji yra kviečiami dalyvauti tyrime (Žydzūnaitė, 2011). Atsižvelgiant į minėtas išvagas, tyrime buvo taikyta tikslinė kriterinė atranka. Tyrimo dalyviams buvo suformuoti konkretūs atrankos kriterijai:

- 1) Tyrimo dalyvis yra pradinių klasių pedagogas/specialistas;
- 2) Tyrimo dalyvis ugdo autizmo spektro sutrikimą turinčius pradinių klasių mokinius;
- 3) Tyrimo dalyvis turi ne mažesnę nei 3 metų darbo patirtį.

1 lentelė. Informantų charakteristikos

Kodas	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Darbo patirtis
A1	Moteris	54 m.	Aukštasis	31 m.
A2	Moteris	48 m.	Aukštasis	24 m.
A3	Moteris	56 m.	Aukštasis	36 m.
A4	Moteris	52 m.	Aukštasis	16 m.
A5	Moteris	51 m.	Aukštasis	28 m.
A6	Moteris	53 m.	Aukštasis	30 m.
A7	Moteris	44 m.	Aukštasis	20 m.
A8	Moteris	50 m.	Aukštasis	27 m.

Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016) pažymi, jog tiriamųjų skaičius nustatomas vadovaujantis duomenų prisotinimo principu. Vadovaujantis juo, interviu buvo atliekami tol, kol pradėjo atsikartoti ir nebuvo gaunama naujos naudingos informacijos, kuri būtų panaudota tyrime. Pasiekus duomenų prisotinimą, interviu atlikimas buvo nebetęsiamas. Tyrime dalyvavo 8 tyrimo dalyviai (žr. 1 lentelė).

Tyrimo instrumentas. Iš dalies struktūruoto interviu instrumentu laikomas klausimų sąrašas, kuris tyrimo metu gali būti koreguojamas (Ruslin et al., 2022). Tad šio tyrimo instrumentu laikomos interviu gairės, kuriose suformuoti pagrindiniai tyrimo klausimai (žr. 2 lentelė). Tyrimo gairės buvo formuojamos, remiantis teorinės analizės rezultatais bei suformuotu teoriniu modeliu. Tyrimo instrumentą sudaro 6 pagrindiniai ir 14 papildomų klausimų, kurie gali būti užduodami, jeigu tyrėjas stinga informacijos.

2 lentelė. Iš dalies struktūruoto interviu instrumentas

Pagrindiniai klausimai	Pagalbiniai klausimai
Apibūdinkite, kuo pasižymi autizmo spektro sutrikimą turintys pradinį klasių mokiniai?	Kokiomis mokymosi savybėmis pasižymi autizmo spektro sutrikimą turintys pradinį klasių mokiniai?
Kuo yra svarbi teikiama mokymosi pagalba autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams pradinėje mokykloje?	Kaip teikiama pagalba padeda autizmo spektro sutrikimą turinčiam pradinį klasių mokiniui mokymosi kontekste?
	Kaip teikiama pagalba padeda autizmo spektro sutrikimą turinčiam pradinį klasių mokiniui integracijos kontekste?
Kokių subjektų bendradarbiavimas yra svarbus teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems mokiniams pradinėje mokykloje?	Koks yra pedagogų vaidmuo?
	Koks yra specialistų vaidmuo?
	Koks yra tėvų/globėjų vaidmuo?
Kuo yra svarbi akademinė aplinka, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje?	Kuo turi pasižymėti tinkama akademinė aplinka?
	Kuo svarbus bendruomenės vaidmuo, kuriant akademinę aplinką?
Kuo turi pasižymėti tikslinga mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams strategija pradinėje mokykloje?	Kokios pagalbos priemonės, formos, metodai yra veiksmingiausi?
	Kuo svarbus mokinio, turinčio autizmo spektro sutrikimą, pažangos stebėjimas ir vertinimas?
Su kokiais iššūkiais susiduriate, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams pradinėje mokykloje?	Kokie asmeniniai veiksniai gali paveikti mokymosi pagalbos teikimą?
	Kokie su mokiniu susiję veiksniai gali paveikti mokymosi pagalbos teikimą?
	Kokie aplinkos veiksniai gali paveikti mokymosi pagalbos teikimą?

Tyrimo procedūra ir jos eiga. Tyrimas buvo vykdomas kovo – gegužės mėnesiais. Kovo mėnesį buvo analizuojama bei pasirenkama tinkamiausia tyrimo strategija, vykdomas pasirengimas tyrimui: pasirinkti tyrimo metodai, suformuotas tyrimo instrumentas, vykdoma tiriamųjų atranka, nagrinėjama tyrimo etika. Balandžio - gegužės mėnesiais buvo atliekamas tyrimas. Su tyrimo dalyviais buvo susiekta el. paštu bei telefonu. Gavus tiriamųjų sutikimą dalyvauti tyrime, toliau buvo aptariamoms tiriamajam palankios tyrimo atlikimo aplinkybės. Tiriamiesiems buvo suteikta visa su tyrimu susijusi informacija, užtikrinamas jų konfidencialumas ir anonimiškumas. Tyrimas buvo atliekamas tiek

tiesioginiu, tiek nuotoliniu būdu, priklausomai nuo tiriamojo išreikštų poreikių. Siekiant tyrimo validumo, procese dalyvavo du tyrėjai, t.y. darbo autorius, atlikdamas tyrimą nuolatos diskutavo bei ieškojo patarimų pas darbo vadovą tam, kad tyrimas būtų atliktas kokybiškai, o tyrimo duomenys būtų patikimi. Ilgiausias interviu trukė – 90 min., trumpiausias – 20 min.

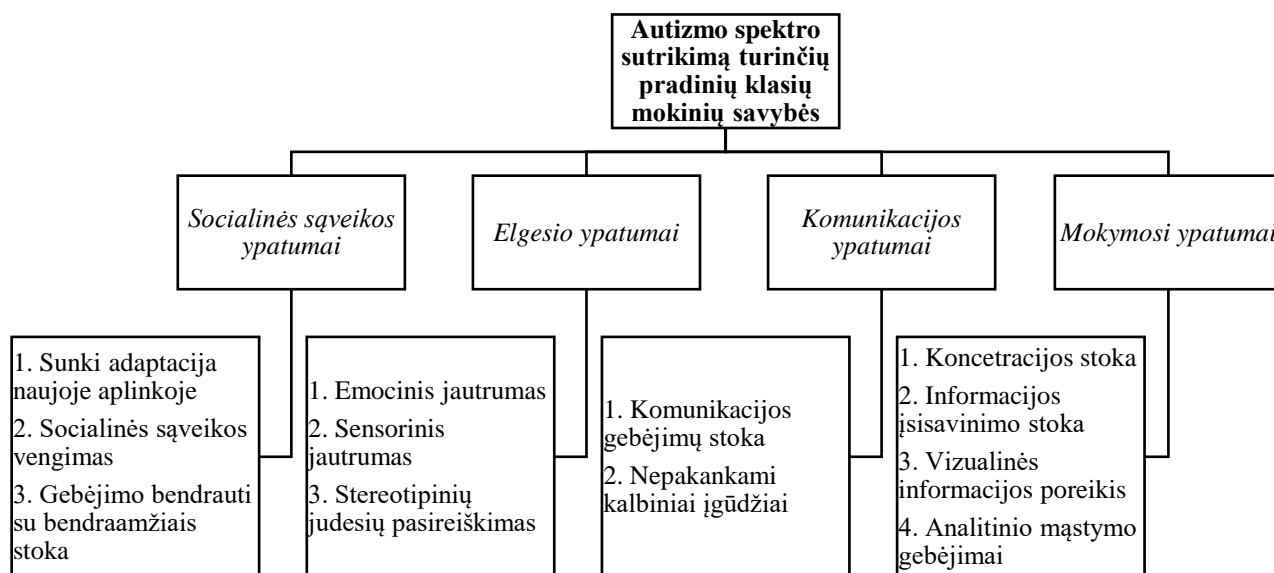
Tyrimo etika. Remiantis Gaižauskaite ir Valavičiene (2016) atliekant tyrimą buvo laikomasi šių pagrindinių etikos principų: teisingumo, anonimiškumo ir konfidencialumo, pagarbos asmens privatumui, geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti. Užtikrinant *teisingumo principą*, kiekvienam tyrimo dalyviui buvo suteikta visa su tyrimu susijusi informacija: tikslas, anonimiškumo, konfidencialumo užtikrinimo priemonės, duomenų panaudojimo pobūdis ir kt. *Anonimiškumas bei konfidencialumas* buvo užtikrinamas kiekvienam tyrimo dalyviui suteikiant juos identifikuojančius kodus, siekiant, jog jokie asmens duomenys, pagal kuriuos asmuo galėtų būti atpažintas, nebūtų atskleisti darbą skaitantiems asmenims. *Pagarbos asmens privatumui principas* buvo užtikrinamas pripažįstant bei gerbiant tyrimo dalyvio nepriklausomybę bei laisvą apsisprendimą (ne)dalyvauti tyrime. *Geranoriškumo bei nusiteikimo nekenkti* principas buvo užtikrinamas nuoširdžiai rūpinantis kiekvieno tyrimo dalyvio poreikiais (atliekant interviu: vieta, laikas, atlikimo būdas ir kt.) ir saugumu, užtikrinant apsaugą nuo moralinės žalos.

Tyrimo ribotumas. Šie gauti duomenys yra susieti tik su tam tikra aplinka. Tyrimas buvo vykdomas konkrečiame mieste pradinėse mokyklose, todėl rezultatai negali būti generalizuojami ir taikomi visos Lietuvos mastu.

3. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams tyrimo rezultatai

3.1. Iš dalies struktūruoto interviu rezultatų analizė

Tyrimo rezultatai leidžia atskleisti mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams ypatumus. Tyrimo duomenimis išskirtos kategorijos, apibūdinančios autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinėse klasių mokinių savybes: **socialinės sąveikos ypatumai, elgesio ypatumai, komunikacijos ypatumai ir mokymosi ypatumai** (žr. 4 pav.).

4 pav. Autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinėse klasių mokinių savybes apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos

Socialinės sąveikos ypatumų kategoriją apibūdina 3 subkategorijos: *sunki adaptacija naujoje aplinkoje*, *socialinės sąveikos vengimas* ir *gebėjimo bendrauti su bendraamžiais stoka*. Pabrėžta, kad autizmo sutrikimą turintys pradinėse klasių mokiniai sunkiai pripranta prie pakitusios aplinkos. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *negeba prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkybių* <...> “ (A2); „ *Pradėję lankyti mokyklą vaikai yra labai jautrūs aplinkai, klasės, mokyklos, vidaus tvarkoms. Jie sunkiai adaptuojasi.* “ (A4). Vaikams kylantys sunkumai adaptuojantis naujoje mokyklos aplinkoje taip pat sąlygoja jų pasipriešinimą: „*Stebimas ryškus pasipriešinimas nusistovėjusiai rutinai ir aplinkos pasikeitimams.* “ (A8). Akivaizdu, kad autizmo spektro sutrikimą turintys pradinėse klasių mokiniai patiria įvairius iššūkius, dėl kurių šiems mokiniams pradinėje mokykloje kyla būtinas mokymosi pagalbos teikimo poreikis. Vadinasi, mokiniai negeba savarankiškai susitvarkyti su kylančiais sunkumais, kuriems spręsti yra reikalinga išorinė pagalba.

Nagrinėjant kokybinius duomenis išryškėjo ir kita autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinės klasės mokinių ypatumus apibūdinanti subkategorija – socialinės sąveikos vengimas. Mokiniai nėra linkę savanoriškai integruotis ir pažinti naują aplinką, todėl nuo jos atsiriboja, vengia kontakto su naujais žmonėmis. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *atsiribojimas nuo aplinkos* <...> “ (A1); „ <...> *Vengia masinių renginių.* “ (A8); „ <...> *akių kontakto nebūvimas* <...> “ (A1); „ *Jie gali vengti akių kontakto* <...> “ (A6). Tyrimo duomenys rodo, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams yra sunku savarankiškai pažinti ir prisitaikyti prie naujos aplinkos. Vaikai ypač vengia aplinkos, kurioje yra daug žmonių. Tai atskleidžia problemą, atspindinčią išorinės pagalbos mokiniams poreikį.

Sunki adaptacija yra veikiama ne tik sudėtingo prisitaikymo prie naujos aplinkos, bet ir socialinės sąveikos vengimas taip pat yra tiesiogiai susijęs su dar viena išryškėjusia subkategorija – gebėjimo bendrauti su bendraamžiais stoka. Mokyklos aplinka yra kuriama bendruomenės, kuri yra pagrįsta glaudžia tinklaveika. Tam, jog mokinys galėtų sėkmingai integruotis į naują aplinką, yra būtina gebėti aktyviai ir pozityviai sąveikauti su bendruomenės nariais, iš kurių svarbiausi – bendraamžiai – klasės draugai. Autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams ši užduotis yra sunkiai įveikiama, todėl dėl gebėjimo bendrauti su bendraamžiais stoka yra susiduriama su įvairiais sunkumais. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *Sunkumai kyla bendraujant su bendraamžiais* <...>“ (A8); „ <...> *mokiniai su ASS gali patirti sunkumų bendraudami su kitais vaikais* <...>“ (A6). Tad autizmo spektro sutrikimą turintys pradinė klasių mokiniai pasižymi bendravimo bei socialinių įgūdžių stoka: „*Silpni socialiniai ir bendravimo įgūdžiai.*“ (A5).

Tyrimo duomenimis išryškėjo elgesio ypatumus atskleidžiančios subkategorijos: *emocinis jautrumas*, *sensorinis jautrumas* ir *stereotipinių judesių pasireiškimas*. Tyrimo dalyvių suteiktais duomenimis galima teigti, jog autizmo spektro sutrikimą turintys pradinė klasių mokiniai pasižymi emociniais sunkumais: „ <...> *dažnos emocinės perkrovos* <...>“ (A8). Tai rodo, kad mokiniai nepasižymi emociniu stabilumu, yra jautresni už kitus mokinius: „ *Emocinis nestabilumas* <...>“ (A5); „ *Stebimas padidintas jautrumas trikdžiams* <...>“ (A8). Dėl šio emocinio nestabilumo vaikai susiduria su elgesio sunkumais, kurie pasireiškia emocijų nevaldymu, neproporcingu reagavimu į esamas situacijas. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *nerimastingumas, nuotaikų kaita, kuri neatitinka situacijos* <...>“ (A1); „ *Padidintas jautrumas, emocijų nevaldymas, negebėjimas išlaukti savo eilės, labai jautrus reagavimas į nesėkmes, pralaimėjimus.*“ (A7). Vaikai taip pat jautriai emociškai reaguoja į įvairius pasikeitimus, o tai iliustruoja ir tyrimo dalyvių suteikti duomenys: „ <...> *ASS vaikai turi rutiną bei įpročius. Jiems kelia sumaištį, jei jų įprasta dienos tvarka yra ne tokia ir reikia susidurti su netikėtomis situacijomis, pvz., tvarkaraščio pasikeitimas, mokytojo pasikeitimas – gali sukelti stresą ir nesaugumo jausmą.*“ (A6). Tyrimo duomenys atskleidžia, kad pradinė klasių mokiniai pasižymi išskirtiniu emociniu jautrumu, sąlygojančiu įvairias problemas tiek mokykloje, tiek kitoje vaiką supančioje aplinkoje.

Elgesio ypatumus atliepia dar viena subkategorija – *sensorinis jautrumas*. Tyrimo duomenimis atskleista, kad autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai yra linkę į vienodumą: „ <...> *turi polinkį į vienodumą.*“ (A2). Tad daugeliui vaikų pasireiškia sensorinis jautrumas. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *sensorinis jautrumas* <...>“ (A1); „ *Keletui vaikų būdinga savistimuliacija, sensoriniai* <...>“ (A2); „ *Sensorinis jautrumas. Padidėjęs jautrumas šviesai, garsams, kvapams, lietimams. Gali labai stipriai reaguoti į triukšmą, kai jų rūbai liečiasi prie odos, gali trikdyti stiprus kvapas klasėje.*“ (A6). Vadinasi, autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių integracijai mokykloje ir mokymosi rezultatams didelę įtaką daro aplinka, kurioje esti įvairūs trikdžiai, į kuriuos mokiniai gali itin jautriai reaguoti. Tyrimo duomenimis atskleista, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinė klasių mokiniams turi būti teikiama kryptinga pagalba, siekiant kaip įmanoma labiau sumažinti aplinkos trikdžius, galinčius sąlygoti sensorinio jautrumo neigiamas pasekmes.

Tyrimo duomenimis nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinė klasių mokiniams taip pat pasireiškia stereotipiniai judesiai. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *nuolat daužo delnais į stalą, uosto daiktus, krato prieš akis rankas, kartais jautriai reaguoja* <...>“ (A2); „ <...> *stereotipiniai judesiai* <...>“ (A1); „ <...> *naudoja* <...> *besikartojančius judesius* <...>“ (A8). Tai rodo, kad autizmo spektro sutrikimą turintys pradinė klasių mokiniai pasižymi pastebimais elgesio ypatumais (emociniu, sensoriniu jautrumu, stereotipinių judesių pasireiškimu), sukeliančiais

įvairių elgesio problemų, kurios trukdo sėkmingai integracijai pradinėje mokykloje, o tai taip pat veikia ir akademinį mokinių pasiekimus.

Nepaisant socialinės sąveikos ir elgesio išskirtinumo, autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai pasižymi komunikacijos ir kalbos ypatumais, kuriuos apibūdina *komunikacijos gebėjimų stoka ir nepakankami kalbiniai įgūdžiai*. Buvo minėta, kad autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai nepasižymi bendravimo su kitais poreikiu, todėl vengia komunikuoti: „<...> *Neturi komunikacijos poreikio* <...>“ (A2). Socialinės sąveikos vengimas taip pat sąlygoja nepakankamus komunikacijos gebėjimus, todėl komunikuodami autizmo spektro sutrikimą turintys pradinių klasių mokiniai kitiems gali būti sunkiau suprantami: „*Veiklos metu garsiai reiškia emocijas, naudoja garsažodžius* <...>“ (A8). Komunikaciją dar labiau apsunkina nepakankami kalbiniai įgūdžiai. Autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams būdingos kalbos suvokimo problemos. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Nepakankamas kalbos suvokimas* <...>“ (A5); „<...> *sunkiai supranta kalbą* <...>“ (A6). Tai sąlygoja ir sunkiai suprantamą mokinių kalbą: „*Daugumai būdingos echolalijos arba beprasmis nerišlus kalbėjimas* <...>“ (A2). Vadinasi, komunikacijos ir kalbos ypatumai reikšmingai prisideda prie ypatybių, apsunkiančių sėkmingą vaikų prisitaikymą mokyklos aplinkoje. Tampa akivaizdu, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai turi didelį poreikį ne tik mokymosi pagalbos galimybėms, siekiant tinkamai integruotis bei adaptuotis.

Nepaisant socialinės sąveikos, elgesio, komunikacijos ir kalbos ypatumų, tyrimo duomenimis nustatyta mokymosi ypatumų kategorija, kurią apibūdina trys subkategorijos: *koncentracijos stoka, informacijos įsisavinimo stoka ir vizualinės informacijos poreikis*. Paašškėjo, kad autizmo spektro sutrikimą turintys pradinių klasių mokiniai gali patirti įvairius mokymosi sunkumus dėl koncentracijos stokos. Tai iliustruoja tyrimo dalyvio teiginys: „*Susikoncentravimas / nesusikoncentravimas ties konkrečia veikla, negebėjimas keisti veiklą* <...>“ (A1); „*Naujoje aplinkoje vaikams gali būti sunku susikoncentruoti, sukaupti dėmesį* <...>“ (A3); „*Vaikai, turintys ASS ir intelekto sutrikimą, patiria sunkumų susikaupdami ir išlaikydami dėmesį* <...>“ (A2). Tai rodo, kad mokymosi sunkumai yra sąlygojami mokinių negebėjimo sutelkti dėmesį į tam tikras priskirtas užduotis. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad kiekvienoje klasėje autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams turi būti teikiama papildoma pagalba, kadangi jiems yra sunku savarankiškai atlikti užduotis, kurios joms gali atrodyti neįdomios bei sudėtingos.

Su koncentracijos stoka glaudžiai susijusi ir kita išryškėjusi mokymosi ypatumus apibūdinantis subkategorija – *informacijos įsisavinimo stoka*. Nagrinėjant tyrimo duomenis nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai negeba suvokti teikiamos informacijos esmės ir orientuojasi į mažiau reikšmingus dalykus, negeba informacijos pritaikyti praktikoje. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „<...> *patiria sunkumų* <...> *įsimindami ir pritaikydami informaciją*.“ (A2); „*Mokiniai sunkiai apibendrina, neišskiria esminių dalykų, akcentuoja nereikšmingas detales*.“ (A2). Tyrimo duomenimis atskleista, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai negeba patys savarankiškai įsisavinti pateikiamos informacijos, todėl yra reikalinga papildoma pagalba. Tai iliustruoja tyrimo dalyvio teiginys: „*Reikalingi papildomi paaiškinimai, sekos, veiklų eigos* <...>“ (A3).

Tyrimo duomenimis taip pat nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimus turintys vaikai itin sunkiai įsisavina bei supranta žodinę informaciją, todėl mokymosi ypatumus apibūdina išryškėjusi *vizualinės informacijos poreikio* subkategorija. Tyrimo duomenys atskleidė, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams sunku tiek suprasti, tiek teikti verbalinę informaciją, todėl tai turi didelės įtakos

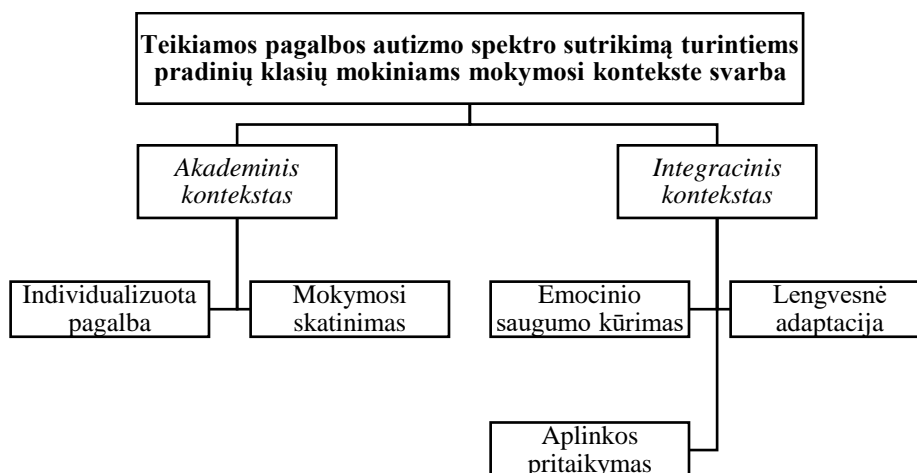
mokymosi pasiekimams. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Vaikai turi gana gerus erdvinio suvokimo įgūdžius ir neverbalines užduotis atlieka žymiai geriau nei verbalines <...>*“ (A2); „*Mokiniai sunkiai supranta žodines instrukcijas, ne visada supranta ir atsako į užduotus klausimus.*“ (A2). Tai rodo, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams kyla didelis vizualinės informacijos poreikis, kuris skatina jų mokymosi motyvaciją, padeda suprasti, ko iš jų yra reikalaujama. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Reikalingi susitarimai, elgesio taisyklių vizualiniai nurodymai, kaip – kur – kada elgtis.*“ (A3); „*<...> ugdymo procese naudojam daug vaizdinės informacijos <...>*“ (A8). Tai rodo, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai pasižymi ir mokymuisi teigiamą įtaką darančiais ypatumais. Vaikai ne tik turi gerą erdvinį suvokimą, vizualinės informacijos įsisavinimo gebėjimus, tačiau ir *analitinio mąstymo gebėjimus*, kurie išskiriami kaip paskutinė mokymosi ypatumas apibūdinanti subkategorija. Tyrimo dalyviai teigia, jog autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai puikiai supranta tiksliuosius mokslus – informacines technologijas, matematiką ir kt.: „*Dauguma mokinių su autizmu turi stiprias sritis, kuriose jie gali išsiskirti, pavyzdžiui, matematika <...> IT <...>*“ (A6); „*Puikūs matematiniai gebėjimai, tik ne žodiniai uždaviniai <...>*“ (A7). Tai rodo, jog tiksliųjų mokslų srityse autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai gali būti pranašesni už kitus mokinius.

Apibendrinant autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinėse klasių mokinių savybes, galima teigti, kad vaikai pasižymi tiek stipriosiomis, tiek ir silpnosiomis pusėmis. Paaiškėjo, jog autizmo spektro sutrikimą turintys pradinėse klasių mokiniai patiria įvairius socialinės sąveikos, elgesio, komunikacijos ir kalbos sunkumus. Mokymuisi taip pat trukdo tam tikri veiksniai, tokie kaip koncentracijos bei informacijos įsisavinimo stoka, tačiau vaikai taip pat turi stipriąsias puses – aukštą erdvinį suvokimo lygį, analitinį mąstymą, pastabumą detalėms, vizualinei medžiagai. Tai reiškia, jog mokyklose turi būti teikiama į mokinio stipriąsias savybes orientuota pagalba, galinti reikšmingai prisidėti tiek prie mokymosi rezultatų, tiek prie adaptacijos mokyklos aplinkoje apskritai.

Nagrinėjant duomenis taip pat paaiškėjo teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams mokymosi kontekste svarba, kurią apibūdina dvi kategorijos: **akademiniis kontekstas** ir **integracinis kontekstas** (žr. 5 pav.). Akademiniam kontekste išryškėja dvi subkategorijos: *individualizuota pagalba* ir *mokymosi skatinimas*. Nagrinėjant autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių savybes paaiškėjo, kad pradinėse klasėse besimokantys mokiniai pasižymi ypatybėmis, kurios apsunkina mokymosi procesą ir gali neigiamai veikti akademinis rezultatus. Dėl minėtos priežasties individualizuota pagalba tampa itin svarbi, kadangi kiekvienas autizmo spektro sutrikimą turintis vaikas yra unikalus, sudarantis skirtingus atvejus, reikalaujančius specifinės pagalbos. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Mokymosi pagalba padeda atskleisti / įvertinti mokinio silpnąsias, stipriąsias puses, jų modeliavimą, koregavimą.*“ (A1); „*Autizmo spektro sutrikimo mokiniai gali turėti skirtingus poreikius ir gebėjimus, todėl svarbu, kad jie gautų individualizuotą mokymosi pagalbą, atsižvelgiant į savo galimybes <...>*“ (A6). Tai rodo, kad individualizuota pagalba yra orientuota į kiekvieno vaiko skirtingus gebėjimus ir galimybes, parenkant užduotis pagal jo gebėjimus, stipriąsias, silpnąsias puses, tokiu būdu kryptingai gerinant vaiko akademinis rezultatus.

Analizuojant tyrimo duomenis taip pat išryškėja autizmo spektro sutrikimų turintiems mokiniams teikiamos pagalbos svarba mokymosi skatinimui. Autizmo spektro sutrikimą turintys pradinėse klasių mokiniai susiduria tiek su integraciniais, tiek su akademiniais sunkumais, todėl mokiniams teikiama individualizuota pagalba taip pat yra glaudžiai susijusi su mokymosi motyvacijos didinimu. Mokymosi skatinimas yra įgyvendinamas įvairiomis priemonėmis: vizualine pagalba, lankstesnės

mokymosi aplinkos kūrimu ir kt. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Teikiama pagalba vaikui suteikia lankstesnę ugdymosi aplinką, padeda išmokti taisyklių, tvarkų, padeda adaptuotis.*“ (A4); „*Vizualinė pagalba, veiklų išskaidymas žingsneliais suteikia aiškumo, vaiką ramina.*“ (A3). Tai rodo, kad taikant įvairias individualizuotas priemones, autizmo spektro sunkumus patiriantys mokiniais jaučiasi saugesni ir ramesni, o tai neabejotinai prisideda prie mokymosi motyvacijos bei geresnių rezultatų skatinimo.

5 pav. Teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams mokymosi kontekste svarbą apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos

Nepaisant akademinės srities, autizmo spektro sutrikimus turintiems pradinėse klasių mokiniams teikiama pagalba yra itin svarbi integracijos kontekste, kuriam apibūdinti suformuotos trys subkategorijos: *emocinio saugumo kūrimas*, *lengvesnė adaptacija* ir *aplinkos pritaikymas*. Kaip ir buvo minėta, teikiama pagalba kiekvienam autizmo spektro sutrikimą turinčiam mokiniui kuria saugesnę aplinką, todėl yra didinamas vaiko emocinis saugumas. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Pagalba vaikams su ASS svarbi – padeda vaikui jaustis saugesniams, žinoti, kad gali išsiaiškinti, paprašyti pagalbos.*“ (A3); „*Teikiama mokymosi pagalba gali apimti emocinį palaikymą bei kaip susidoroti su sunkumais, stiprinti psichologinį atsparumą.*“ (A6). Vadinasi, autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams teikiama pagalba pradinėje mokykloje gali padėti spręsti vaiko emocines problemas, stiprinti saugumo jausmą, teikiant emocinį palaikymą. Tokiu būdu vaikai jaučiasi labiau pasitikintys, ramesni ir nenuvertinami, o tai taip pat kuria jų savęs pasitikėjimą, todėl mokymosi ir integracijos rezultatai tampa geresni.

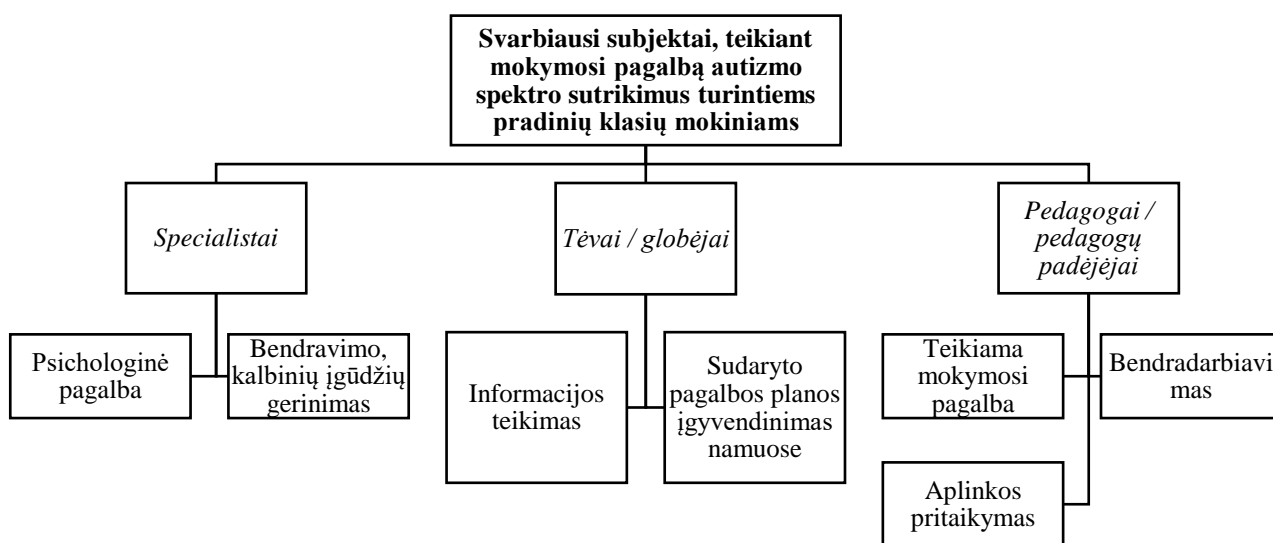
Remiantis tiriamųjų suteiktais kokybiniais duomenimis ir aukščiau pateiktomis išvalgomis, buvo suformuota *lengvesnės adaptacijos* subkategorija. Buvo minėta, kad autizmo spektro sutrikimus turintys mokiniai pasižymi sunkia adaptacija, socializacijos vengimu ir kt. Pagalbos mokiniams pradinėje mokykloje teikimas gali itin teigiamai prisidėti prie lengvesnės adaptacijos tiek klasėje, tiek visoje mokyklos bendruomenėje. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Padeda adaptuotis, tinkamai suvokti naują aplinką, tobulinti ar įgyti naujų įgūdžių, reikalingų ugdymo procese.*“ (A8). Tai rodo, kad teikiama mokymosi pagalba padeda prisitaikyti prie aplinkos įvairiais aspektais – tiek susipažinti ir priprasti prie naujos aplinkos, tiek joje elgtis, atlikti skiriamas užduotis: „*Teikiama pagalba gali būti skirta vystyti socialinius įgūdžius, kurie yra svarbūs sėkmingam bendravimui su kitais mokiniais ir mokyklos aplinkoje.*“ (A6), „*Padeda geriau susiorientuoti situacijoje, suvokti užduotis ir jas atlikti pagal savo galimybes.*“ (A5); „*Mokymosi pagalba padeda įveikti mokymosi*

sunkumus, prisitaikyti, koreguoti mokinių elgesį.“ (A2). Kokybiniai duomenys rodo, kad mokymosi pagalba leidžia vaikams geriau adaptuotis tiek akademinėje aplinkoje, tiek pradinės mokyklos bendruomenėje.

Tyrimo duomenys rodo, jog mokinių adaptacijai didinti, teikiant pagalbą taip pat svarbus *aplinkos pritaikymas* – paskutinė subkategorija, apibūdinant pagalbos teikimo svarbą integracijos kontekste. Remiantis suteikta informacija, atsiskleidžia, kad aplinkos pritaikymas reikšminga dalimi apima mokyklos bendruomenės supažindinimą su autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ypatumais bei įtrauktimi, padedant lengviau mokiniams adaptuotis. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Šviečiant, konsultuojant aplinkinius, kurie bus artimoje aplinkoje su vaiku, kuris turi autizmo spektro sutrikimą. Aplinkos pritaikymas padeda integracijai.*“ (A1); „*Aplinkiniai geriau supranta kaip elgtis, bendrauti su vaiku, turinčiu ASS, nes mato, kaip teikiama pagalba ir patys gali tuo pasinaudoti.*“ (A5). Tyrimo duomenys rodo, kad siekiant autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių sėkmingos integracijos pradinėje mokykloje, yra būtinas bendruomenės informavimas bei aktyvumas, tam, jog mokykloje būtų kuriama tinkama aplinka autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių mokymuisi.

Apibendrinant teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams mokymosi kontekste svarbą, galima teigti, kad mokiniams teikiama pagalba yra itin svarbi tiek akademiniam, tiek integraciniam kontekste. Akademiniam kontekste mokymosi pagalba apima individualizuotą pagalbą, kuri skatina mokymosi motyvą ir galimybes. Integracijos kontekste teikiama pagalba padeda kurti emocinį mokinių saugumą, prisideda prie lengvesnės adaptacijos, pritaikant mokyklos aplinką tinkamam mokinių vystymuisi tiek dabarties, tiek ateities perspektyvoje.

Analizuojant duomenis išskirtos trys kategorijos, apibūdinančios svarbiausius subjektus, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimu turintiems pradinį klasių mokiniams: **specialistai, tėvai / globėjai, pedagogai / pedagogų padėjėjai** (žr. 6 pav.). Kiekvienas iš subjektų reikšmingai sąlygoja autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių adaptaciją mokykloje bei akademinis pasiekimus.

6 pav. Svarbiausių subjektų vaidmenys, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems mokiniams, apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos

Specialistai yra itin svarbūs asmenys, galintys teikti reikšmingą pagalbą mokiniams. Remiantis tyrimo duomenimis buvo išskirtos dvi subkategorijos: *psichologinė pagalba* ir *bendravimo, kalbinių įgūdžių gerinimas*. Psichologinė pagalba autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams yra itin svarbi, kadangi čia vaikai patiria reikšmingus pokyčius: prasidėję mokymosi procesai, pakitęs dienos ritmas, aplinka, žmonės ir kt. Nepaisant to, kad kiekvienas į pradinę mokyklą pradedantis eiti vaikas patiria įvairius iššūkius, autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai šias aplinkybes išgyvena dar sudėtingiau, stengdamiesi integruotis į naują aplinką, su naujomis taisyklėmis, žmonėmis ir rutina. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad šiuo atveju psichologinė pagalba yra neatsiejama nuo mokinio adaptacijos ir mokymosi rezultatų. Tai rodo tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *Jie gali padėti mokinio adaptacijai mokykloje, siūlyti strategijas emociniam reguliavimui ir teikti patarimus šeimai, kaip geriau palaikyti mokinį.*“ (A6); „ <...> *teikti emocinį ir socialinį palaikymą mokiniams su ASS taip pat ir jų šeimoms. Jie gali padėti mokiniui įgyti emocinės reguliacijos įgūdžius, įveikti stresą ir nerimą <..>*“ (A6). Tai rodo, jog pradinėje mokykloje teikiama specialistų pagalba gali reikšmingai padėti mokiniui pasijusti saugesniu naujoje aplinkoje. Ši pagalba tampa dar efektyvesnė bendradarbiaujant kartu su tėvais, teikiant jiems patarimus.

Specialistų pagalbos kategorijoje taip pat išryškėjo *bendravimo, kalbinių įgūdžių gerinimo* subkategorija. Ankstesniais tyrimo radiniais atskleista, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams dėl savo unikalių savybių ir sunku adaptuotis bei socializuotis pradinėje mokykloje. Dėl minėtos priežasties specialistų vaidmuo tampa itin svarbus, kadangi padeda spręsti elgesio, savarankiškumo, komunikacijos, socializacijos, savikontrolės problemas ir t.t. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „<...> *Ugdymo komunikacinius gebėjimus naudojant alternatyvią komunikaciją.*“ (A6); „*Padeda spręsti socializacijos, elgesio problemas, ugdyti bendravimo, savarankiškumo ir savikontrolės įgūdžius.*“ (A2). Nagrinėjant tyrimo duomenis paaiškėjo, jog svarbiausi specialistai, teikiantys pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams yra **logopedai, socialiniai pedagogai** ir **psichologai** (žr. 3 priedą). Logopedai padeda spręsti kalbinių įgūdžių bei bendravimo problemas: „ *Logopedai teikia individualizuotus užsiėmimus, kurie padeda tobulinti įgūdžius, supratimą ir bendravimą su kitais.*“ (A6). Socialiniai pedagogai teigia palaikymą, prisideda prie įvairių socialinių problemų sprendimo: „*Socialinis pedagogas individualias konsultacijas kartą per mėnesį, o esant poreikiui ir dažniau.*“ (A2). Psichologai užtikrina socialinį bei emocinį palaikymą ne tik mokiniui, tačiau ir jo artimiausiai aplinkai: „ *Psichologai ir konsultantai gali teikti emocinį ir socialinį palaikymą mokiniui bei jo šeimai.*“ (A6). Tai rodo, kad vieni iš svarbiausių subjektų teikiant autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pradinėje mokykloje yra specialistai – logopedai, socialiniai pedagogai, psichologai – kurie teikia psichologinę pagalbą, prisideda prie kalbinių įgūdžių bei bendravimo gerinimo.

Teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pradinėje mokykloje kone pagrindiniu subjektu tampa **pedagogai / pedagogų padėjėjai**, kurie atspindi dar vieną išryškėjusią kategoriją. Galima teigti, kad pedagogai klasėje apima įvairius vaidmenis: žinių teikėjas, mentoriaus, tarpininko ir t.t. Tai yra pagrindinis asmuo, kuris mokykloje su mokiniais praleidžia didžiausią laiko dalį, todėl jo vaidmuo tampa kertinis. Nagrinėjant duomenis, suformuotos dvi minėtą kategoriją atitinkančios subkategorijos: *teikiama mokymosi pagalba* ir *bendradarbiavimas*. Pedagogas yra asmuo, kurio pareiga yra pažinti kiekvieną mokinį, jo išskirtines savybes, kuriomis remiantis yra organizuojamas ugdymo procesas, individualizuojamos programos, kuriama akademinė aplinka ir kt. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Mokytojas remdamasis žiniomis apie mokinį ir jo ypatumus*

*sudaro ugdymo planus, individualizuotas programas ir kt. <...>“ (A2); „<...> pedagogai turi specializuotą žinių ir įgūdžių rinkinį, kurie reikalingi autizmo spektro mokinių poreikiams atitikti. Jie gali kurti individualizuotus mokymosi planus, siūlyti specializuotus mokymo metodus ir teikti tiesioginį palaikymą mokantis.“ (A6). Tai rodo, kad pedagogas yra pagrindinis asmuo teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams. Tyrimo duomenimis išryškinta dar viena subkategorija – *bendradarbiavimas*. Pedagogai taip pat yra pagrindiniai asmenys, kurie teikdami pagalbą autizmo spektro sutrikimą turinčiam pradinį klasių mokiniui bendradarbiauja su kitais procese dalyvaujančiais subjektais. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „Pedagogai turi bendradarbiauti su kitais specialistais, tokiais kaip specialieji pedagogai, psichologai, logopedai ir kt., kad būtų sukurtas integruotas požiūris į mokinio palaikymą <...>“ (A6); „Pedagogai koordinuoja mokymosi procesą. Padedant įvairiems specialistams, kuria vaikui palankią ir pritaiktą mokymosi aplinką.“ (A7); „Informacijos ir žinių apie sutrikimą turėjimas, glaudus bendradarbiavimas su tėvais <...>“ (A8). Tai rodo, jog pedagogai yra pagrindiniai už autizmo spektro sutrikimą turinčių mokinių ugdymo proceso organizavimą ir koordinavimą. Siekdami užtikrinti tinkamą mokymosi aplinką bei teikti mokinio poreikius atitinkančią pagalbą, pedagogai bendradarbiauja tiek su specialistais, tiek su mokinio tėvais ar globėjais.*

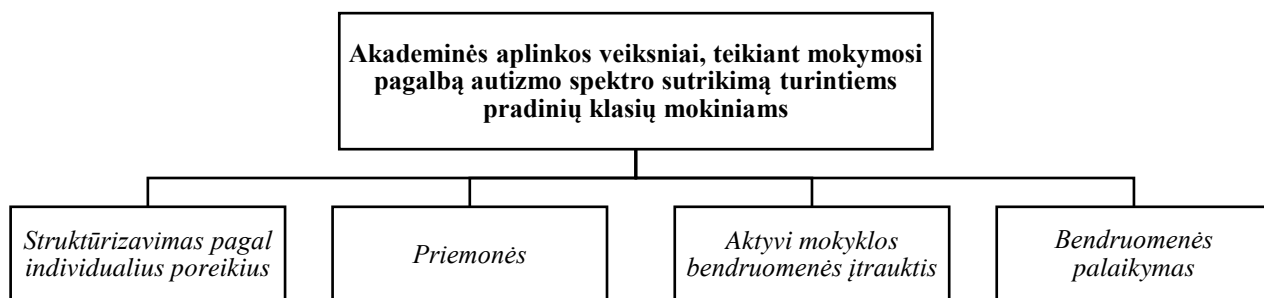
Tyrimo duomenimis nustatyta dar viena kategorija, atspindinti svarbiausius subjektus, teikiančius pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams – **tėvai / globėjai**. Tėvai vaikui yra artimiausia aplinka, todėl autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams tėvų pagalba ir palaikymas yra pagrindinis veiksnys, padedantis tobulėti, jaustis saugiams ir prisitaikyti naujose aplinkose. Šioje kategorijoje išryškėjo pirmoji subkategorija – *informacijos teikimas*. Tėvai yra geriausiai savo vaiką pažįstantys asmenys, todėl jų turima informacija gali itin prisidėti prie pradinėje mokykloje teikiamos mokiniui pagalbos efektyvumo. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „Tėvai dažnai geriausiai pažįsta savo vaiką, todėl jie gali teikti vertingą informaciją mokyklai apie mokinio stiprybes, poreikius ir individualius dalykus, kuriuos reikia atsižvelgti teikiant mokymosi pagalbą“ (A6). Tai rodo, kad su mokykla bendradarbiaudami tėvai gali suteikti reikšmingos informacijos apie vaiką, į kurį turi būti orientuota pagalba.

Analizuojant tyrimo dalyvių suteiktą informaciją išryškėjo dar viena subkategorija – *sudaryto pagalbos plano įgyvendinimas namuose*. Remiantis tyrimo duomenimis, siekiant vaiko sėkmės, tėvai turi priimti jiems teikiamą pagalbą: „Tėveliai turėtų priimti siūlomą pagalbą, kuri susijusi su vaiko sutrikimo suvokimu <...>“ (A1); „Sėkmingam vaiko ugdymui(-si) svarbu kaip tėvai geba priimti specialistų pateikiamą informaciją, bendradarbiauja ir domisi vaiko ugdymu <...>“ (A2); „<...> Tik norėdami priimti pagalbą ir pasitikėdami mokytoju, galime nuversti kalnus.“ (A5). Tyrimo duomenimis nustatyta, kad priimdami pagalbą tėvai turi užtikrinti, jog namuose būtų taikomos specialistų siūlomos įvairios metodikos ir priemonės tam, kad vaikui teikiama pagalba būtų efektyviausiame lygmenyje: „<...> jei mokykloje naudojami simboliai ir dienotvarkės režimas, jo laikytis, ar jau iš dalies taikyti namų aplinkoje.“ (A1); „Laikantis panašių reikalavimų mokykloje ir namuose gali ženkliai pakoreguoti mokinių elgesį ir įtvirtinti mokykloje įgautas žinias.“ (A2). Vadinas, tėvai turi ne tik priimti jiems teikiamą pagalbą, tačiau taip pat aktyviai bendradarbiauti, domėtis, įgyvendinti teikiamas rekomendacijas namuose, siekiant vaiko gerovės.

Apibendrinant svarbiausius subjektus, dalyvaujančius mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams procese galima teigti, kad pagalbos teikimas yra kompleksinis ir sudėtingas, todėl svarbus tampa specialistų, pedagogų / pedagogų padėjėjų ir tėvų / globėjų vaidmuo. Specialistai (psichologai, logopedai, socialiniai pedagogai) teikia psichologinę

pagalbą, gerina bendravimo, kalbinius įgūdžius. Pedagogai bei pedagogų padėjėjai svarbų vaidmenį atlieka bendradarbiavimo funkciją, teikiant mokymosi pagalbą. Tėvų vaidmuo reikšmingas teikiant mokyklai informaciją apie vaiką bei aktyviai įgyvendinant sudarytą pagalbos planą namuose.

Nagrinėjant tyrimo duomenis atskleisti akademinės aplinkos veiksniai, kurie yra svarbūs teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pradinėje mokykloje, tad išskirta **akademinės aplinkos veiksnių, teikiant mokymosi pagalbą ASS turintiems pradinėse klasių mokiniams** kategorija, kurią apibūdina 4 subkategorijos: *struktūrizavimas pagal individualius poreikius*, *priemonės*, *aktyvi mokyklos bendruomenės įtrauktis* ir *bendruomenės palaikymas* (žr. 7 pav.).

7 pav. Akademinės aplinkos veiksniai teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams apibūdinančios subkategorijos

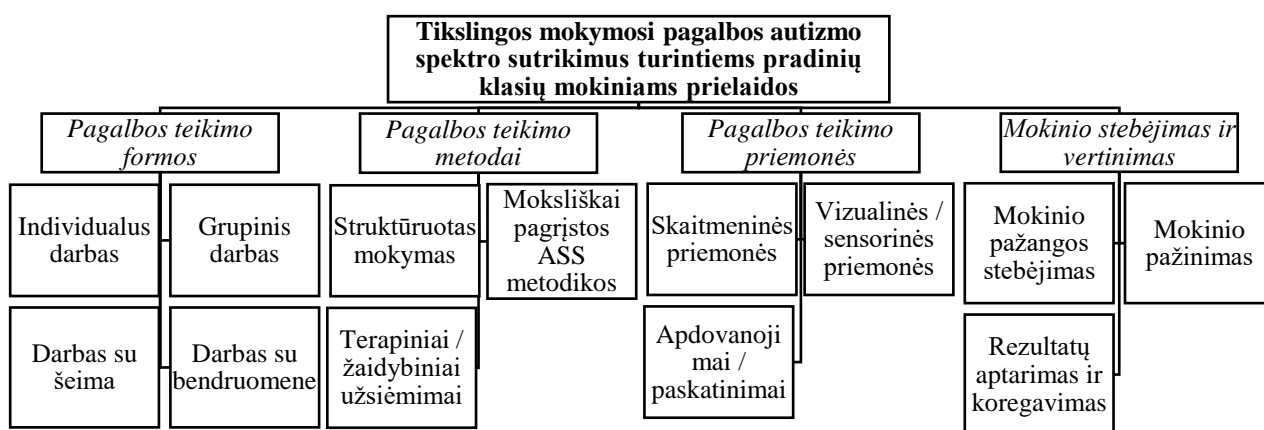
Pirmoji išryškėjusi subkategorija – struktūrizavimas pagal individualius poreikius. Autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra svarbu turėti jiems pritaikytą aplinką, rutiną bei taisykles. Bet koks aplinkos pokytis gali sukelti įvairius sunkumus autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniui. Siekiant išvengti šios rizikos yra svarbu, jog aplinka turėtų aiškų struktūrą, orientuotą į mokinį, kuriam būdingas emocinis ir sensorinis jautrumas. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Aplinka – vienas svarbiausių elementų. Klasėje svarbu, kad būtų struktūra. Aplinka turėtų atitikti ir sensorinius iššūkius.*“ (A3); „*Autizmo spektro vaikai labai dažnai gerai reaguoja į struktūrą ir rutiną. Todėl svarbu, kad mokymosi aplinka būtų struktūruota ir numatyta. Rutina turėtų būti aiški, su konkrečiais laikais ir veiklomis, kad vaikai galėtų suprasti, kas vyks toliau ir ko tikėtis.*“ (A6); „*Aplinka pritaikyta konkrečiam vaikui – pradedant nuo įėjimo į mokyklą iki vaiko suolo.*“ (A5). Tai rodo, jog įtraukimo koncepciją įgyvendinanti mokykla turi pilnai pasirūpinti, jog aplinka būtų struktūruota ir kiek galima labiau pritaikyta autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinėse klasių mokinių poreikiams. Aplinka apima tiek klasę, kurioje svarbus darbo, laisvalaikio, žaidimų erdvių parengimas, tiek laiko, veiklų planavimas bei likusios mokyklos erdvių pritaikymas.

Antroji išryškėjusi subkategorija – *priemonės*, kurios yra būtinos akademinėi aplinkai formuoti. Anksčiau buvo minėta, jog autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai daug geriau supranta vizualinę informaciją, sensorinį jautrumą mažinančias priemones. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Vizualinės pagalbos priemonės, tokios kaip grafikai, lentelės, diagramos ir paveikslėliai <...>*“ (A6); „*Naudojama daug sensorinių priemonių: modelinas, kinetinis smėlis <...> paveikslėliai.*“ (A4). Tai reiškia, kad siekiant tikslingos akademinės aplinkos kūrimo autizmo spektro sutrikimą turinčiam pradinėse klasių mokiniui yra būtini tam tikri išteklių, kurie gerina mokinio prisitaikymą, integraciją ir mokymosi galimybes.

Aplinkos kūrimui reikalingi tiek materialūs (aptarti aukščiau), tiek nematerialūs ištekliai, todėl suformuota dar viena akademinės aplinkos veiksnis apibūdinanti subkategorija – *aktyvi mokyklos bendruomenės įtrauktis*. Kuriant akademinę aplinką autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pradinėje mokykloje yra svarbi ne tik fizinė aplinka, prieiga prie reikalingų išteklių, tačiau ir bendruomenė, kuri turi padėti lengviau adaptuotis mokiniams. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „Aplinka kurti turėtų visa bendruomenės, klasės komanda. Puiku, jei iš anksto žinoma apie atvykstantį vaikutį su ASS ir tam pasiruošiama.“ (A3); „Visokeriopa bendruomenės pagalba pasiruošimui sutinkant vaiką, turintį autizmo spektro sutrikimą <...>“ (A4); „<...> Bendruomenė, įskaitant mokyklos personalą, mokinius, tėvus bei mokyklos bendruomenę, turi būti aktyviai įtraukta į šį procesą <...>“ (A6). Tai rodo, kad norint atitikti įtraukaus ugdymo principus bei padėti autizmo spektro sutrikimą turinčiam mokiniui greičiau ir lengviau adaptuotis naujoje aplinkoje, yra būtina visos bendruomenės aktyvus įsitraukimas. Nepaisant įsitraukimo, tampa itin svarbus *bendruomenės palaikymas*, kuris yra išskiriamas kaip dar viena subkategorija, apibūdinant akademinės aplinkos veiksnis. Nepaisant bendruomenės pasirengimo, autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai pradinėje mokykloje turi jausti nuolatinį bendruomenės palaikymą. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „Bendruomenės pakantumas, tolerancija, prisideda prie saugios aplinkos kūrimo, situacijų svarbos suvokimo.“ (A1). Tai rodo, kad tik tokiu būdu autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai gali jaustis saugūs ir laukiami.

Apibendrinant galima teigti, kad akademinės aplinkos kūrimas yra kompleksinis, apimantis įvairius veiksnis, tiek materialinius, tiek nematerialinius. Visu pirma, autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams mokykla turi pritaikyti tinkamą fizinę aplinką bei aprūpinti reikiama ištekliais. Nepaisant to, svarbi bendruomenės įtrauktis ir pasirengimas priimti autizmo sutrikimą turinčius mokinius bei teikti nuolatinį palaikymą, ugdytis toleranciją, supratimą bei pakantumą.

Tyrimo rezultatai išryškino tikslingos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems pradinių klasių mokiniams prielaidas. Analizuojant tyrimo duomenis buvo išskirtos 4 kategorijos: **pagalbos teikimo formos, pagalbos teikimo metodai, pagalbos teikimo priemonės ir mokinio stebėjimas ir vertinimas** (žr. 8 pav.).

8 pav. Tikslingos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimu turintiems pradinių klasių mokiniams prielaidas apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos

Pagalbos teikimo formas apibūdina 4 subkategorijos: *individualus darbas, grupinis darbas, darbas su šeima ir darbas su bendruomene*. Pagalba gali būti teikiama kiekvienam mokiniui individualiai.

Tokia pagalbos forma tampa reikšminga, kadangi yra orientuota į kiekvieno vaiko individualias savybes. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Individualizuotas palaikymas, kuris atitinka kiekvieno vaiko unikalius poreikius ir mokymosi stilius, yra labai svarbus.* “ (A6). Individualus darbas yra svarbus ir veiksmingas, orientuotas į vaiko stipriąsias ir silpnąsias puses. Tokia pagalbos teikimo forma autizmo spektrą turintiems pradinį klasių mokiniams tampa dar svarbesnė, kadangi ankstesni tyrimo radiniai patvirtina, jog mokiniai geriau geba dirbti individualiai, negu grupėse. Tačiau taip pat išryškėja ir kita subkategorija, apimanti *grupinio darbo* formą. Tyrimo duomenimis nustatyta, kad grupiniai užsiėmimai autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra reikšmingi, skatina socializuotis bei išmokyti elgtis pagal visuomenėje priimtą socializacijos modelį. Tyrimo duomenimis taip pat nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai dažniausiai atlieka veiklas mažose grupėse: „*Mokiniui pravedami <...> grupiniai užsiėmimai <...>*“ (A8); *Strategija turėtų numatyti tiesioginį palaikymą autizmo spektro vaikams, tiek <...> tiek mažose grupėse.*“ (A6). Tai rodo, kad pagalbos teikimo formos apima tiesioginį darbą su mokiniu tiek individualiai, tiek ir kolektyviai.

Nagrinėjant tyrimo duomenis išryškėja kita kategorija – *darbas su šeima / specialistais*. Tai rodo, jog pagalbos teikimo forma neapsiriboja vien tiesioginiu darbu su vaiku. Remiantis tyrimo duomenimis, norint kryptingai padėti autizmo spektro sutrikimą turinčiam mokiniui, yra būtinas specialistų, mokytojo bei tėvų bendradarbiavimas. Tokiu būdu yra išskiriamos mokinio stiprybės, pagal kurias numatomi pagalbos metodai, priemonės, būdai. Tad teikiant pagalbą yra svarbus visos komandos bendradarbiavimas, apimantis ne tik mokyklos darbuotojus, tačiau ir mokinių tėvus. Tai iliustruoja tyrimo dalyvio teiginys: „*Mokinio tėvų, klasės mokytojo, specialistų nuolatiniu geranorišku bendradarbiavimu sudarant ugdymo individualų planą, išskiriant mokinio galias ir sunkumus, numatant pagalbos būdus, metodus, priemones, aplinkos pritaikymą <...>*“ (A8). Nagrinėjant duomenis papildomai išryškėjo *darbo su bendruomene* kategorija. Pagalbos teikimo formos apima ne tik tiesioginį darbą su mokiniu, bendradarbiavimą su specialistais, tėvais, tačiau ir bendruomene. Kadangi mokyklose yra skiriamas didelis dėmesys įtraukiamam ugdymui, bendruomenės vaidmuo tampa itin svarbus. Mokykla turi dirbti su bendruomene tam, jog bendruomenė gebėtų suvokti autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ypatybes, didinti savo toleranciją, pakantumą bei palaikyti įtraukiojo ugdymo idėją. Tokiu būdu yra mažinama atskirtis, kuriama saugi, pozityvi ir įtraukianti aplinka. Tai iliustruoja tyrimo dalyvio teiginys: „*Bendruomenė turi skatinti ir remti įtraukįjį mokymą, kuriame autizmo spektro vaikai mokosi kartu su savo bendraamžiais. Tai padeda sumažinti socialinę izoliaciją ir skatina draugišką sąveiką tarp visų mokinių. Bendruomenė turi kurti draugiškas aplinkas, kuriose visi mokiniai, įskaitant autizmo spektro vaikus, gali jaustis saugūs ir priimti. Bendruomenė turi būti informuota ir supažindinta su autizmo spektro sutrikimais, kad būtų sumažintas nežinojimas ir išankstiniai nusistatymai.*“ (A6). Tai rodo, jog pagalbos teikimo formos yra orientuotos ne tik tiesiogiai į vaiką, tačiau ir į jo aplinką, pagrindinius dalyvaujančius subjektus, siekiant, jog mokiniui būtų sudarytos visos sąlygos tinkamai ir kokybiškam ugdymui.

Pagalbos teikimo metodus apibūdina 3 išskirtos subkategorijos: *struktūruotas mokymas, mokliškai pagrįstos ASS metodikos ir terapiniai / žaidybiniai užsiėmimai*. Paaikškėjo, kad teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams, vienas yra privalomų metodų yra struktūruotas mokymas. Tyrimo radiniais nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai pasižymi įvairiomis savybėmis, iš kurių viena yra struktūruotumo, rutinos ir pastovumo poreikis, todėl struktūruotas mokymas tampa itin svarbus. Struktūruotas mokymas apima tiek fizinės aplinkos kūrimą, tiek ir dienos ritmo planavimą. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „*Struktūruotas mokymas <...> Aiškumas, konkretumas.*“ (A3); „*Kiekvienam vaikui ugdyti sudaroma individuali*

programa, kurioje daug dėmesio skiriama struktūruotos aplinkos kūrimui <...>“ (A2); „Veiklų struktūrizavimas <...>“ (A8). Nagrinėjant duomenis išryškėja dar viena subkategorija, apibūdinanti pagalbos teikimo metodus – *mokliškai pagrįstos ASS metodikos*. Teorinėje dalyje atskleista, jog esti įvairių metodikų, pritaikytų autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams, kurios yra sėkmingai taikomos ir pradinėje mokykloje. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Atentio Autism metodas <...>“* (A1); „*Stengiuosi taikyti aktyvaus mokymosi metodus, STEAM veiklas.*“ (A2); „*PECS kortelių taikymas labai padeda.*“ (A6). Šie metodai yra svarbūs, kadangi orientuojasi į bendrąsias autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ypatybes. Taip pat išryškėjo dar viena subkategorija – *terapiniai / žaidybiniai užsiėmimai*, kurie yra svarbūs dėl pradinių klasių mokinių amžiaus ypatybių. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „<...> *Kadangi mano klasės vaikai dar gan maži, mokydamiesi daug žaidžiame, atliekame ritminius pratimus. Vaikai lanko relaksacinį kambarį.*“ (A2). Tai rodo, kad pagalbos teikimo metodų gali būti įvairių, kurie neapsiriboja vien orientacija į autizmo spektro sutrikimą turinčius mokinius.

Pagalbos teikimo priemonės apibūdina 3 subkategorijos: *Skaitmeninės priemonės, vizualinės / sensorinės priemonės ir apdovanojimai / paskatinimai*. Remiantis ankstesniais radiniais teigtina, kad teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams yra svarbi prieiga prie reikiamų priemonių. Nagrinėjant tyrimo duomenis išryškėjo *skaitmeninių priemonių subkategorija*. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ <...> *IKT <...>“* (A1); „*Veiklai pajvairinti ir mokiniams sudominti naudojame pateiktis ir kitas skaitmenines priemones bei objektus.*“ (A2). Tai rodo, kad skaitmeninė transformacija šiuo metu yra būdinga įvairiose veiklos srityse, o technologijos tampa neatsiejama kiekvieno vaiko gyvenimo dalimi, todėl teikiant mokymosi pagalbą, inovatyvių technologijų taikymas gali būti itin veiksmingas. Remiantis duomenimis išskirta dar viena subkategorija – *vizualinės / sensorinės priemonės*. Ankstesni tyrimo radiniai rodo, kad autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai daug sunkiau supranta ir atlieka verbalines užduotis, turi didelį sensorinį jautrumą, todėl vizualinės ir sensorinės priemonės tampa itin svarbios. Vizualinės priemonės yra būtinos siekiant, jog mokiniai geriau suprastų ir įsisavintų informaciją: „*Strategija turėtų įtraukti vizualines pagalbos priemones, kad būtų padėta autizmo spektro vaikams suprasti informaciją <...>“* (A6). Taip pat būtina prieiga prie sensorinių priemonių tam, jog vaikai išvengtų didesnio sensorinio jautrumo: „<...> *sensorinės pertraukos metu, padedančios nusiraminti priemonės turėjimas.*“ (A8). Nepaisant šių priemonių, išryškėja paskutinioji pagalbos teikimo priemonės apibūdinanti subkategorija – *apdovanojimai / paskatinimai*. Paaikškėjo, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra svarbus paskatinimas, didinantis jų integracijos ir mokymosi motyvaciją. Tai iliustruoja tyrimo dalyvio teiginys: „*Ugdant vaikus, dažniausiai remiamasi biheavioristiniais elgesio formavimo principais, prizais, apdovanojimais, skatinant tinkamus veiksmus.*“ (A2). Vadinasi, autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra svarbus išskirtinis įvertinimas už jo darbo rezultatus. Tokiu būdu teikiama pagalba didina mokinio motyvaciją bei norą stengtis. Tyrimo duomenimis išsiaiškinta, kad pagalbos teikimo priemonės gali būti įvairios, tačiau labiausiai pasiteisina skaitmeninės, vizualinės, sensorinės priemonės, o taip pat svarbūs apdovanojimai ir paskatinimai.

Mokinio stebėjimą ir vertinimą apibūdina trys subkategorijos: *mokinio pažangos stebėjimą, mokinio pažinimą ir rezultatų aptarimą ir koregavimą*. Kokybiniais tyrimo duomenimis nustatyta, kad stebint bei vertinant mokiniui teikiamos pagalbos efektyvumą yra svarbus mokinio pažangos stebėjimas. Stebint mokymo pažangą galima išsiaiškinti, ar teikiama pagalbos strategija yra tikslinga ir efektyvi. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Tikslinga strategija turėtų teikti rezultatus, kurie*

akivaizdžiai pastebimi: emocijų stabilumas, patyčių valdymo programa.“ (A1); „*Stebint pažangą galime vertinti gebėjimus, žinias, likviduoti spragas, palengvinti ugdymo procesą.*“ (A7). Remiantis tyrimo duomenimis taip pat išryškėja *mokinio pažinimo* subkategorija, rodanti, kad taikant strategiją bei stebint mokinio pažangą, yra būtina pažinti mokinį, jo unikalumą, stipriąsias bei silpnąsias puses. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Vaiko pažinimas – labai svarbu kas jį trikdo, kokie dirgikliai neleidžia susikaupti, ko bijo...*“ (A3); „*Tai apima kiekvieno vaiko mokymosi stiliaus ir tempų supratimą, jo socialinius ir emocinius poreikius.*“ (A6). Tyrimo duomenys leido išskirti papildomą subkategoriją, apibūdinančią mokinio stebėjimą ir vertinimą – *rezultatų aptarimas ir koregavimas*. Tai reiškia, jog pedagogai privalo aptarti ir pasidalinti savo pastebėjimais apie vaiko pažangą su kitais svarbiais ugdymo procese dalyvaujančiais subjektais – specialistais, tėvais ar globėjais. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*<...> numatyti tolimesnę veiklą. Pažangos rezultatai aptariami su tėveliais, globėjais, pagalbos teikėjais.*“ (A1); „*Mokytojui – planuoti, pritaikyti ugdymo turinį. Specialistams – numatyti tolimesnius ugdymo žingsnius, metodus, priemones. Tėvams – lūkesčių įsivertinimas, pagalbos suderinamumo reikšmė, naudingumas.*“ (A8). Tai rodo, kad rezultatų aptarimu turi būti suinteresuotos visos pagalbos teikime dalyvaujančios pusės tam, jog būtų įsitikinta, jog pagalba yra teikiama kryptingai ir kokybiškai, priešingu atveju – koreguojama pagal vaiko poreikius ir galimybes.

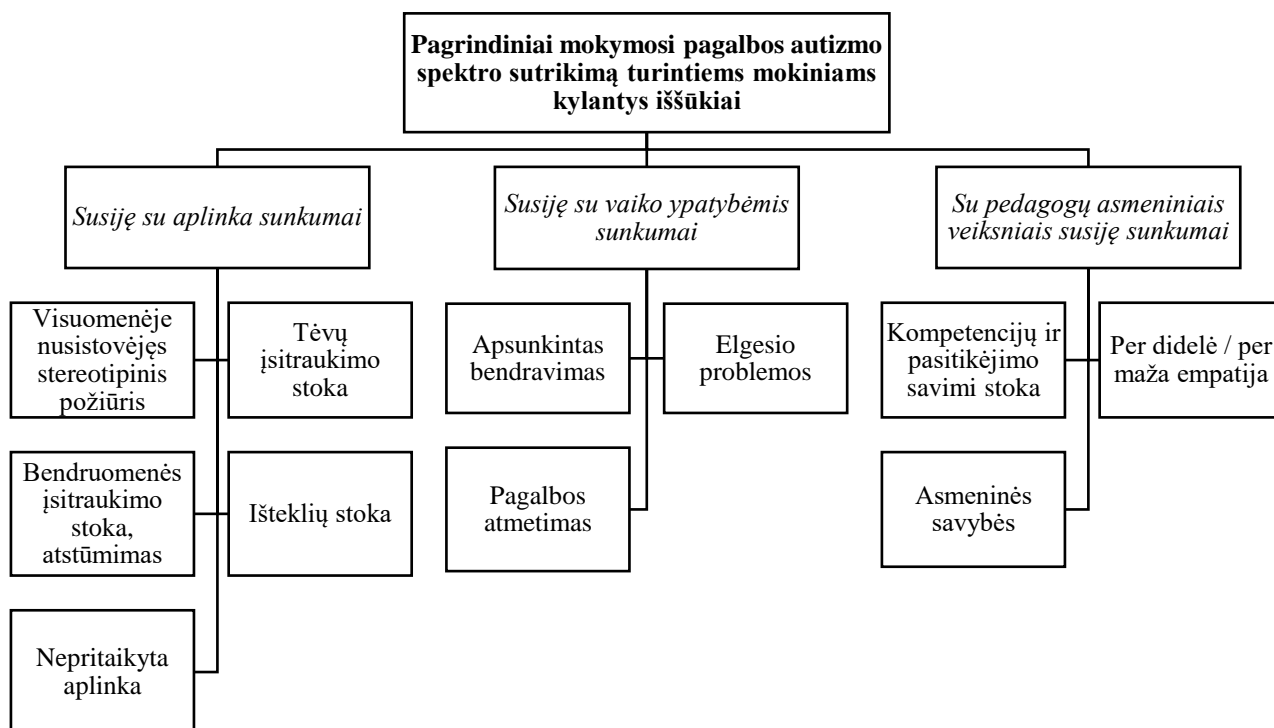
Apibendrinant tikslingos mokymosi pagalbos prielaidas autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams galima teigti, kad pagalba apima skirtingas formas, metodus, priemones, kurios yra orientuotos į kiekvieno individualaus mokinio poreikius. Teikiant pagalba taip pat būdinas mokinio stebėjimas bei vertinimas tam, jog būtų įsitikinama teikiamo pagalbos efektyvumu. Pastebint, jog rezultatai nėra tenkinantys, pagalbos strategija turi būti koreguojama.

Nagrinėjant duomenis buvo atskleisti pagrindiniai kylantys iššūkiai, teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams (žr. 9 pav.). Išryškėjo 3 pagrindinius iššūkius apibūdinančios kategorijos: **susiję su aplinka sunkumai, susiję su vaiko ypatybėmis sunkumai ir su pedagogų asmeniniais veiksniais susiję sunkumai.**

Su aplinka susijusius sunkumus apibūdina 5 subkategorijos: *visuomenėje nusistovėjęs stereotipinis požiūris, bendruomenės įsitraukimo stoka, atstūmimas ir nepritaikyta aplinka*. Tam, jog pagalba autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams būtų tikslinga ir efektyvi, yra svarbus aplinkinių supratimas, įsitraukimas ir tolerancija. Tačiau iki šiol yra juntamas stereotipinis neigiamas požiūris, kuris nuvertina autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus. Tai iliustruoja tyrimo dalyvio teiginys: „*Vis dar tikima, kad autizmo spektro sutrikimas yra „liga“, kuri pasiekus tam tikrą amžiaus tarpsnį praeina. Iššūkis situacijų nesuvokimas, nemokėjimas jose veikti, savęs žalojimas, potraukis nevalgomiems daiktams.*“ (A1). Tai rodo, jog visuomenė vis dar nėra pakankamai šviečiama apie autizmo spektro sutrikimo specifiką, todėl neigiamai žiūri į šį sutrikimą turinčius vaikus.

Nagrinėjant tyrimo duomenis išryškėjo kitas su aplinka susijęs iššūkis – *tėvų įsitraukimo stoka*. Remiantis ankstesniais tyrimo radiniais nustatyta, kad teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro turintiems pradinį klasių mokiniams yra itin svarbi tėvų įtrauktis ir aktyvus bendradarbiavimas, įgyvendinant pagalbos teikimo strategiją, tačiau pedagogai pastebi, kad tėvai dažnai nėra linkę pripažinti, jog jų vaikas turi šį sutrikimą bei atsisako bedradarbiauti. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Tėvų nepripažinimas, kad jų vaikas „kitoks“.*“ (A2); „*Ne visada tėvai noriai bendrauja ir nori padėti vaikui. Kyla didžiuliai iššūkiak, jei tėvai nebendradarbiauja.*“ (A6). Tai rodo, jog tėvų

neįsitraukimas ir faktų nepripažinimas gali reikšmingai sumažinti pradinėje mokykloje teikiamos mokymosi pagalbos efektyvumą.

9 pav. Pagrindinius mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams iššūkius apibūdinančios kategorijos ir subkategorijos

Tyrimo duomenimis išskiriama dar viena subkategorija, apibūdinanti sunkumus – *bendruomenės įsitraukimo stoka, atstūmimas*. Tyrimo duomenimis atskleista, kad pagalbos teikimo autizmo sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams efektyvumas yra priklausantis nuo bendruomenės įsitraukimo ir tolerancijos, tačiau iki šiol juntamas bendruomenėje esantis žinių stygius bei atstūmimas. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „*Nėra bendruomenės įsitraukimo – dar labai trūksta žinių tiek pedagogams, tiek klasės mokinių tėvams, tiek darbuotojams.*“ (A4); „*<...> bendraamžių atstūmimas ir izoliacija <...>*“ (A1). Tai rodo, jog menkas bendruomenės švietimas ir trūkstanti informacija kuria nekompetentingą ir tolerancijos stoka pasižyminčią mokyklos aplinką, kuri itin apsunkina efektyvios pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams teikimą.

Tačiau su aplinka susiję sunkumai nėra susiję vien su žmogiškuoju faktoriumi. Remiantis tyrimo duomenimis išskirta dar viena subkategorija – *išteklių stoka*. Paaikškėjo, kad iki šiol juntamas tiek žmogiškųjų išteklių, tiek būtinųjų priemonių trūkumas. Tyrimu atskleista, kad teikiant mokymosi pagalbą yra būtini kompetentingi mokyklos darbuotojai bei pakankama prieiga prie išteklių. Vis dėl to iki šiol trūksta šios srities profesionalų: „*<...> specialistų trūkumas.*“ (A4); „*<...> specialistų (labiausiai psichologų) trūkumas.*“ (A4). Taip pat trūksta ir prieigos prie reikiamų išteklių: „*Priemonių trūkumas <...>*“ (A4); „*<...> specialiųjų priemonių stoka <...>*“ (A8); „*Menka pagalba iš finansinės pusės ruošiant vizualines priemones.*“ (A2). Tai rodo, kad nepakankami ištekliai, sąlygoja neišnaudotą teikiamos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams potencialą.

Aukščiau minėti veiksniai sąlygoja ir dar vienos subkategorijos suformavimą – *nepritaikytą aplinką*. Paaikškėjo, kad klasės nėra pritaikytos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams: per didelis

mokinių skaičius, trūkstami ištekčiai ir kt. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Didelis mokinių skaičius klasėje, mokinių įvairovė pagal ugdymosi poreikius klasėje, nedidelės klasių patalpos, triukšminga aplinka pertraukų metu, galimybė skirti nedidelį skaičių individualių užsiėmimų.*“ (A8); „ *Nepritaikyta aplinka, sensoriniai dirgikliai, neparuoštos pagalbinės priemonės <...>*“ (A5). Galima teigti, jog nepritaikytą aplinką sąlygojantys veiksniai yra glaudžiai susiję su išteklių stoka.

Su vaiko ypatybėmis susijusius sunkumus apibūdina 3 subkategorijos: *apsunkintas bendravimas, elgesio problemos ir pagalbos atmetimas*. Ankstesni tyrimo duomenys rodo, kad autizmo spektro sutrikimą turintys pradinėjų klasių mokiniai pasižymi įvairiomis savybėmis, galinčiomis apsunkinti jų integraciją į mokyklos aplinką bei mokymosi rezultatus. Teikiant mokymosi pagalbą, iššūkiai siejami su apsunkintu šių mokinių bendravimu. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, jog vaikai susiduria su komunikacijos problemomis. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Kalbos suvokimo nebuvimas – apsunkina bendravimą.*“ (A3); „ *Daugeliui autizmo spektro vaikų būdingi komunikacijos sunkumai, kurie gali apsunkinti bendravimą su moytojais ir bendraamžiais.*“ (A6). Tyrimo duomenimis išskirta papildoma subkategorija, apibūdinanti su vaiko ypatybėmis susijusius mokymosi pagalbos teikimo sunkumus – *elgesio problemas*. Paaiškėjo, kad efektyviam pagalbos teikimui trukdo emociniai, sensoriniai sunkumai. Tai patvirtina tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Emocijų protrūkiai, sensoriniai pojūčiai.*“ (A3); „ *Kai kurie autizmo spektro vaikai gali turėti elgesio iššūkių, tokie kaip impusyvus elgesys, agresija arba pasikartojantys elgesio modeliai.*“ (A6). Remiantis šiomis išvalgomis išryškėja paskutinė su vaiko ypatybėmis susijusių sunkumų subkategorija – *pagalbos atmetimas*. Dėl išskirtinių ypatybių, polinkio į socialinę izoliaciją, autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai yra linkę nepriimti jiems teikiamos pagalbos. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Pagalbos nepriėmimas, nesuvokimas.*“ (A2); „ *Žemas darbingumas, motyvacijos stoka, negebėjimas tinkamai priimti teikiamą pagalbą (prištaraujantis elgesys).*“ (A5). Tai rodo, kad teikiant mokymosi pagalbą pradinėjų klasių mokiniams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, didelę įtaką daro pačių mokinių ypatybės.

Su pedagogų asmeniniais veiksniais susijusius sunkumus apibūdina 3 subkategorijos: *kompetencijų ir pasitikėjimo savimi stoka, per didelė / per maža empatija ir asmeninės savybės*. Tyrimo duomenimis atskleista, kad pedagogas yra vienas reikšmingiausių subjektų, teikiant pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pradinėje mokykloje, tačiau mokymosi pagalbos teikimo sunkumai taip pat gali būti susiję su pedagogų asmeniniais veiksniais. Remiantis tyrimo duomenimis suformuota *kompetencijų ir pasitikėjimo subkategorija*, atskleidžianti, kad teikdami pagalbą pedagogai iki šiol nepasitiki savo galiomis, abejoja turimomis kompetencijomis. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *Nepastikėjimas savo profesinėmis žiniomis.*“ (A1); „ *<...> nepasitikėjimas savo jėgomis.*“ (A4); „ *Nepakankamo žinios apie vaikus su ASS.*“ (A5). Galima teigti, jog kompetencijų stoka yra pagrindinis veiksnys, sąlygojantis nepakankamą pedagogų pasitikėjimą savo žiniomis. Nagrinėjant duomenis išryškėjo dar viena subkategorija – *per didelė / per maža empatija*. Tyrimo dalyviai teigia, jog netinkamas empatijos lygis taip pat gali pakenkti teikiamos mokymosi pagalbos efektyvumui. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *<...> empatijos, tolerantiškumo stoka <...>*“ (A2); „ *Per didelė empatija ir noras padėti vaikui, per daug užglobojama.*“ (A2). Galima teigti, jog šias pasekmes sąlygoja ne tik kompetencijų stoka, tačiau ir *asmeninės savybės*. Nagrinėjant tyrimo duomenis paaiškėjo, kad pedagogams trūksta motyvacijos, dažnai lydi nusivylimo jausmas ir kt. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „ *<...> ilgo rezultato laukimas, nusivylimas.*“ (A1); „ *Mokymo motyvacijos stoka.*“ (A3); „ *<...> Kantrybės nebuvimas <...>*“ (A4).

Analizuojant pagrindinius mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams kylančius iššūkius galima teigti, jog sunkumai gali būti susiję su aplinka, kurią apima visuomenės stereotipiniai požiūriai, tėvų, bendruomenės išitraukimo, išteklių stoka, nepritaikyta aplinka. Sunkumai apima ir vaiko ypatybes: ap sunkintą bendravimą, elgesio problemas bei pagalbos atmetimą. Svarbus tampa ir pedagogų vaidmuo, tačiau efektyviam pagalbos teikimui gali trukdyti su padegogų asmeniniais sunkumais susiję veiksniai.

Apibendrinant, tyrimo duomenys leido įsigilinti į mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumus. Paašškėjo, jog autizmo spektro sutrikimus turintys pradinių klasių mokiniai pasižymi įvairiomis savybėmis, galinčiomis palengvinti arba apsunkinti mokymosi pagalbos teikimą. Teikiama pagalba tampa svarbi tiek akademiniam, tiek integraciniam kontekste, apima įvairius subjektus bei strategijas, orientuotas į individualius mokinių poreikius. Iki šiol susiduriama su įvairiais sunkumais, kurie neleidžia išnaudoti pilno mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams potencialo.

3.2. Diskusija

Tyrimo rezultatais buvo atskleisti mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumai. Analizuojant tyrimo rezultatus buvo nustatytos autizmo spektro sutrikimą turinčių pradinių klasių mokinių savybės, apimančios socialinės sąveikos, elgesio, komunikacijos ir mokymosi ypatumus. Socialinės sąveikos ypatumai pasireiškia sunkia adaptacija naujoje aplinkoje, socialinės sąveikos vengimu ir gebėjimo bendrauti su bendraamžiais stoka. Elgesio ypatumai pasireiškia emociniu, sensoriniu jautrumu bei stereotipinių judesių pasireiškimu. Komunikacijos ypatumai pasireiškia komunikacijos gebėjimų stoka, nepakankamais kalbiniais įgūdžiais. Mokymosi ypatumai pasireiškia koncentracijos, informacijos įsisavinimo stoka, vizualinės informacijos poreikiu bei analitinio mąstymo gebėjimais.

Tyrimo duomenys atliepia teorinės analizės išvalgas. Indrašienė ir Kairelytė – Sauliūnienė (2018) akcentavo, jog autizmo spektro sutrikimai pasireiškia per sensorinius, emocinius, kognityvinius, emocinius ir pažintinius sutrikimus, kuri sunkina vaikų integraciją mokyklos aplinkoje. Murray (2015) taip pat teigė, kad autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams yra sunku komunikuoti, prisitaikyti naujoje aplinkoje. Todėl vaikai susiduria su įvairiais sunkumais, jaučia didesnę nerimą ar net depresiją dėl socialinės kompetencijos stokos. Qi, Gao ir Liang (2021) akcentavo bihevizorizmo svarbą, sveikai žmogaus sąveikai su aplinka. Al-Shammari, Fualkner ir Forlin (2019) autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pažymėjo ir kognityvizmo reikšmingumą, grindžiant, jog mokymosi aplinka turi būti sukonstruota taip, kad būtų sutelkta į išskirtiniais ypatumais pasižyminčių vaikų įtraukimą, tikslumą ir efektyvumą, o Jamero (2019) pabrėžė, jog sėkmingam integravimuisi į naują aplinką, klasę, yra svarbus išorinės pagalbos vaidmuo tam, jog būtų išlaikoma pusiausvyra tarp pažintos ir naujos mokinio patirties. Tačiau tyrimas taip pat atskleidė naujus radinius, kadangi paašškėjo, jog autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai turi savybes, kurios gali būti pranašesnės už kitiems mokiniams turimas ypatybes, siekiant mokymosi rezultatų. Autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai turi gerą erdvinį suvokimą bei analitinį mąstymą, todėl gali pasiekti itin aukštus rezultatus menuose bei tiksluosiuose moksluose. Tačiau šiems tikslams pasiekti yra būtina atsižvelgti į tai, jog mokiniai sunkiau susidoroja su verbalinėmis užduotimis, todėl yra būtina tikslinga pagalba stiprybėms atskleisti.

Tyrimu taip pat atskleista, jog teikiama pagalba autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams yra svarbi tiek akademiniam, tiek integraciniame kontekste. Akademiniam kontekste mokymosi pagalba teikiama per individualizuotą pagalbą ir mokymosi skatinimą. Integraciniame kontekste teikiama pagalba kuria emocinį mokinių saugumą, skatina lengvesnę adaptaciją ir aplinkos pritaikymą. Murray'us (2015) taip pat akcentavo akademinės pagalbos strategijas bendrojo lavinimo klasėse, teigdamas, jog autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai privalo gauti į jų stiprybės ir silpnybės orientuotą akademinę pagalbą, kuriant tinkamą edukacinę aplinką. Panašius aspektus akcentavo Al-Kalaf'as (2013) teigdamas, kad akademinis ugdymas turi būti kokybiškai teikiamas visiems mokiniams, įskaitant ir autizmo spektro sutrikimą turinčius mokinius. Teikiama pagalba taip pat turi būti nukreipiama į autizmo spektro sutrikimus turinčių mokinių integraciją. Kaip teigė Indrašienė ir Kairelytė-Sauliūnienė (2018), autizmo spektro sutrikimus turintys mokiniai daug sudėtingiau geba integruotis mokyklos aplinkoje, todėl turi būti taikomi į vaikų poreikius orientuoti ugdymo metodai bei kita pagalba tam, kad vaikai galėtų lengviau adaptuotis.

Tyrimu paaiškėjo svarbiausi subjektai, kurie dalyvauja teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams. Svarbiausiais subjektais apibrėžiami specialistai, tėvai / globėjai, pedagogai / pedagogų padėjėjai. Specialistai yra svarbūs teikiant psichologinę pagalbą, gerinant kalbinius bei bendravimo įgūdžius. Tėvai ar globėjai yra svarbūs teikiant mokymo įstaigai apie vaiką informaciją bei įgyvendinant sudaryto pagalbos plano įgyvendinimą namuose. Pedagogai bei pedagogų padėjėjai atlieka svarbų vaidmenį teikiant mokymosi pagalbą, pritaikant aplinką bei bendradarbiaujant su visomis suinteresuotomis šalimis. Tyrimo radinius patvirtina teorinės išvalgos. Murray'us (2015) akcentavo, jog specialistai yra itin svarbūs tikslingai planuojant ugdymo procesą bei numatant pagalbos strategijų galimybes. Rogers'as ir kt. (2012) taip pat pažymėjo, kad teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimus turintiems mokiniams yra būtinas profesionalių bei kvalifikuotų specialistų dalyvavimas, kurie gebėtų taikyti tikslingą intervencijų turinį. Ediyantoet'as ir kt. (2023) pabrėžė tėvų vaidmenį, kuris yra svarbus įgyvendinant pagalbos strategijas tiek mokykloje, tiek ir namų aplinkoje, o Stanley'is ir kt. (2005) akcentavo, jog tėvai turi aktyviai įsitraukti į pagalbos teikimo procesus, nuolatos bendradarbiauti. Murray'us (2015), Kohle'as ir Pawar'as (2011), Behin'as (2021) akcentavo pedagogų vaidmenį, pabrėžiant, kad mokytojas yra pagrindinis asmuo, bendradarbiaujantis su kitomis suinteresuotomis šalimis – tėvais, specialistais.

Tyrimo duomenimis nustatyti akademinės aplinkos veiksniai, sąlygojantys teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinį klasių mokiniams. Paaiškėjo, kad akademinė aplinka įtraukia struktūrizavimą pagal individualius poreikius, priemones, aktyvią mokyklos bendruomenės įtrauktį bei bendruomenės palaikymą. Tyrimo radiniai atliepia teorinės dalies išvalgos. Murray'us (2015), Jokubaitienė ir Ališauskas (2019), Meçe'as & Sherifi's akcentavo struktūrizavimo būtinumą, kadangi autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai yra linkę yra aiškų aplinkos išdėstymą, taisykles bei aiškia rutiną. Ediyantoet'as ir kt. (2023), Kohle'sas ir Pawar'as (2011) akcentavo reikiamų išteklių svarbą bei reikiamą prieigą prie jų. Beghin'as (2021) pabrėžė aktyvios, tolerantiškos bei palaikančios bendruomenės svarbą.

Tyrimu buvo atskleistos tikslingos mokymosi pagalbos, teikiamos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams prielaidos. Paaiškėjo, jog efektyvi pagalba apima pagalbos teikimo formas, metodus, priemones, mokinio stebėjimą bei vertinimą. Išskirtos šios pagrindinės pagalbos teikimo formos: individualus, grupinis darbas, darbas su bendruomene bei šeima. Individualizuotą darbą akcentavo Jokubaitienė ir Ališauskas (2019), Juršaitė (2022), Jamero (2019) ir kt. Mardiyanti's (2016), Mazzer'is (2016) taip pat akcentavo grupinio darbo su autizmo spektro sutrikimus turinčiais

mokiniais svarbą. Tačiau tyrimo duomenimis nustatyta, kad autizmo spektro sutrikimus turintys mokiniai labiausiai atsiskleidžia bendradarbiaujant mažose grupėse.

Pagalbos teikimo metodai taikomi pradinėje mokykloje autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams apima struktūruotą mokymą, moksliskai pagrįstas ASS metodikas, terapinius bei žaidybinius užsiėmimus. Struktūruoto mokymo svarbą akcentavo Suprihatin'as ir Tarjian'as (2019), Mazzer'is (2015), Finch'as et al. (2013) ir kt., teigdami, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai yra linkę į struktūruotumą bei aiškią tvarką. Taip pat buvo išskiriamos įvairios į autizmo spektro sutrikimą orientuotos pagalbos strategijos (žr. 1.2. poskyrį). Galiausiai, paaiškėjo žaidybinių ir terapinių užsiėmimų svarba, kurią akcentavo Sinyanyuri's ir kt. (2024), Divya's ir kt. (2023).

Pagalbos teikimo priemonės apima skaitmeninės, vizualinės, sensorinės priemonės, apdovanojimai bei paskatinimai. Almutlaq'as et al. (2018) teigė, kad pradinėse klasėse išmaniosios technologijos gali itin pagerinti autizmo sutrikimą turinčių mokinių ugdymo procesą. Indrašienė, Kairelytė-Sauliūnienė (2018) pabrėžė, kad autizmo spektro sutrikimą turintys mokiniai pasižymi sensoriniais nukrypimais, tačiau moksliniuose tyrimuose nebuvo rasta sensorinių priemonių būtinybės. Sinyanyuri's ir kt. taip pat akcentavo apdovanojimų ir paskatinimų svarbą, kurią atskleidė ir tyrimo duomenys.

Teikiant tikslingą mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams taip pat svarbus mokinio stebėjimas ir vertinimas, apimantis mokinio pažangos stebėjimą, mokinio pažinimą, rezultatų aptarimą ir koregavimą. Tai patvirtina ir teorinės analizės radiniai. Mokinio stebėjimą ir vertinimą akcentavo Booth'as ir Ainscow'as (2002), Sa'adah'as ir Junaidi's (2021), Suprihatin'as ir Tarjian'as (2019) ir kt. Stebint, vertinant bei pažįstant mokinį yra sudaromos geresnės galimybės teikiamos pagalbos efektyvumo stebėjimui ir efektyvumui.

Tyrimo duomenys leido išskirti su mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams susijusiais pagrindiniais kylančiais iššūkiais. Paaiškėjo, jog šie iššūkiai yra susiję su aplinka, vaiko ypatybėmis bei pedagogų asmeniniais veiksniais. Su aplinka susiję sunkumai apima visuomenėje nusistovėjusį stereotipinį požiūrį, bendruomenės įsitraukimo, išteklių stoką, atstūmimą, nepritaikytą aplinką. Su vaiko ypatybėmis susiję sunkumai apima apsunkintą bendravimą, pagalbos atmetimą bei elgesio problemas. Su pedagogų asmeniniais veiksniais susiję sunkumai yra susiję su kompetencijų ir pasitikėjimo savimi stoka, asmeninėmis savybėmis bei empatijos jausmu. Įvairūs sunkumai buvo aptarti 1.1. ir 1.2. darbo skyriuose, tačiau taip pat pagilintos žinios, susijusios su pedagogų asmeniniais veiksniais, vaikų ypatybėmis bei aplinka.

Apibendrinant tyrimą, galima teigti, jog teorinės įžvalgos glaudžiai siejasi su tyrimo radiniais, tačiau tyrimo rezultatai leido pagilinti tiriamą problemą, išsiaiškinant mokymosi pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams kylančius pagrindinius sunkumus bei galimybes. Galima sutikti, jog autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinėse klasių mokiniams teikiama pagalba apima kompleksinius procesus bei įtraukia įvairius subjektus, kurių bendradarbiavimas, aktyvumas ir kompetencijos yra kertiniai veiksniai. Tačiau iki šiol susiduriama su įvairiais sunkumais, kurie neleidžia išnaudoti teikiamos mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems mokiniams pradinėse mokyklose potencialo. Tam trukdo tiek materialūs, tiek ir ne materialūs faktoriai.

Išvados

1. Autizmas yra sąlygojamas neurologinio vystymosi sutrikimų ir pasireiškia sudėtinga socialine sąveika, komunikacijos delsimu, bendravimu, protiniu atsilikimu, pasikartojančiu elgesiu ir kt. Siekiant užtikrinti autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų kokybišką mokymą tampa svarbi įtraukiojo ugdymo plėtra, kuriame autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams sudaromos visos galimybės dalyvauti bendrosiose klasėse. Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize sukonstruotas teorinis mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje modelis, kuriame įvardinti pagrindiniai subjektai, dalyvaujantys pagalbos teikime: specialistai, pedagogai, tėvai / globėjai, kurie turi užtikrinti tvarų tarpusavio bendradarbiavimą. Teikiant pagalbą taip pat reikšminga tampa akademinė aplinka, kuri pasižymi struktūra, planavimu, tinkamais ištekiais, aplinkos pritaikomumu. Teikiant pagalbą kiekvienam individualiam autizmo spektro sutrikimą turinčiam pradinių klasių mokiniui turi būti pritaikomos individualizuotos strategijos, atitinkančios pagalbos mokiniui poreikius, sritis, formas, metodikas ir priemones. Šios strategijos turi būti formuojamos remiantis kiekvieno mokinio ypatingomis savybėmis, stiprybėmis ir probleminėmis sritimis. Teikiant pagalbą svarbus mokinio stebėjimas ir vertinimas, siekiant įsitikinti jog teikiama pagalba yra veiksminga, priešingu atveju, strategija turi būti koreguojama.

2. Mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje ypatumų atskleidimui pasirinkta kokybinė tyrimo strategija. Siekiant surinkti kuo detalesnę informaciją apie tyrimo objektą, buvo panaudotas kokybinis tyrimo metodas – iš dalies struktūruotas interviu. Tyrimo dalyviai atrinkti taikant tikslinę kriterinę atranką. Duomenys rinkti iš pradinių klasių pedagogų, ugdančių autizmo spektro sutrikimą turinčius pradinių klasių mokinius ir šioje srityje dirbančius ne mažiau nei 3 metus. Duomenų analizei taikytas kokybinės turinio analizės metodas. Remiantis mokymosi pagalbos autizmo spektro sutrikimus turintiems vaikams pradinėje mokykloje teorinio modelio pagrindu, sudarytas iš dalies struktūruoto interviu klausimynas.

3. Tyrimu atskleista, kad autizmo spektro sutrikimą turintys pradinių klasių mokiniai pasižymi socialinės sąveikos, elgesio, komunikacijos bei mokymosi ypatumais, kurie gali apsunkinti teikiamą mokymosi pagalbą. Teikiamos pagalbos autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams svarba apima akademinį bei integracinį kontekstą. Teikiant mokymosi pagalbą svarbiausiais subjektais tampa mokykloje dirbantys specialistai, pedagogai, pedagogų padėjėjai, tėvai ar globėjai. Kuriant akademinę aplinką svarbiausiais veiksniais tampa struktūrizavimas pagal individualius poreikius, priemonės, aktyvi mokyklos bendruomenės įtrauktis bei palaikymas. Siekiant tikslingos mokymosi pagalbos įgyvendinimo autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams yra svarbios efektyvios pagalbos teikimo formos, metodai, priemonės, mokinio stebėjimas bei vertinimas. Teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams iki šiol susiduriama su sunkumais, apimančiais aplinką, vaiko ypatybes bei pedagogų asmeninius veiksnius.

Rekomendacijos

Mokyklos administracijai

- ✓ rekomenduojama sudaryti visas galimybes pedagogams tobulinti kompetencijas, siekiant labiau suvokti bei išsilinti į autizmo spektro sutrikimo ypatybes, veiksmingas pagalbos teikimo formas, metodus bei priemones tam, jog pagalba būtų tikslingesnė ir efektyvesnė.
- ✓ skirti pakankamą biudžetą reikalingoms priemonėms įsigyti bei reikalingiems etatams sukurti, kadangi teikiant mokymosi pagalbą autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams iki šiol trūksta prieigos prie išteklių bei kompetentingų mokyklos darbuotojų.

Pedagogams

- ✓ rekomenduojama burtis bendruomenėse (socialinėse medijose), siekiant dalintis gerąja patirtimi apie efektyvias pagalbos teikimo autizmo spektro sutrikimą turintiems pradinių klasių mokiniams strategijas, tėvų, bendruomenės įtraukimo būdus.

Literatūros sąrašas

1. Ališauskienė, S. ir Miltenienė, L. (2018). Inkluzinis ar įtraukusis ugdymas: socialinių konstruktyvų interpretacijos švietimo kaitos kontekste. *Specialusis ugdymas*, (38), 11-32. <https://doi.org/10.21277/se.v1i38.430>
2. Al-Shammari, Z., Faulkner, P. E. & Forlin, C. (2019). Theories-based Inclusive Education Practices. *Education Quarterly Reviews*, 2(2), 408-414. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.02.02.73>
3. Anwar, A., Sutadi, R. & Miranda, C. (2022). Development of Discrete Trial Training (DTT) Procedure in Smart Applied Behavior Analysis (Smart ABA) for Autism. *Journal of Psychology and Behavior Studies*, 2(1), 63-77. <https://doi.org/10.32996/jpbs.2022.2.1.7>
4. Alamri, W. A. (2019). Effectiveness of Qualitative Research Methods: Interviews and Diaries. *International Journal of English and Cultural Studies*, 2(1), 65-70. <https://doi.org/10.11114/ijecs.v2il.v2il.4302>
5. Al-Khalaf, N. A. E. K. J. (2013). Characteristics of Children With Autism that Affect Their Performance in the Classroom. *Future of Social Sciences Journal*, 14(1), 37-50. <https://doi.org/10.21608/fjssj.2023.209554.1149>
6. Almutlaq, H. & Martella, R. C. (2018). Teaching Elementary-Aged Students with Autism Spectrum Disorder to Give Compliments Using A Social Delivered Through an iPad Application. *International Journal of Special Education*, 33 (2), 482-492. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1185588>
7. Arryo, R. (2019). Effective ways of teaching children with Autism Spectrum Disorder in Inclusive Pshysical Education Settings. *Kinesiology, Sport Studies, and Physical Education Synthesis Projects*, 81, 1-49. <https://core.ac.uk/download/pdf/233580225.pdf>
8. Booth, N. & Keenan, M. (2018). Discrete Trial Teaching: A study on the comparison of three training strategies. *Interdisciplinary Education and Psychology*, 2(2), 1-13. <https://riverapublications.com/article/discrete-trial-teaching-a-study-on-the-comparison-of-three-training-strategies>
9. Booth, T. & Ainscow, M. (2002). *Index for inclusion: developing learning and participation in schools*. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE). <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>
10. Busby, R., Ingram, R., Bowron, R., Oliver, J. & Lyons, B. (2012). Teaching Elementary Children with Autism: Addressing Teacher Challenges nad Preparation Needs. *The Rural Educator*, 33(2), 27-35. <https://doi.org/10.35608/ruraled.v33i2.416>.
11. Beghin, H. (2021). The Benefits of Inclusion for Students on the Autism Spectrum. *BU Journal of Graduate Studies in Education*, 13(2), 12-16.
12. Barnett, J. H., Zucker, S. H. & More, C. M. (2021). Applied Behavior Analysis in Today's Schools: An Imperative for Serving Students with Autism Spectrum Disorder. *DAAD Online Journal*, 7(1), 108-117 https://www.researchgate.net/publication/349443610_Applied_Behavior_Analysis_in_Today's_Schools_An_Imperative_for_Serving_Students_with_Autism_Spectrum_Disorder

13. Daub, A. C. & Huber, T. (2020). Effectiveness of Social Stories on Social Skills for Elementary-Aged Students with Autism: A Literature Review. *International Journal of Education*, 12(4), 12-37. <https://doi.org/10.5296/ije.v12i4.17759>
14. Diržytė, A., Mikulėnaitė, L. ir Kalvaitis, A. (2016). *Autizmo sutrikimų turinčių vaikų situacija ir įtraukties į švietimo sistemą galimybės*. Vilnius: Ugdymo plėtotės centras. <https://pazangosprojektai.lt/uploads/images/ASS%20analiz%C4%97.pdf>
15. Ducarre, L. M. (2023). Informing conceptual issues Related to Autistic Children's Right to Education Through a Literature Review of Their Lived Experience. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2023, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s40489-023-00375-5>
16. Divya, K.Y., Begum, F., John, S. E. & Francis, F. (2023). DIR/Floor Time in Engaging Autism: A Systematic Review. *Iran J Nurs Midwifery Res*, 28(2), 132-138. https://doi.org/10.4103/ijnmr.ijnmr_272_21
17. Ediyanto, E., Ramadhani, R. S., Fitrasari, B. D., Kenila, E., Sunandar, A., Hastuti, W. D. & Suhendri, S. (2023). The Problems on the Implementation of Inclusive Education in Primary Schools. *Journal of ICSAR*, 7(1), 1-9. <https://doi.org/10.17977/um005v7i12023p1>
18. Finch, K., Watson, R., MacGregor, C. & Precise, N. (2013). Teacher Needs for Educating Children with Autism Spectrum Disorders in the General Education Classroom. *The Journal of Special Education Apprenticeship*, 2(2), 1-26. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1027&context=josea>
19. Gunn, K. C. M. & Delafield-Butt, T. (2016). Teaching Children With Autism Spectrum Disorder With Restricted Interests: A Review of Evidence for Best Practice. *Review of Educational Research*, 86(2), 408-430. <https://doi.org/10.3102/0034654315604027>
20. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis tyrimas*. Mykolo Romerio universitetas.
21. Geiger, K. B., Carr, J. E., LeBlanc, L. A., Hanney, N. M., Polick, A. S. & Heinicke, M. R. (2012). Teaching Receptive Discriminations to Children With Autism: A Comparison of Traditional and Embedded Discrete Trial Teaching. *Behav Anal Pract*, 5(2), 49-59. <https://doi.org/10.1007/BF03391823>
22. Howell, E. (2010). *Elementary School Children with Characteristics of Autism Spectrum Disorders: Predictors of the Student-Teacher-Relationship* (Dissertation). University Of California Riverside.
23. Hortal-Quesada, A. & Sanchis-Sanchis, R. (2022). Autism Spectrum Disorder in Physical Education in Primary School: a Systematic Review. *Apunts Education Fisica y Deportes*, 150(4), 45-55. [https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.\(2022/4\).150.06](https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2022/4).150.06)
24. Indrašienė, V. ir Kairelytė-Sauliūnienė, E. (2018). Ugdytinio, turinčio autizmo spektro sutrikimą, probleminio elgesio keitimas pritaikant funkcinio elgesio vertinimo metodiką. *Socialinis ugdymas*, 48(1), 37-48. <https://doi.org/10.15823/su.2018.03>
25. Jokubaitienė, T. ir Ališauskas, A. (2019). Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, ugdymosi sėkmę lemiantys veiksniai. *Specialusis ugdymas*, 2(40), 70-119. <https://doi.org/10.21277/se.v2i40.490>
26. Jamero, J. L. F. (2019). Social Constructivism and Play of Children with Autism for Inclusive Early Childhood. *Journal of Early Childhood Special Education*, 11(2), 154-167. <https://doi.org/10.20489/intjecse.670475>

27. Juršaitė, M. (2022). Mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimą, ugdymosi individualizmas. Iš *Autizmas: Pažinti, suprasti, padėti: Recenzuota mokslinės praktinės konferencijos medžiaga* (pp. 89-101). Vilniaus universiteto leidykla.
28. Kohle, A. S. & Pawar, V. P. (2011). Role and Responsibility of a Teacher. In *Conference: State Level Seminar on Status of Higher Education in the Present Scenario and the Role of the Teachers* (pp. 73-75). Pachora: Shri Seth Murlidharji Masingka Arts, Science and Comm College. https://www.researchgate.net/publication/346461469_role_and_responsibility_of_a_teacher
29. Kasemkosin, N., Howteerakul, N., Suwannapong, N., Tipayamongkhogul, M. & Pajareya, K. (2020). DIR/Floortime model for school children with language impairment: training for parents, primary caregivers and teachers. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(1), 248-263. <https://doi.org/10.9756/INT-JECSE/V12I1.201008>
30. Kišonienė, R. ir Dudzinskienė, R. (2007). Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimas: Rekomendacijos mokytojams, ugdantiems skirtingų poreikių ir gebėjimų mokiniams. Via Recta. https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/bp/2016/specialusis/Knyga_apie_individualizav.pdf
31. Kasari, C. & Smith, T. (2013). Interventions in schools for children with autism spectrum disorder: Methods and recommendations. *Autism*, 17(3), 254-267. <https://doi.org/10.1177/1362361312470496>
32. Liu, J., Stephens, B., Abdoulqadir, C. & Loizides, F. (2023). PECSOnline: A Bespoke Classroom Based Picture Exchange Communication System (PECS) for Children with Autism. In *IFIP Conference on Human-Computer Interaction* (pp. 544-50). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-42293-70>
33. Murray, J. (2015). Practical Teaching Strategies for Students with Autism Spectrum Disorder: A Review of the Literature. *BU Journal of Graduate Studies in Education*, 7(2), 68-75. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1230708.pdf>
34. Meçe, D. & Sherifi, E. (2022). Effectiveness of the ABA Method and Individual Education Programs for the Treatment of Autistic Children: A Case Study. *Journal of Educational and Social Research*, 12(3), 182-190. <https://www.richtmann.org/journal/index.php/jesr/article/view/12943>
35. McDougal, E., Riby, D. M. & Hanley, M. (2020). Teacher insights into the barriers and facilitators of learning in autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 70, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2020.101674>
36. Majoko, T. (2017). Practices That Support the Inclusion of Children With Autism Spectrum Disorder in Mainstream Early Childhood Education in Zimbabwe. *Sage Open*, 7(3), 1-14. <https://doi.org/10.1177/2158244017730387>.
37. McCoy, A. & McNaughton, D. (2019). Training Education Professionals to Use the Picture Exchange Communication System: a Review of the Literature. *Behav Anal Pract*, 12(3), 667-676. <https://doi.org/10.1007/s40617-01-00296-4>
38. Mazzer, M. (2015). Inclusion of Students with Autism Spectrum Disorders in Italian Schools: From Theory to Practice. *Open Journal of Social Sciences*, 3, 91-96. <https://doi.org/10.4236/jss.2015.39014>
39. Mujkanovic, E., Mujkanovic, E., Pasalic, A., Biscevic, I. & Memisevic, H. (2017). Quality of Educational Support for Children with Autism Spectrum Disorder in Bosnia and Herzegovina –

- Perception of Parents and Professionals. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(4), 829-836. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1146714.pdf>
40. Mardiyanti. (2016). Strategies for Successful Transition into Mainstream Schools for Young Children with Autism Spectrum Disorders: A Case Study. *Nurse Media Journal of Nursing*, 6(1), 1-8. <https://doi.org/10.14710/nmjn.v6i1.11815>
 41. O'Connor, M., Quach, J., Goldfeld, S., Gold, L., Aston, R., Beatson, R. & Hopkins, D. (2015). *Approaches to the Provision of Educational Support for Children and Young People with Additional health and Developmental Needs*. [žiūrėta 2024-02-20]. Prieiga per internetą: https://www.education.vic.gov.au/Documents/about/departament/psdlitreview_EducationalSupportforStudentswithASD.pdf
 42. Ogletree, B. T. & Oren, T. (2001). Application of ABA Principles to General Communication Instruction. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 16(2), 102-109. <https://doi.org/10.1177/108835760101600206>
 43. Izdemir, S. (2010). Social Stories: An Intervention Technique for Children with Autism. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5(2010), 1827-1830. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.372>
 44. Raudeliūnaitė, R. ir Gudžinskienė, V. (2022). Tėvų patirtys ruošiantis vaikui, turinčiam autizmo spektro sutrikimą, lankyti pradinę bendrojo ugdymo mokyklą. *Pedagogika*, 143(3), 164-182. <https://doi.org/10.15823/p/2022.147.8>
 45. Raudeliūnaitė, R. ir Gudžinskienė, V. (2022). Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, sėkmingo ugdymosi prielaidos pradinėje bendrojo ugdymo mokykloje: tėvų patirtis. *Specialusis ugdymas*, 1(44), 155-184. <https://doi.org/10.153888/se.2022.v1i44.15>
 46. Rodger, S. J., Dawson, G. & Vismara, L. A. (2012). *An Early Start for Your Child with Autism: Using Everyday Activities to Help Kids Connect, Communicate, and Learn*. USA: The Guilford Press.
 47. Ruslin, Mashuri, S., Rasak, M. S. A., Alhabsyu, F. & Syam, H. (2022). Semi-structured Interview: A Methodological Reflection on the Development of a Qualitative Research Instrument in Educational Studies. *IOSR Journal of Research & Method in Education*, 12(1), 22-29. <https://doi.org/10.9790/7388-1201052229>
 48. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
 49. Sinyanyuri, S., Supena, A. & Bintoro, T. (2024). The DIR/Floortime Approach to Enhance Communication Skills of Autism Student in Inclusive Elementary Schools. *Journal of Education Technology Information Social Sciences and Health*, 3(1), 492-498. <https://doi.org/10.57235/jetish.v3i1.1924>
 50. Snyman, C., Van Eeden, C. & Heyns, M. (2023). How Character Strengths of Autistic Learners Aid primary School Educators in the Class: An Exploratory Study. *South African Journal of Childhood Education*, 13(1), 1-12. <https://doi.org/10.4102/sajce.v13i1.1311>
 51. Siripipatthanakul, S., Muthamainnah, Asfiran, A., Siripipattanakul, S., Kawspuang, P., Sriboonruang, P., Limna, P., Jaipong, P. & Sitthipon, T. (2023). Quantitative Research in Education. *Interdisciplinary Research: Collaborative Insights*, 2, 30-53. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4378512

52. Salihu, M. J. (2016). Qualitative and Quantitative Debates in Contemporary Educational Research. *International Journal of Research in Education Methodology*, 7(5), 1323-1327. <https://doi.org/10.24297/ijrem.v7i5.4343>
53. Sanz-Cevera, P., Fernández-Andrés, I., Pastor-Cerezuela & Tárraga-Mínguez, R. (2018). The Effectiveness of TEACCH Intervention in Autism Spectrum Disorder: A Review Study. *Psychologist Papers*, 39(1), 40-50. <https://doi.org/10.23923/pap.psicol2018.2851>
54. Sakarneh, M. A., Sabayleh, O. A. & Alramamneh, A. L. K. (2019). The Sensory Characteristics of Children with Autism Spectrum Disorder: Teachers' Observation. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 11(2), 105-115. <https://doi.org/10.20489/intjecse.670459>
55. Stanley, A., Beamish, W. & Bryer, F. (2005). Communication Between Home and School About Children with Autistic Spectrum Disorder in Primary Schools. *Stimulating the „Action“ as Participants in Participatory Research*, 113-122. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=3fb800e3dec7fcb4afe4574479d990201b00fa26>
56. Sa'adah, A. & Junaidi, R. A. (2021). Implementation of TEACCH in learning for students with autism spectrum disorders in special school. *Journal of Disability*, 1(2), 45 – 56. [žiūrėta 2024-03-24]. Prieiga per internetą: <https://jurnal.uns.ac.id/disability/article/download/59927/34970>
57. Suprihatin & Tarjiah, I. (2019). Evaluating the Outcome of Structured Teaching Intervention for Children with Autism. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 386, 286-289. <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icet-19/125926508>
58. Santos, P. A., Bordini, D., Scattolin, M., Asevedo, G. R. C., Caetano, S. C., Paula, C. S., Perissinoto, J & Tamanaha, A. C. (2020). Picture Exchange Communication System – PECS on Unverstanding Instructions in Children with Autizm Spectrum Disorders. *CoDAS*, 33(2), 1-5. <https://doi.org/10.1590/2317-1782/20202020041>
59. Tomėnienė, L. ir Kovienė, S. (2022). Būsimųjų mokytojų patirtis ugdant vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimų. *Recenzuota mokslinės praktinės konferencijos medžiaga* (pp. 69-88). Vilniaus universiteto leidykla.
60. Tamanaha, A. C., Olivatti, D. O. F., da Silva, S. C., Vieira, S. C. P. & Perissinoto, J. (2023). Picture Exchange Communication System (PECS) Implementation Program for Children with Autism Spectrum Disorder. *CoDAS*, 35(4), 1-6. <https://doi.org/10.1590/2317-1782/20232021305en>
61. Triviño-Amigo, N., Mendoza-Muñoz, D. M., Mayordomo-Pinilla, N., Barrios-Fernández, S., Contreras-Barraza, N., Gil-Marín, M., Castillo, D., Galán-Arroyo, C. & Rojo-Ramos, R. (2022). Inclusive Education in Primary and Secondary School: Perception of Teacher Training. *J. Environ. Res. Public Health*, 19, 1-12. <https://doi.org/10.3390/ijerph192315451>
62. Žydžiūnaitė, V. (2011). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija*. Klaipėdos valstybinė kolegija.
63. Wright, B., Teige, C., Watson, J., Hodkinson, R., Marshall, D., Varley, D., Allgar, V., Mandefield, L., Parrott, S., Kingsley, E., Hargate, R., Mitchell, N., Ali, S., McMillan, D., Wang, H. & Hewitt, C. (2020). Autism Spectrum Social Stories In Schools Trial 2 (ASSSIST2): Study Protocol for a Randomised Controlled Trial Analysing Clinical and Cost-effectiveness of Social Stories™ in Primary Schools. *BMC Psychology*, 8(60), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-00427-z>
64. Qi, L., Gao, T. & Liang, X. (2021). The Application of Behavior Theory in Classroom Instructional Reform. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 517, 446-451.

Informacijos šaltinių sąrašas

1. Centre for Disease Control and Prevention (CDC). (2024). *Autism Sepctrum Disorder (ASD): Data & Statistics on Autism Spectrum Disorder*. <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>
2. National Professional Development Center on ASD. (2016). *Discrete Trial Training (DTT)*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED595333.pdf>
3. O'Hara, M. (2010). *Using Social Stories to Teach Social Skills: A Professional's Guide*. Pittsburgh: University of Pittsburgh. https://www.sbbh.pitt.edu/sites/default/files/using_social_stories_to_teach_social_skills.pdf
4. *Pradinio ugdymo programa*. (2008). Ugdymo plėtotės centras. https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/bp/2016/pradinis/1_pradinio%20ugdymo%20bendroji%20oprograma.pdf
5. *Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui*. (2009). Vilnius: Švietimo plėtotės centras. https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/bp/2016/specialusis/internet_pradinesBP_spec.pdf
6. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui*. (2009). Švietimo plėtotės centras. https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/bp/2016/specialusis/prad_pagrBP_spec.pdf